

62694

T.C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
YENİÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI

*XIV.YÜZYILDA
ANADOLU UC BEYLİKLERİNDEKİ
İKTİSADÎ HAYAT ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA*

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Cafer ÇİFTÇİ

DANIŞMAN: Prof. Dr. Nejat GÖYÜNÇ

BURSA - 1997

İÇİNDEKİLER

Sayfa No

ÖNSÖZ

KISATMALAR

GİRİŞ

..... 1

BİRİNCİ BÖLÜM

1.TARİHSEL ARKA PLAN

..... 6

1.1. UC TEŞKİLÂTİNİN ORTAYA ÇIKIŞI VE UC'LARIN MERKEZİ İDARE İLE OLAN MÜNASEBETLERİ

..... 8

1.2. UC'LARDA ASKERİ VE DİNİ HAYAT

..... 12

1.3. UC BEYLİKLERİ'NİN SİYASİ TARİHLERİNE KISA BİR BAKIŞ

..... 24

1.3.1. Germiyan Oğulları Beyliği:

..... 28

1.3.2. Mentеше Oğulları Beyliği:

..... 29

1.3.3. Karasi Oğulları Beyliği:

..... 31

1.3.4. Aydın Oğulları Beyliği:

..... 32

1.3.5. Saruhan Oğulları Beyliği:

..... 34

1.3.6. Hamid Oğulları Beyliği:

..... 36

1.3.7. Candar Oğulları Beyliği:

..... 37

1.3.8. Osmanlı Beyliği:

..... 39

İKİNCİ BÖLÜM

2.UC BEYLİKLERİNDE İKTİSADİ HAYAT VE İÇ TİCARET

..... 45

2.1.SOSYAL TABAKALAŞMA ve İKTİSAT

..... 46

2.1.1.Göçebeler

..... 46

2.1.2.Köy Toplumu

..... 51

2.1.3.Şehirliler

..... 54

2.2.ÜRETİM ve İÇ TİCARET

..... 57

2.2.1.Toprak Yönetimi, Tarım ve Hayvancılık

..... 57

2.2.2.Sanayi ve Madencilik

..... 63

2.2.3.Ahî Esnaf Teşkilâtı ve Üretim

..... 66

2.2.4.İbn Batuta'nın Gözlemleriyle Bazı Uc Şehirleri ve Yerel İktisadî Faaliyetler.

..... 71

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
3.UC BEYLİKLERİ ve DIŞ TİCARET	81
3.1. BİZANS'IN ÇÖKÜŞÜ ESNASINDAKİ GELİŞMELER ve YAKIN- DOĞU TİCARETİ	82
3.2. UC TOPRAKLARINDA İKİ İTALYAN DEVLETİ ve TİCARİ FAALİYETLERİ	90
3.2.1. Venedikliler	90
3.2.2. Cenevizliler	94
3.3. UC BEYLİKLERİ ve TİCARİ DENGELERDEKİ DEĞİŞİMLER	98
3.4. DIŞ TİCARET ve BU YAPIYI ŞEKİLLENDİREN ÖĞELER	106
3.4.1. Ticarî Antlaşmalar	106
3.4.2. Ticaret Yolları ve Ticaret Merkezleri	110
3.4.3. Ticarî Mallar	117
3.4.4. Para, Vergi ve Ölçüler	121
SONUÇ	127
BİBLİYOGRAFYA	130
EKLER	145

ÖNSÖZ

Uc tabiri Türkçe; sınır, hudut manasındadır. Uc beylikleri ise, Bizans sınırlarına başlangıçta sınır muhafızları olarak yerleştirilen Türkmen kitlelerin, sonradan bağımsızlıklarını kazanmaları ile oluşturdukları küçük devletçiklerdir.

Bir zamanlar Avrupalı ilim adamları tarafından yanlış yorumlanarak, uc Türkmenleri denilince, sanki uc isminde bir Türkmen kabilesinin var olduğu ifade edilmiştir. Ancak değerli araştırmacı F. Köprülü bu yanlışlığı kısa sürede ortaya çıkarmıştır. Sinop ve Kastamonu'dan Antalya'ya kadar uzanan sınır hattı üzerinde kurulan uc beylikleri, coğrafi konumları itibariyle kısa sürede güçlenerek önemli iktisadî faaliyetlerde bulunmuşlardır. Ne var ki, konuyla ilgili o dönemden günümüze birkaç seyahatname ve eser dışında herhangi bir tarihsel belgenin ulaşamaması, bu alandaki çalışmaları önemli ölçüde etkilemiştir. Sadece, Osmanlılar tarafından beyliklere ilişkin tutulan bazı kayıtlar ile , yabancı devletlere ait arşivlerde bulunan bilgiler, bu konuya ışık tutmaktadır. Bu açıdan, konuyla ilgili yabancı devletlerin arşivlerinden de yararlanarak çalışmalar yapacak Türk araştırmacılarına ihtiyaç vardır. Günümüz Türk tarihçiliği, kaynakların çokluğu nedeniyle özellikle Osmanlı dönemi üzerinde yoğunlaştığından , beylikler devri büyük bir ihmale maruz kalmıştır.

Nihayetinde bu düşüncelerden yola çıkarak, çalışmamda uc beyliklerindeki iktisadî hayatla ilgili meseleler üzerinde durularak gelecekteki araştırmalara bir zemin oluşturmaya çalışılacaktır. Zaten lisans üstü bir çalışmanın amacı da bu olsa gerekir .

Son olarak bu çalışmanın hazırlanması sırasında, değerli bilgilerinden istifade ettiğim muhterem hocalarım, Prof . Dr. Nejat Göyünç ve Doç. Dr. Yusuf Oğuzoğlu'na burada teşekkürlerimi sunarım .

Cafer ÇİFTÇİ

KISALTMALAR

Bkz .	: Bakınız
Çev.	: Çeviren
Düz.	: Düzenleyen
Haz.	: Hazırlayan
İ. A.	: İslâm Ansiklopedisi
İ.F.M.	: İktisat Fakültesi Mecmuası
İ. Üni.	: İstanbul Üniversitesi
Mad .	: Maddesi
Nu.	: Numara
s.	: Sayfa
Sa.	: Sayı
Sad.	: Sadeleştiren
S.A.D.	: Selçuklu Araştırmaları Dergisi
T.A.D.	: Tarih Araştırmaları Dergisi
T.D.	: Tarih Dergisi
T. E. D.	: Tarih Enstitüsü Dergisi
Terc.	: Tercüme eden
T.H.İ.T.M.	: Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası
T.M.	: Türkiyat Mecmuası
T.O.E.	: The Ottoman Emirate
T.O.E.M.	: Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası
T.T.E.M.	: Türk Tarih Encümeni Mecmuası
T.T.K.	: Türk Tarih Kurumu
vd .	: ve devamı
Yay.	: Yayınları
y. y.	: Yüzyıl

GİRİŞ

İktisat, bir insan topluluğunda değerlerin üretim, dağılım ve tüketimi ile ilgili etkinliklerin tümü şeklinde tanımlanabileceği gibi, fazla harcamalardan ve gereksiz masraflardan kaçınma gibi anlamlara da gelebilir.

Klasik Yunan'da iktisat sözcüğünün karşılığı olan "ekonomi", en yaygın anlamda bir evin mal varlığını yönetme sanatıydı. Bu açıdan da Yunan filozoflarına göre ekonomi, bir davranış biçimi ya da bir eylem kuralını belirtiyordu. Yüzyıllar sonra ise, tüccarların ve gemiciliğin etkinlikleriyle iktisadî faaliyetlerin genişlemesi, ekonominin çeşitli değişimlerle ilgilenmeye başlamasını ortaya çıkarmıştı. Artık insanlar iktisadî sorunlarını çözebilmek amacıyla örgütler geliştiriyorlar, kurumlar oluşturuyorlar ve aralarında belirli ilişkiler bütünü kuruyorlardı. Böylece iktisadî sistem veya iktisadî hayatın düzenlenme biçimi de bu olaylar sonrası ortaya çıkıyordu.

İktisadî olaylar, doğal ortamın sıkı tesirleri altında doğar ve gelişirler. İnsanın iktisadî faaliyetleri de bu ortam ile çerçevesizdir. İktisadî faaliyetler üzerinde tesir eden sebepler arasında başta olarak gelen tabiat şartları; sıcaklık derecesi ve yağışları içine alan iklim şartları, yer şartları, coğrafi mevkiî, büyüklüğü, arazi şekilleri ve yükseltisi, toprak üstü ve toprak altı tabî kaynakları ve son olarak ulaşım imkânları gibi öğeleri içine alır. Ancak bu tabiat şartları, iktisadî faaliyetleri tek başına izah etmeye yetmez. Burada insan unsurunun ortaya koyduğu beşerî şartları da hesaba katmak gerekir. Bunlar; iktisadî faaliyetlere sahne olan memleketin nüfus yapısı ve yoğunluğu, nüfusun medeniyet seviyesi, din, dil, ırk ve tarih olayları ve son olarak o bölgedeki devletin iktisadî faaliyetleri teşvik edip etmemesi gibi bir takım şartlardır.

Anadolu'nun coğrafi durumu bakımından göze çarpan başlıca özelliği, sahip olduğu topraklarının merkezi bir yerde bulunmasıdır. Anadolu'nun eski dünya karaları arasında, Kuzey yarımküresinde Ekvator ile Kuzey Kutbu arasında ortalama bir mevkiî vardır. Böyle bir durumun, iktisadî faaliyetleri teşvik etmek bakımından

mühim bir rolü olması icap eder. Bu bakımdan kalabalık memleketlere göre bir kenarda kalmış, onlarla münasebete geçmek bakımından güçlüklerle karşılaşılana bir memleket durumunda değildir. İkinci özellik olarak memleketin kara kütleleri ortasında yer almakla birlikte, aynı zamanda denizlerle çevrili bulunmasıdır ki, bu Anadolu devletlerinin ticaretle ilgili dış dünya ile kolay münasebete geçebilmelerini sağlamıştır. Özellikle bazı önemli ticaret yollarının Anadolu topraklarından geçmesi, bu ticarî faaliyetleri bir kat daha arttırmıştır. Bu belirttiklerimiz iktisadî faaliyetlerdeki coğrafi şartlardır ki, bir de bunun beşeri şartlarla ilgili kısmı vardır. İşte çalışmamızın asıl bölümünü de bu beşeri şartlar oluşturacaktır.

Yüzyıllar boyu değişik kültür ve medeniyetlere ev sahipliği yapan Anadolu'da uc beyliklerinin ortaya çıkmasını anlamak için, XIII. yüzyıl Anadolu'sunun içtimaî ve siyasî tarihini bilmek gerekmektedir. Zira biz ancak bu sayede beyliklerinin oluşumunu ve gelişimini sağlayan değişik güçlerin kökenlerini bulmuş oluruz.

1071 Malazgirt Savaşı ile Bizans ordusunun Türkler tarafından yenilgiye uğratılmasının, Anadolu'nun tarihinde yeni bir dönem başlattığını, çeşitli Türk boylarının beylerinin önderliğinde bu yeni topraklara gelerek, uzun süren mücadeleler neticesinde değişik bölgelere yerleştiklerini hepimiz bilmekteyiz. Bu Türk boylarının bir kısmı Doğu Anadolu'da Saltuklular'ı, bir kısmı eski Kappadokia civarındaki Danişmendliler'i, bir kısmı Diyarbakır çevresinde Artuklular'ı, bir kısmı Erzincan etrafında Mengücekliler'i ve bir kısmı da İç Anadolu'da merkez Konya olmak üzere Anadolu Selçuklularını kurdular. Fakat bir zaman sonra gücünü arttıran Anadolu Selçuklularını kendisine karşı tehlikeli güç olarak gördüğü bu diğer beylikleri ya yok etme, ya da kendisine bağlama girişiminde bulunarak başarı sağladı. 1207'de Antalya ve 1214'de Sinop'u almaları ile de Akdeniz ve Karadeniz'de iki önemli liman kuran Anadolu Selçuklularını dış ticarete açılarak uzun bir dönem refah içerisinde yaşadılar. Ancak bu mutluluk tarihte yaşamış bir çok medeniyetin sonu gibi hüznle bitecekti.

1220'li yıllardan sonra yakın-doğuda kendisini hissettiren Moğol baskısı, Anadolu Selçukluları'nı büyük ölçüde etkilemeye başladı. Moğolların akınlarından kaçan büyük miktarda Türkmen grupları, Anadolu'ya doğru hareket ederek Selçuklu ülkesine sığındılar. Gelen bu Türkmenlerin iskânı için Anadolu Selçuklu Devleti'nin izlediği politika, bunların Bizans sınırlarına yerleştirilmesi idi ki, bu topluluklar daha sonra devlete karşı muhalefet unsuru oluşturacaklardı. Nitekim 1240 yılında çıkan Baba İshak ayaklanması, bunun neticesinde vuku bulmuştu. 1242'de Moğolların Erzurum'u zapt ve tahrip etmeleri ile, Anadolu Selçukluları'nın gücünü tehlikeye sokacak gerçek hadiseler başladı. Batıya doğru ilerleyen Moğol güçleri, 1243 yılında Köseadağ'da Anadolu Selçukluları ile karşılaştığında büyük bir zafer kazandılar. Bu zaferden kısa bir süre sonra, Selçuklu sultanları arasında başlayan taht mücadeleleri, devletin gücünü günden güne azaltarak sultanların otoritelerini kaybetmelerine ve İlhanlı Devleti'ne vergi veren bir tâbi haline gelmelerine yol açtı.

Bir yandan Moğol ordusunun ihtiyaçlarını temin etmek ve İlhanlı Devleti'ne yıllık vergisini göndermek, diğer yandan hükümdarı ve Selçuklu ümerasını beslemek, iktisadî bunalımı gün geçtikçe artırıyordu. Memlûklü hükümdarı Baybars Müslüman Anadolu'yu kurtarmak için Kayseri'ye kadar yürüyüp İlhanlılar ile mücadeleye giriştiyse de, Anadolu'dan güçlü bir yardım görmediği için 1277'de ülkesine geri döndü. İlhanlı Sultanı Abaka ise, bu olay üzerine Anadolu halkının Baybars'a yardım ettiklerini ileri sürerek binlerce insanı öldürttü. Baybars'ın Anadolu'nun işleriyle sürekli olarak yakından ilgilenmesinin nedeni, imparatorluğunun coğrafi durumu ve İlhanlılar'a karşı izlediği düşmanca siyaseti dolayısıyladır.

XIII. yüzyılın ikinci yarısında Balkanlarda ve Bizans siyaseti üzerinde kuvvetli ve etkili bir görünümü olan, aynı zamanda Memlûklüler ile de ittifak halinde bulunan Altın Ordu Devleti, dönemin Anadolu'sunu incelerken üzerinde durulması gereken önemli güçlerden birisidir. Doğu kaynaklarının Cuçi ulusu veya Gök Ordu dedikleri bu devlete, Rus kronikleri Altın Ordu adını veriyorlardı.

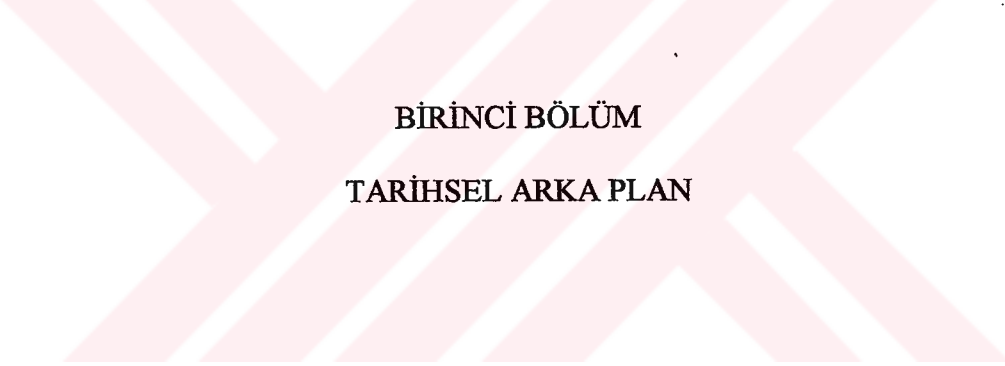
Kuruluş yıllarında Volga bölgesini merkez haline getiren bu devlet, daha sonra bölgesinin sağ ve sol kıyılarına genişleyerek iktisadî hayatını kalkındırmak için büyük bir çaba sarfetti ve bu amacına da ulaştı. Tabii bu amacı gerçekleştirmede, kendi gücünü tehlikeye düşürecek bir hareketin olmaması için, bölgedeki olayları yakından takip etmesi gerekiyordu. Nitekim 1298 yılında Anadolu'daki Moğol komutanları Karadeniz Ereğli'si üzerinden batıya doğru Bizans topraklarına yürüdükleri zaman, Altın Ordu Devleti Bizans'a yardım için Gelibolu yoluyla Ak-tav tatarlarını yollamıştı. Yani doğu ve orta Anadolu'da özellikle ticarî ve askerî yolları üzerinde bulunan başlıca merkezlerde güçlü bir İlhanlı Devleti'nin olmasına karşı, zayıf bir Bizans hakimiyetinin batıda devam etmesi Altın Ordu için oldukça önem teşkil ediyordu.

1204 yılında başkent Konstantinopolis'i, Venedik ve haçlı birliklerinin saldırılarıyla Latinler'e kaptırılan Bizans, 1261 yılındaki restorasyonuna kadar geçen sürede oldukça yorgun düşmüştü. Restorasyon sırasındaki harcadığı güç ile Bizans, Anadolu'nun savunulması hususundaki gerekli işlerde son derece zayıflamıştı. Restorasyondan itibaren devletin merkezi sadece doğu sınırından uzaklaşmakla kalmamış, İmparatorluk siyasetinin ağırlık noktası da tamamen batıya intikal etmişti. İmparatorluğu batıdan tehdit eden tehlikeler, bütün güçlerin devletin Avrupa yakasında yoğunlaştırılmasını gerektiriyordu. Anadolu'daki savunma gerek askerî ve gerekse iktisadî imkânlardan yoksundu. Devlet içerisindeki bozulmalar iyileşmez türden olup, giderek artan dış siyasî baskılar Bizans'ı kaçınamayacağı felâkete doğru itmekteydi.

Bu aşamada Anadolu içerisinde merkezî bir hükümet olmadığı için doğudan Moğol, güneyden Memlûk müdahaleleri, mahalli anlaşmazlıkları arttırıyor, Bizans'ın da siyasî gücünü tamamen yitirmesi, Anadolu'daki kendi topraklarına sahip çıkamamasını doğuruyordu. Bu boşluk neticesinde Selçuklu sultanlarından bağımsız olarak Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde birtakım beylikler ortaya çıkmaya başladı. Eski kaynaklarda "Tevâif-i Mülûk" diye zikredilen bu beylikler uzun zaman tarih sahnesinde kalarak Bizans'a karşı büyük başarılar elde ettiler ve Anadolu'nun iktisadî ve sosyal hayatında önemli rol oynadılar.

XIII. yüzyılın sonlarında artık Batı Anadolu'nun büyük bir kısmı etnik bakımdan Türk unsurları tarafından doldurulduğu gibi siyasî bakımdan da Türkleşmiştir. Sadece iç bölgede Bursa, İznik ve Alaşehir, kıyı şeridinde de İzmir, Foça ve Karadeniz Ereğli'si gibi kaleler güçlü bir müdafaa nedeniyle Türklerin eline geçememişti. Ele geçen topraklar Moğol baskısından kaçan savaşçıların, ganimet ve gaza ruhuyla motive olan göçebe, sığınmacı ve maceracıların mücadeleleriyle kazanılmıştı.

Türkmenlerin Bizans toprakları üzerindeki sürekli faaliyetleri ve mücadeleleriyle ortaya çıkan bu beylikler, bağımsız birer güç gibi gözükseler de, başlangıçta Anadolu'ya tamamen hakim olan İlhanlılar'ın yüksek hakimiyetini kabul ediyorlar ve onlara yıllık bir vergi veriyorlardı. Bu suretle Selçuklular'ın batı sınırında Germiyan oğulları, Hamid oğulları, Candar oğulları, Karasi oğulları, Menteşe oğulları, Saruhan oğulları, Aydın oğulları ve Osmanlı beyliği gibi Türk beylikleri ortaya çıktı. Dolayısıyla bu araştırmam da; beylikler- özellikle iktisadî faaliyetleri hakkında bilgi sahibi olabildiğimiz uc beylikleri - üzerine olacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM
TARİHSEL ARKA PLAN

1. TARİHSEL ARKA PLAN

Türklerin Anadolu'ya ayak basmaları, özellikle Abbasi halifeleri zamanında, İslâm orduları ile beraber, Toros ve Fırat'ın doğu kısmında kalan bölgelerin fethine katılmaları ile başlamış gözükse de, bundan önce Türk kavimlerinden olan Hunlar'ın ve Sabarlar'ın zaman zaman Anadolu'ya geldikleri bilinmektedir¹. Fakat tüm yapılan bu ayak basma olayı, yerleşmeden ziyade akın mahiyetini geçmemiş ve Anadolu'nun bir Türk yurdu olmasında etkili olan göçler XI. Yüzyıldan itibaren başlamıştır². Büyük Selçuklu Devleti'nin³ kuruluşundan itibaren (1040), Türkmenlerin Anadolu'ya keşif akınları yaptıkları ve Bizans mukavemetini kırmaya çalıştıklarını görüyoruz. Mâveraünnehir'den⁴ gelen kalabalık Türkmen göçleri karşısında Selçuklu Devleti, yurt bulmak ve sürülerini beslemek zorunda olan Türkmen boylarını, Anadolu'ya sevk etmeye çalışıyor, onlara yeni topraklar gösteriyordu⁵.

1071 Malazgirt meydan muharebesinde Bizans İmparatorluğu'nun bütün mukavemeti kırıldıktan sonra, Türkmenler'in o tarihe kadar Anadolu'ya yapmış oldukları akınlar, bundan sonra kendisini yerleşme şeklinde göstermeye başlamıştı⁶. Muharebeye katılan Artuk, Tutak, Danişmend, Saltuk ve Mengücek gibi beylerin önderliğinde Türkler, Anadolu'da süratli bir şekilde yayılma ve yerleşme faaliyetlerine giriştiler⁷. Bu arada Anadolu Selçuklu Devleti'nin kurucusu Kutalmışoğlu Süleyman Şah da, kardeşi Mansur ile birlikte Güney Doğu Anadolu Bölgesi'nde fetihlere başlamış, buradan batıya ilerleyerek Anadolu'da Konya'yı ve İznik'i alarak kendisine merkez yapmış ve Büyük Selçuklu Devleti'nin hakimiyetini

¹ Oğuzlar'dan önce Anadolu'ya gelen Türkler hakkında bilgi için bakınız. M. Halil Yanıç, *Selçuklular Devri Anadolu'nun Fethi*, İstanbul, 1944. s.19vd.

² Ira M. Lapidus, *A History of Islamic Societies*, Cambridge, 1991. s.304-305

³ Büyük Selçuklu Devleti tarihi hakkında bkz. Mehmed Altay Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, Cilt I, Ankara, 1989.

⁴ Aral Gölü'ne dökülen Seyhun (Sirderya) ve Ceyhun (Amuderya) nehirleri arasında kalan topraklara denir.

⁵ Bu amaçla Tuğrul Bey döneminde Anadolu'ya yapılan akınlar için bkz. Ali Sevim, *Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi, (Başlangıç'tan 1086'ya Kadar)*, Ankara, 1988. s.25

⁶ İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, I.Cilt, 5. Baskı, Ankara, 1988. s.1.

⁷ Erdoğan Merçil, *Müslüman-Türk Devletleri Tarihi*, 2. Baskı, Ankara, 1993. s.236

tanyarak kendi devletini kurmuştur ⁸. Daha sonra bölgede izlenen siyasetteki başarılar ve 1092’de Büyük Selçuklu sultanı Melik Şah’ın ölümü ile birlikte, Anadolu Selçuklu Devleti, diğer Türk beyliklerini de kendine bağlayarak güçlü bir devlet halini almış, Alâeddin Keykubâd zamanında en parlak devrini yaşamış ve 1243’de Köseadağ savaşında Moğollara yenilmesiyle egemenliğini yitirmiştir. Bu süre içerisinde ise, nüfusu son derece az, harap ve bakımsız durumda bulunan Anadolu ⁹, Türkler’in gelmesiyle birlikte büyük bir canlılık kazandı. Boş olan bölgeler doldu, sönük ve ufak şehirler canlanıp büyüyerek ilim, ticaret ve kültür merkezleri haline geldi. Yeni köyler, kasabalar ve şehirler kuruldu. Anadolu’nun en uzak köşelerine kadar, benzeri görülmemiş imar faaliyetleri götürüldü. Ticaretin gelişmesi ve buna bağlı olarak nüfusun artması, şehirlere büyük bir canlılık getirdi. İşte bu açıdan, yapmış olduğum çalışmamın birinci bölümünü; Anadolu Selçuklu Devleti zamanında Anadolu’ya yapılan Türkmen göçleri ile “uc” teşkilâtının ortaya çıkışı, “uc”lardaki askerî ve dinî hayat, bu yapıya etki eden faktörler ve “uc” beyliklerinin siyasî tarihlerine kısa bir bakış gibi meseleler oluşturacaktır.

1.1. UC TEŞKİLÂTININ ORTAYA ÇIKIŞI VE UC’LARIN MERKEZİ İDARE İLE OLAN MÜNASEBETLERİ

Anadolu’nun Türkleşmesi, 1071 Malazgirt zaferi ile başlamış, 1176 Miryakefelon Zaferi ile tazyikini arttırmış ve XIII. Yüzyılın ilk çeyreğinde ortaya çıkan Moğol tehlikesi ile de tamamlanmıştır diyebiliriz. Anadolu’daki ilk fetihlerle birlikte, Türkmen kitleleri devamlı olarak doğudan batıya doğru ilerlemekte ve Türk devletinin sınırları batıya doğru genişlemekteydi. Orta Asya’da hayvancılık yaparak geçimlerini sağlayan Türkmenler, otlak bulmak için sürekli yer değiştiriyorlardı ve kalabalık kitleler halinde dolaştıklarından bunlara iskân sahası bulmak gerekiyordu. Horasan ve İran bu kadar kalabalık bir kitlenin tamamen yerleşmesine imkân

⁸ Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Siyasî Tarih Alp Arslan’dan Osman Gazi’ye (1071-1318), 3.Baskı, İstanbul, 1993. s.53-54.

⁹ Eskiçağ Anadolu’sunun Coğrafi vaziyeti için bkz. Strabon, *Geographika*, Kitap: XII, XIII, XIV, Çev: Adnan Pekman, İstanbul, 1987.

vermediğinden Selçuklu hükümdarları batıya doğru bir istilâ hareketi yapmak zorunda kaldılar. İşte Anadolu'nun fethi ve Türkleşmesi böyle bir iktisadî zaruretin sonucunda gerçekleşti ¹⁰. Anadolu'ya doğudan gelen Türkmenler özellikle Melikşah'ın culûsundan sonra verdiği emir ile sistematik bir şekilde bölgeye yerleştiriliyordu. Böylece Anadolu'nun fethi, geçici bir akın, askerî bir hareket mahiyetinde kalmayarak, yapılan devamlı Türk göçleri ile sürekli bir iskân mahiyetini kazandı.

Doğudan gelen Türk kitleleri, Anadolu Selçuklu hükümdarları tarafından değişik bölgelere iskân ettiriliyordu. Devletin, izlediği temel politika; büyük ve kuvvetli aşiretleri parçalara ayırarak birbirinden uzak sahalara sevk etmekte ki bu amaç, kuvvetli bir aşiretin beyleri liderliğinde devlete karşı yapacakları herhangi bir isyanı önlemek içindi. Yani izlenen politika “parçalayarak iskân” metodu idi ¹¹. Bu politika içerisinde Türk kitlelerinin devletin sınır bölgeleriyle yerleştirilmesi de önem teşkil ediyordu. Komşu ülke ile Anadolu Selçuklu Devleti arasında bir tampon bölge diye niteleyebileceğimiz “uc” teşkilâtı, başlangıçta bu şekilde ortaya çıktı ve yapılan sürekli göçler ile büyük bir yapı haline geldi. Giderek artan bu göçlere 1220'li yıllarda yakın-doğuda çıkan Moğol tehlikesi de büyük etki yapmıştır. Pachymeres'in kaydettiğine göre; Moğollardan kaçan Türkmen kabileler, Sakarya nehrinden Kastamonu'ya kadar olan ve Paphlagonian (Paflagonya) diye adlandırılan bölgede, büyük bir kargaşayı ortaya çıkarmışlardı ¹². Daha önce gelen Türk kitlelerinde hayvancılık ve ziraatla uğraşan bir topluluk varken, Moğol istilası ile Anadolu'ya köylü halk, zengin tüccar, fikir ve sanat adamları ve dervişlerden oluşan değişik kollardaki halk kitleleri de gelmeye başlamış, bunlar “uc”lara yerleşerek bölgedeki sosyal ve iktisadî hayatı değiştirmişlerdi ¹³. Moğol istilası sırasında Anadolu'ya büyük gruplar halinde gelen Türkmenler sayesinde, Türk sınırları Rum ve Ermenilerin aleyhine genişliyordu. Bu olumlu faaliyetlerinin yanı

¹⁰ Mehmed Eröz, *Yörükler*, İstanbul, 1991. s.241.

¹¹ Fuad Köprülü, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, 3.Baskı, Ankara, 1988. s.41

¹² Halil İnalçık, “The Question of The Emergence of The Ottoman State”, *Studies in Ottoman Social and Economic History*, Variorum Reprints, London, 1985. s.74.

¹³ Osman Turan, *Türk Cihân Hâkimiyeti Mefkuresi Tarihi*, Cilt II, 6. Baskı, İstanbul, 1980. s.332

sıra bazen de, memleket içinde yağma ve baskın hareketlerinde bulunuyorlar, sıkıştırıldıkları zamanlar sınırlarda toplanarak Hıristiyan ülkelerinden kendilerine yurt ve geçinme imkânları arıyorlardı¹⁴.

Bir yandan sınırları düşman saldırılarına karşı savunmak, diğer yandan imkân buldukça onların topraklarına akınlar yaparak toprak kazanmak ve ganimet elde etmek amacıyla kurulan "uc" teşkilâtı, gücünü Türkmen aşiretlerinden almaktaydı. Askerî disiplin içerisindeki bu kabile teşkilâtı, işgal ve istilâ ordularına takviye eden savaş adamlarını temin ederek, Anadolu'nun fethinde büyük bir rol oynadılar. Uc'lara gelen göçebe unsurlar kısa bir zamanda bölgeye intibak ediyorlar ve yerleşik hayata geçerek köyler kuruyorlardı. Bir başka deyişle, yerleşik hayata geçen göçebe kitleler genellikle "uc" larda toplanıyorlardı. Uc'lar göçebe Türkmen aşiretlerine mahsus yaylak ve kışlaklar olmakla beraber, "uc"larda birçok köyler, küçük kasabalar ve müstahkem yerler de mevcuttu. Türklerin bulunduğu bölgelerde Müslüman Türk köylerinden başka Hıristiyan köyleri de mevcut olduğu gibi, şehir halkı da bu yapı içerisinde karışmıştı. Böylece "uc" lar hudutlara, hudut boylarındaki vilâyetlerle sancaklara verilen ad halini alarak; bunların başlarında yarı müstakil vaziyette bulunan liderlere de "uc beyi" adı verildi¹⁵. Uc beylerinin üstünde de, devlet tarafından tayin olunan bir veya birkaç tane "Uc Emîri" bulunurdu. Sultanlar lüzum gördükleri zamanlar, "uc" lardan çağırdıkları kuvvetlerle ordularını takviye ederlerdi. Devlet hazinesine nakdi ve aynî, muayyen bir vergi veren uc beyleri, değişik sebeplerle ve bazen de vergi hesaplarını görmek üzere paytahta gelirlerdi¹⁶. Uc beyleri devlete karşı doğrudan doğruya bağlı olmadıkları için müstakil hareket ederek komşu ülkelerle savaş ya da barış yapabiliyorlardı. Ancak bu durumları, gelecekte devlete karşı büyük sorunlar çıkaracak ve çeşitli isyanların oluşmasını meydana getirecekti. Nitekim uc beyleri vergilerini verirken devlete karşı problem çıkarmaya başlamışlardı bile. Memleketteki asiler dahi bunların yanına sığınıyorlardı. Özellikle Anadolu'nun

¹⁴ Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s.506.

¹⁵ Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Cilt III, İstanbul, 1993. s.541.

¹⁶ Fuad Köprülü, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, s.74.

İlhanlı hakimiyetine¹⁷ girişinden sonra mahalli nüfuslarını güçlendiren uc beyleri, İlhanlılar'a tâbiyetlerini bildirmeleri ve vergi vermeleri dışında tamamen serbest kaldılar. Ülkedeki birçok zengin Türk tüccarının kervanlarla getirdiği ticarî mallar, hep bunlar tarafından yağmalanır bir hal aldı.

Tüm bunların yanında, kendi başlarına hareket eden uc beyleri, Bizans ordularına karşı büyük mücadeleler veriyorlar, büyük ganimetler elde edip binlerce esir alıyorlardı. Alınan bu esirler gerekli görülen fidyenin alınması ile serbest bırakılıyor, bu da maddî bir geçim sağlıyordu. Hatta bazen Bizans'ın büyük komutanlarının bu mücadelelerde esir alınması, Anadolu Selçuklu Devleti ile Bizans Devleti arasında büyük bir krizi gündeme getiriyordu. Uc'lardaki Türkmenler'in yaptığı bu saldırılara Bizans Devleti de tedbir almıştı. Nitekim Komnenler zamanında kuzey-batı Anadolu bölgesindeki Bitinya dağlarında, muayyen topraklara sahip ve vergiden muaf olan, askerî bir hudut teşkilâtı oluşturuldu. İslâm kaynaklarında "akritler"¹⁸ diye anılan bu güçler, sınırlarda herhangi bir Türkmen saldırısına karşı hazır bulunuyor ve buldukları bölgeyi koruyorlardı. Fakat siyasî hudutları daralan Bizans imparatorluğu büyük bir iktisadî darlık içine düşmüştü. Özellikle Anadolu tarafından toprak kaybetmesi ve XIII. Yüzyılın sonlarına kadar devam eden Doğu Akdeniz ticaretinden faydalanamaması, Bizans'ı bu hale sürüklemişti. Bizans'ın bozuk idaresinden bıkan Bizanslı tâbi halk, az bir vergi karşılığında kendilerinin can ve mal emniyetini temin edecek Türkler'in idaresi altına giriyorlardı. Bu arada önemli ticarî faaliyetlerin yapıldığı Rum şehirlerinde, bölgeye yeni gelen göçebe Türkler'le Rum halkı arasında iktisadî bir birliğin kendiliğinden ortaya çıktığını görüyoruz. Rum halkı, çeşitli entrikalarla idare edilen Bizans Devleti'ne duyduğu siyasî alâka ve bağlılığı bir yana bırakarak, kendisine müsait iktisadî şartlar, emniyet ve huzur sağlayan Selçuklu hükümeti idaresine giriyordu. Bunun sonucu Anadolu'nun batısına varıncaya kadar ülkenin

¹⁷ Zeki Velidî Togan, *Umumî Türk Tarihine Giriş(En eski devirlerden 16.asra kadar)*, Cilt I, 3.Baskı, İstanbul, 1981. s.232-251.

¹⁸ Akritas; sınır bekçisi anlamında bir kelime olup, Bizanslılarla Müslüman Arapların yüzyıllar süren savaşları sırasında Anadolu'daki Bizans sınır bekçilerine verilen addır. Bkz. *Türk Ansiklopedisi*, Cilt I, Ankara, 1946. s.364

her yerinde kendiliğinden bir Türkleşme olayı meydana geliyordu. XIII. ve XIV. Yüzyıllarda Batı Anadolu, Orta Anadolu'ya oranla daha kuvvetli ve yaygın bir şekilde Türkleşmiştir ki, bu husus Osmanlı tahrir defterleri ile tafsilâtlı olarak kuvvetlendirilmiştir¹⁹.

Verdiğimiz bu bilgilerden sonra diyebiliriz ki, Moğolların ortaya çıkışından önce ve sonra Anadolu'ya gelen bir çok Türk aşireti, Anadolu Selçuklu Devleti'nin uyguladığı iskân metodu ile Bizans sınırlarına yerleştirilmişlerdir. Daha önce de, Emeviler ve Abbasiler'de görülen bu metodun Anadolu Selçuklu Devleti'nde uygulanmasının nedeni; Bizans'a karşı sınırlarda bir tampon bölge oluşturmaktır. Bu bölgeye yerleştirilecek Türkmen kitleler bir yandan devletin sınır bölgelerini müdafaa edecekler, diğer yanda da geçimlerini sağlayabilmek için komşu ülkelerin sınırlarına saldıracaklar, toprak ve ganimet elde edeceklerdi. Böylece Selçuklu Devleti'nin hem toprakları genişleyecek hem de sınırları korunacaktı. Bu yöntemin uygulanmasının başka bir nedeni de; Anadolu'ya gelen Türkmen kitlelerinin, Selçuklu topraklarında çıkarabilecekleri iskân kargaşasını ortadan kaldırmak ve liderlerinin idaresi altında devlete karşı yapabilecekleri bir isyan ihtimalini önceden önleyebilmek amacı ile idi. Aşiret dayanışmasının kırılmasıyla, Anadolu Selçuklu Devleti'nin milli bütünlüğü sağlanacak ve Selçuklu sülalesinin menfaatleri ve memleketin huzuru korunmuş olacaktır. İşte tüm bu amaçlar doğrultusunda, Anadolu'ya gelen Türkmen kitlelerin Bizans'ın sınırlarına yerleştirilmesiyle, "uc" teşkilâtı ortaya çıkmıştır ve bu yapı daha sonraları oluşacak olan "uc" beyliklerinin temelini meydana getirmiştir.

1.2. UC'LARDA ASKERÎ VE DİNÎ HAYAT

Türkler Anadolu'ya; yurt bulmak, yerleşmek ve yerleştikleri toprakları vatan yapmak üzere gelmişlerdi. Ancak bir yerin fethedilip vatan haline getirilmesinde sadece askerî zaferler yeterli değildir. Yaşadığımız topraklar üzerinde bugün hala bir Türk devleti varsa bu, askerî zaferlerden sonra bir takım iktisadî, içtimaî ve dinî

¹⁹ Mehmet Şeker, *Fetihlerle Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslâmlaşması*, 3.Baskı, Ankara, 1991. s.99.

kuruluşların bu topraklarda teşkilâtlanması ve hayatlarını devam ettirmeleri ile mümkün olmuştur. Nitekim bir ülke üzerine yapılan askerî seferlerde elde edilen başarılar o ülkeye hakim olmak ve orayı vatan yapmak olsaydı, XIII. Yüzyılda Anadolu' da gerçek bir İlhanlı Devleti kuruldu. Oysa İlhanlılar'ın askerî başarıları ancak bu ülke insanlarını belirli bir süre hakimiyetine almış ve Anadolu toprakları hiçbir zaman bu devletin vatan diye niteleyebileceğimiz toprakları olamamıştır. Bir yerin vatan olabilmesinde o bölgedeki toplumların kurdukları sosyal, iktisadî ve dinî teşkilatlar birinci derecede rol oynamaktadır. O halde Türkler'in elde ettikleri toprakları vatan haline getirerek devlet kurmaları, kendi içerisindeki toplumların oluşturduğu bu teşkilâtlarla mümkün olmuş ve sağlamlaştırılmıştır.

Türkmen kitleler Anadolu'ya ilk geldikleri zaman bölgede bulunan Bizans'a bağlı Hıristiyan halk, iktisadî ve içtimaî bakımdan son derece sıkıntı içindeydi. Bu sırada Anadolu terkedilmiş ve enkaz halini almış bir görünümdeydi. Bursa, İzmit, İznik, Alaşehir ve Foça gibi ticarî merkezlerin bulunduğu önemli şehirler dışında gelişmiş yerleşim alanları mevcut değildi. Bu açıdan Türkmenler çok fazla mücadele vermeden kısa sürede batıya doğru ilerliyorlar, buralarını kendi inançları, gelenekleri, görenekleri ve içtimaî teşkilatları ile birlikte Türk yurdu haline getirerek yerleşik hayata geçiyorlardı. Ele geçirilen topraklar gayri müslim halk tarafından tamamen ya da kısmen terkedilmiş, sürekli göç dalgaları ile gelen Türkler yeni arazilere yerleşmişlerdi. Türklerin Anadolu'ya gelmeleri esnasında oturdukları yerlerden kaçan gayri müslim halk, daha sonra Anadolu Selçuklu Devleti'nin yerli gayri müslimlere karşı izlediği hoşgörü siyasetinin sağladığı imkânları görerek, Bizans'ın dinî ve iktisadî baskılarından kurtulmak için tekrar eski yerlerine geri dönmüşlerdir ²⁰. Böylece Anadolu'nun eski sahipleri ile, yeni sahipleri olan Türkler arasında büyük bir yakınlaşma ve diyalog kurulmaya başlanmış, özellikle kültür ve din alanında karşılıklı bir takım etkilenmeler ortaya çıkmıştır. Uc beylerinin fethettiği yerler, Orta ve Doğu Anadolu şehirlerinden getirilen insanların bu bölgelere yerleştirilmesi ile kısa sürede nüfusları ve tesisleriyle birer Türk

²⁰ Osman Turan, *Türk Cihân Hâkimiyeti Meşkûresi Tarihi*, s.145.

şehri haline gelmiş, Marmara ve Ege sahasındaki şehirlerde bir çok mimarî eserler yapılmış, surların dışına taşılarak yeni mahalleler ve çarşılar oluşturulmuştur. Bizans Devleti ile Türkler arasındaki geçen sürekli mücadelelere rağmen, Hıristiyan ve müslüman halk çok yakın ilişkiler içinde yaşıyorlardı²¹. Devletlerin arasındaki siyasî mücadeleler bile bölgede yaşayan bu iki halkın iktisadî, kültürel ilişkilerini etkilemiyordu. Özellikle şehir veya küçük yerleşim alanlarında kurulan pazarlarda her iki dine mensup insanların birbirleri ile gayet ılımlı bir şekilde alış-veriş yaptıkları ve ortak bir hayatı paylaştıkları çok ilginçtir. Aslında bunun nedeni, Anadolu'ya gelen ve yerleşen Türkler'in yerli halktan sadece itaat ve sadakat istemeleri, yerli halkı ikinci sınıf halk, köle veya esir olarak tanımamalarından kaynaklanmaktaydı²².

Bu dönem içerisinde Batı Anadolu'daki Uc'lar, medeni bir hayatın kaynağı olan Türk ve İslâm dünyasının her tarafından gelmiş, her sınıftan ve meslekten çeşitli insanlarla doludur. İran, Mısır ve Kırım medreselerinden çıkan ilim erbabı, Orta ve Doğu Anadolu'dan gelmiş Selçuklu ve İlhanlı bürokrasisine mensup kişiler, değişik tarikatların mümessilleri, İslâm şövalye ve misyonerleri diyebileceğimiz dervişler, bu yapıya canlılık getiren gruplardı²³.

Türkler daha İslâmiyet girmeden önce çeşitli sebeplerle Şamanizm, Budizm, Zerdüştilik, Mazdeizm, Maniheizm ve Hıristiyanlık gibi birbirinden farklı dinlere girmişlerdir²⁴. Bu değişiklikler sırasında bir önceki din, yenisinin gelmesiyle tamamen ortadan kaybolmamış, kendini yeni dinin kalıplarına uydurarak varlığını

²¹ Mevlevî dervişi Eflâki tarafından yazılan ve Mevlevî tarikatlarının faaliyetlerini ve yaşamlarını anlatan *Manâkıb al-Ârifin*, Anadolu'nun bu zamandaki kültür ve toplumu hakkında en zengin kaynağıdır. Bkz. Eflâki al-Ârifî, Şems al-Din Ahmed, *Manâkıb al-Ârifin*, Haz: Tahsin Yazıcı, 2 Cilt, Ankara, 1959-1961. Ayrıca bkz. Speros Vryonis jr. "The Muslim Family in 13 th -14 th Century Anatolia as Reflected in the Writing of the Mawlawî Dervish Eflakı", *The Ottoman Emirate (1300-1389)*, Ed:Elizabeth Zachariadou, Rethymnon Crete University Press, 1993.s.213-223.

²² İsmet Parmaksızoğlu, *Türklerde Devlet Anlayışı (İmparatorluk Devri 1299-1789)*, Ankara, 1982. s.11.

²³ Ömer Lütfi Barkan "Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler", *İstanbul Üni. İktisat Fakültesi Mecmuası*, Cilt XI, Ekim 1949 - Temmuz 1950 .s.534

²⁴ Türklerin girdikleri eski dinler için bkz. Zekeriya Kitapçı, *Orta Asya'da İslâmiyetin Yayılışı ve Türkler*, Konya, 1989. s.57-72.

sürdürmüştür. Dolayısıyla Türklerin girdiği her yeni din, onlara birşeyler öğretip, düşünce ve hayat tarzlarına etkiler yapmıştır²⁵. Abbasiler döneminde Türklerin İslâmiyetle tanışmaları²⁶ ve bu dini benimsemeleri ise, kendilerine yeni bir misyonu beraberinde getirmiştir. Eskiden ganimet elde etmek için savaşıyan Türkler'in bu amaçlarına, İslâmiyetle birlikte gaza ideolojisi ve cihad anlayışı da girmiş ve başarıları bir kat daha artmıştır²⁷. Ancak bazı düşünürlerin iddia ettikleri gibi, Türkler'in eski dinlerini terkedip İslâmiyet'e girmeleriyle törelerini ve milli şahsiyetlerini kaybettikleri söylenemez. Türkler İslâmiyet'e girip yeni dinin inançlarına sahip oldularsa da, eski düşüncelerini, kültürlerini, gelenek ve göreneklerini de beraberlerinde getirip muhafaza etmişlerdir²⁸. Bir başka deyişle; Eski Türk yaşayışı, gelenek ve görenekleri korunurken, bunlara yeni bir şekil verilmişti. Aksi takdirde bugün aynı dine mensup Türkler ile Araplar arasında ne fark olabilirdi?

Yukarıdaki açıklamalarımızdan sonra, uc bölgelerinde yaşayan ve buraların Türkleşmesi ve İslâmlaştırılmasında önemli derecede rol oynayan içtimaî teşkilatların neler olduğunu anlatmaya çalışalım. Bu konuda eserinin bir yerinde bize bilgi veren Âşık Paşazâde, Anadolu'da dört teşkilâtın var olduğundan söz eder ve bunları Gaziyân-ı Rûm, Ahîyân-ı Rûm, Bâciyân-ı Rûm ve Abdâlân-ı Rûm şeklinde adlandırır²⁹.

Bazı kaynaklarda Alplar diye geçen Gaziyân-ı Rûm, Anadolu'nun Türkleşmesi'nde ve uc'lardaki sosyal hayatı düzenlemede önemli bir teşkilattır.

²⁵ Ahmet Yaşar Ocak, *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler (Metodolojik Bir Yaklaşım)*, Ankara, 1992. s.10.

²⁶ Bk. W. Barthold - M. Fuad Köprülü, *İslâm Medeniyet Tarihi*, 5.Baskı, Ankara, 1977. s.65.

²⁷ Halil İnalçık, "The Question of The Emergence.." s.76.

²⁸ Bu konuyla ilgili C. Brockelmann; "İslâm topraklarına girişlerinden sonra bu Türkler, sunnîliğe intisap ettiler, zira sunnîliğin açık ve mutedil esasları Türklerin işlenmemiş zekâlarına uygun geliyordu...." şeklinde bilgi vererek, işlenmemiş zekâ tabiri ile Türkler'in onca eski kültürlerini bir kenara atmakla birlikte yabancı bir araştırmacı olarak neyi imâ etmeye çalışmıştır ! Bk. C. Brockelmann, *İslâm Milletleri ve Devletleri Tarihi*, Çev: Neş'et Çağatay, Cilt I, 2. Baskı, Ankara, 1964. s.160.

²⁹ Âşıkpaşazâde Ahmed Âşıkî, *Tevârih-i Âl-i Osman*, Düz: Nihal Atsız, *Osmanlı Tarihleri I*, İstanbul, 1947. s.237.

dünyasında yer alan ve başlarındaki beylere sıkı sıkıya bağlı olan bir teşkilattır. Türkler'in İslâmiyete girmeleri ile birlikte bu ad, cihad ve gazâ mefhumlarını da içine alarak alp-gazi, çeşitli tarikatların halk arasında yayılması ve yerleşmesi sonucunda da alp-erenler şeklini aldı ³⁰. Alplar'ın Orta Asya 'da çok eski zamanlardan beri, geçinecek bir toprak ve işe sahip olabilmek için, yani iktisadî zorluklar karşısında geçim vasıtalarını sağlayabilmek için sürekli savaştıklarını, bunun sonucu savaşçı ve cesur birer teşkilât kurduklarını bilmekteyiz. Aynı şekilde Anadolu Selçuklu Devleti'nin ³¹ kurulmasından sonra, Orta Asya'dan batıya doğru çeşitli sebeplerle göç eden bu askerî zümre, geldikleri bölgelerde de eski savaşçı geleneğini devam ettirmiş ve devletin sınırlardaki askerî güç ihtiyacını karşılamıştır. Başlangıçta Alplar olarak adlandırılan bu askerî sınıf, Anadolu'ya gelmesi ve İslâmiyetle yakın bir ilişkiye girmesiyle Alp-gaziler şeklinde müslüman Türk adını aldıysa da, Orta Anadolu şehirlerinde ve uc bölgelerinde Alp-gaziler adı yerine Alplar daha çok kullanılan bir terimdi. Zira Alplar eski Türk an'anelerine bağlı, uc beyliklerin asıl askerî kuvvetini oluşturan ve milli an'aneleri bozulmamış olan yarı göçebe Türkmen aşiretleridir. Alp-gaziler ise bir şehir teşkilâtı mahiyetinde olup İslâmi an'anelere dayanmakta ve uc beylerinin Gazî lakabını almaları onların artık şehir hayatına geçmiş, az çok medrese tesiri altına girmiş olduklarını göstermektedir³².

Türkler'in kurdukları değişik siyasî heyetlerin dâima askerî bir devlet mahiyetini koruması, cihad esasına dayanan İslâm dininin Türkler arasında yerleşmesi, Selçuklular'dan beri tarihî gidişin Türkler'i sürekli bir harp hayatı içinde bulundurması, bu kahramanlık ve alplık an'anelerini, yüzyıllarca canlı bir şekilde devam ettirmiştir. Bir kahraman ne kadar tehlikeli, cesaretli işler yaparsa, kabile

³⁰ İslâmiyetten önce Türkler arasında gerek has isim, gerek bir şeref ünvanı olarak yayılmış olan "Alp" kelimesinin, İslâmiyetten sonrada devam ettiğini bilmekteyiz. Yine bu kelime ile ilgili olarak bir de "Alpı" şekli vardı ki, özellikle XII-XIV. Yüzyıllarda bazı has isimlerde buna tesadüf ediyoruz. Bkz. M. Fuad Köprülü, "Alp" maddesi, *İslâm Ansiklopedisi*, Cilt I. İstanbul Üni. Edebiyat Fakültesi Yay., 1986. s.379.

³¹ Bu devlet hakkında bilgi edinebileceğimiz yerli kaynaklar için bkz. M. Fuad Köprülü, "Anadolu Selçukluları Tarihi'nin Yerli Kaynakları", *Bellekten*, Cilt VII, S. 27. T.T.K. Yay., Ankara, 1943. s. 379-522.

³² Fuad Köprülü, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, s. 88.

içindeki içtimaî mevkii o derece yüksek olurdu. Bu açıdan Alplar, İçtimaî derecelerine göre, az veya çok hayvan sürülerine sahip olur, hizmetçileri bulunurdu.

Sonuç olarak Alplar tehlikeli avlara giden, kâfirlerle gaza eden, uc'larda düşmana hiç rahat vermeyen taciz kuvvetleriydi, hepsinin sürüleri vardı ve iyi biniciydiler; ok, kılıç ve süngü ile harp ederlerdi³³. Bu açıdan uc bölgelerinin Türkleşmesinde önemli rolleri oldu.

Diğer bir teşkilat Ahîyân-ı Rûm'dur. Ahî sözcüğü arapça "kardeşim" anlamına gelse de, tarihçilerimize göre bu kelime Türkçe'de cömert, eli açık anlamına gelen "Akı" sözcüğünün terimleşmesinden meydana gelmiştir³⁴. Ahîliğin kökenleri doğuda özellikle araplar arasında gelişmiş olan fütûvvet örgütüne dayansa da, kendine özgü bir takım özellikleriyle Anadolu Türkleri'ne ait bir teşkilattır. Ahîliğin temeli olan fütûvvetçilik, X. Yüzyıldan başlayarak araplar içerisinde örgütlenmeye başlamıştır. Lügatta tekil olarak feta (Delikanlı, cömert), çoğul olarak da fityan şeklinde geçer. İslâmiyetten önce de feta denilen bu cömert kişiler, İslâm devletlerinin kurulması ile birlikte teşkilâtlandılar ve fütûvvet teşkilâtını kurdular; bunların uymaları gereken kurallar da fütuvvetname adlı kitaplarda toplandı. Ahî teşkilâtı da ahlakî ve terbiyevî prensipleri, daha önce tasavvufçuların geliştirip formüleştirdiği Fütûvvetnamelerden almıştır. Fakat ne fütûvvecilik gelişerek ahîlik haline gelmiş ne de ahîlik fütûvvetin halk arasındaki yaygın çeşidi olmuştur³⁵. Zira fütûvveci olmak için meslek veya sanat sahibi olma zorunluluğu yokken, ahî olmak

³³ Fuad Köprülü, "Alp" *İ.A.*, s. 383.

³⁴ Bu konuyla ilgili Claude Cahen, ilk Ahîlerin yerleştiği bölgenin İran olduğunu, Kuzey batı İran bölgesinde çok sayıda Türk'ün yaşamış olmasıyla ve bunların Anadolu'ya yaptığı sürekli göçlerle, ahîliğin Anadolu'da gelişip yayıldığını savunmaktadır. Ayrıca Cahen, Ahî kelimesinin arapçadaki "ahî kardeşim" den geldiğini kesin kabul etmemek gerektiğini söyler ve onun eski Türkçe "ahî-akı = kahramanca" kelimesinden türediği görüşünün ise, Ahîliğin Türkler'den kaynaklandığı görüşünü ispat etmek için bazı Türk tarihçileri tarafından savunulduğu, kendi düşüncesiyle yorumlanmaktadır. Bkz. Claude Cahen, "İlk Ahîler Hakkında", Çev: Mürsel Öztürk, *Belleten*, 1/197, Ankara, 1986. s. 592.

³⁵ Neşet Çağatay, *Bir Türk Kurumu Olan Ahîlik*, Ankara, 1989. S. 45. Ayrıca Fütûvvet hakkında bilgi için bkz. Abdülbaki Gölpınarlı, "İslâm ve Türk İllerinde Fütûvvet Teşkilâtı ve Kaynakları", *İ.F.M.*, XI/4, 1949-1950. s.3-354 ; Fr. Taeschner, "İslâm Ortaçağında Fütûvve (Fütûvvet Teşkilâtı)", Terc: Fikret İşıltan, *İ.F.M.*, XV/1-4, 1953-1954.s.6-7.

için herşeyden önce fütûvvetçilik sıfatlarına haîz olmakla beraber, bir meslek veya sanat erbabı olmak da şarttır. Bu nedenle de mesleki ve ahlâki olan ahîlik, Anadolu'ya özgü bir kuruluştur.

Ahî teşkilâtının oluşmasında fütûvve sıfatlarının önemli rolü vardır ama, bu dönem içerisindeki iktisadî hayattaki zorunlulukları da göz ardı etmemek gerekir. Anadolu'ya yapılan ilk göçlerde yerleşik hayata geçen insanlar genelde göçebe unsurlardı ve yerleştikleri bölgelerdeki ticaret o bölgenin yerli gayri müslimleri tarafından yapılıyordu. XIII. y.y.'ın ilk çeyreğinde ortaya çıkan Moğol istilasını ile batıya doğru ikinci büyük göçün olduğu dönemde ise, Anadolu'ya pekçok sanatkâr ve tüccar gelmişti. Bunların yerli tüccar ve sanatkârlar karşısında tutunabilmeleri, biraraya gelerek bir örgüt kurarak dayanışma sağlamaları ve üretim yapmaları ile mümkün olacaktı. İşte bu iktisadî zorunluluk ve fütûvvetnamelerdeki dinî ve ahlâki kuralların biraraya gelmesiyle de Anadolu'da ahîlik teşkilâtı ortaya çıktı. Bir başka deyişle Moğol istilasından önce uclarda daha çok fütûvvet teşkilatları mevcutken, istiladan sonra ahîlik adı altında esnaf ve sanatkârlar birliği oluşmuştur.

Ahî teşkilâtı, Ahî Evran Şeyh Nasîruddin Mahmud b. Ahmed el-Hoyî'nin, fütûvvet anlayışı ile birlikte Anadolu'da teşkilatlandırdığı ve I. Alaaddin Keykubad'ın desteğiyle bütün Selçuklu topraklarına yaymayı başardığı, devrin güçlü yapıya sahip bir zümresiydi ³⁶. Ahî Evran, esnaf ve sanatkârları bir birlik altında toplayarak sanat ve ticaret ahlâkını, üretici ve tüketici çıkarlarını güven altına almak suretiyle, iktisadî sıkıntılarının olduğu dönemde onlara direnme gücü verdi. Ahî örgütüne giren esnaf ve sanatkârlar; mesleki, dinî ve ahlakî eğitimden geçiriliyorlar, hatta askerî talim, terbiye de görüyorlar ve ordu da savaşıyorlardı. İktidar boşluğunun olduğu zamanlarda karışıklık çıkmış şehirlerde ön sırayı alan, düzenli ordunun eksiklerini tamamlayabilen bu teşkilât, hiçbir zaman İslâm inancına ve onu yöneten sosyal kadrolara karşı gelme eğiliminde olmadı, yönetime daima bağlı göründü.

³⁶ Osman Çetin, "Osmanlı Devleti'nin Kuruluşunda Ahîler", *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kurucusu Osman Gazi ve Dönemi*, Sempozyum Sonuç Bildirileri, Bursa, 1996. s. 107.

Ahîlik hakkında şimdilik bu kadar bilgi veriyoruz. İktisadî hayatla ilgili ileriki konumuzda, ahîliğin ortaya çıkışını hazırlayan sebepleri, ahîliğin sosyal ve iktisadî yapıyı nasıl etkilediğini İbn Batuta'nın gözlemlerini de içine alarak incelemeye çalışacağız.

Âşık Paşazade'nin bahsettiği diğer bir zümre de, Bâciyân-ı Rûm adlı Anadolu'daki Türkmen kabilelerinin cesur ve yiğit kadınlarının oluşturduğu bir teşkilâttır. Bu teşkilâtın Âşık Paşazade'nin eserinde belirtilmesi, değişik araştırmacılar tarafından çeşitli biçimlerde yorumlanmıştır. Bu kelimenin bir istinsah sonucu Hâciyân-ı Rûm veya Bahşiyân-ı Rûm'dan türediğini belirten bu araştırmacılara, tek ve sağlam cevabı Fuad Köprülü vermiştir. Köprülü, konuyla ilgili fazla bir kaynağın olmadığını belirtmesiyle birlikte, teşkilâtın Türkmen kabilelerin cesur ve yiğit kadınlarını içine aldığını tahmin etmektedir³⁷. Eğer böyle ise bu kadınlar uc'larda yaşayan, erkekler gibi savaşa giden, ata binen, ava çıkan ve toprakların müdafaasında öneme sahip kişilerdi.

Köprülü'den sonra bu konuda çalışma yapan Mikâil Bayram'ın düşünceleri ise kısaca şöyledir: “Bâciyân-ı Rûm, Ahî teşkilâtından ayrı bir kuruluş olmayıp Ahî teşkilâtının kadınlar veya genç kızlar koludur. Teşkilâtın kurucusu, ahî teşkilâtının kurucusu olan Ahî Evran Şeyh Nasirüd-Din Mahmud'un zevcesi, Fatma Bacı olarak bilinmektedir³⁸. Bacı teşkilâtı da, Ahî teşkilâtı gibi ilk olarak Kayseri'de, 32 çeşit esnaf ve san'atkârlara ait iş yerinin bulunduğu alanda kurulmuştur. Bu iş yerlerinde hanım el san'atları ile ilgili bölümler de bulunmaktaydı. Ayrıca deri atölyeleri vardı ve deriler dabbağlanırken haliyle yünleri yan ürün olarak ortaya çıkıyordu. İşte Ahî Evran, Türkmen kız ve kadınları organize edip örgücülük ve dokumacılığa yönelterek, derilerin yünlerini işleme ve değerlendirme cihetine gitmiştir. O halde bu teşkilât kadın el san'atlarını icra eden, kadınlar arası bir san'atkârlar organizasyonudur. Fakat bu teşkilâtın Anadolu'nun

³⁷ Fuad Köprülü, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, s. 459.

³⁸ Mikâil Bayram, “Anadolu Selçukluları Devrinde Anadolu Bacıları (Bâciyân-ı Rûm) Örgütünün Kurucusu Fatma Bacı Kimdir?”, *Bellekten*, Cilt: XLV/2. Sa. 180., Ankara, 1981. s.459.

diğer şehirlerine ne ölçüde yayıldığı belli değildir³⁹. Bacı teşkilâtı ile ilgili bilinmesi gereken bir nokta da, Bektaşiler'in piri Hacı Bektâş Veli'nin bunlarla yakından münasebetleri olmasıdır. Bunu, Firdevsi Rûmî tarafından yazıldığı sanılan menakıbnamesi, "Velâyet-name" den anlıyoruz⁴⁰.

Bâciyân-ı Rûm teşkilâtı hakkında son olarak diyebiliriz ki; dönemin kaynaklarında fazla bir bilgi yoktur ve bu teşkilâtın Anadolu'nun her yerinde yaygın bir şekil aldığı da düşünülmemelidir. Zira böyle bir yaygın teşkilât olsaydı, ahîlik gibi dönemin kaynaklarının bir çoğunda adı sık sık geçer, yaptığı faaliyetler de anlatılırdı.

Anadolu'da güçlü tasavvuf cereyanı oluşturan derviş ve şeyhlerin meydana getirdiği ve üzerinde duracağımız son teşkilât Abdâlân-ı Rûm' dur⁴¹. Abdal sözü, en çok Oğuz Türkleri'nin arasında yayılmıştır ve bir kısım serseri dilenci dervişlere verilen hususî bir isimdir. Tasavvufta ise değişik yazarlar tarafından, birbirinden farklı şekilde izah olunmakla birlikte, müşterek olan düşünce; bunların veli ve ibadet ehli olan dervişler olduğudur⁴².

Türkler'in Anadolu'ya yerleşmesinden kısa bir süre sonra, bu topraklara Harezmi'den, Azerbaycan'dan, Horasan'dan ve İran'dan doğal olarak çok sayıda derviş göçü de olmuştu. Gelen dervişler ve onlara bağlı olan grupların herbiri farklı toplumsal ve kültürel tabakalara ait mistik düşünceleri temsil ediyorlardı ve bir heterodoksi havası taşıyorlardı. Genel olarak kırsal ve uc bölgelere yerleşirken, az olarak şehirlere yerleşen de vardı. Bu dönem içerisinde Anadolu Selçuklu Devleti ise dini siyasette sünniligî muhafaza ediyor ve devletin nüfuzu altındaki şehirlerde kuvvetli bir sünni inancı görülüyordu. Bir yandan diğer İslâm devletlerinde olduğu

³⁹ Bkz Mikâil Bayram, *Bâciyân-ı Rûm (Selçuklular Zamanında Genç Kızlar Teşkilâtı)*, İstanbul, 1987. s. 38-39.

⁴⁰ Bkz. Abdülbâki Gölpınarlı, *Vilâyet-nâme Manâkıb-ı Hünkâr Hacı Bektâş-ı Veli*, İstanbul, 1990. s. 63.

⁴¹ Gölpınarlı'nın tanımına göre Abdâlân-ı Rûm: XIII. Yüzyılda, yalın ayak, başı kabak gezen, elindeki Hindistan cevizinden yapılmış keşkülünü, bir şey istediği kişiye uzatan, keşküle konanları mensub olduğu veya konuk bulunduğu tekkeye götürüp sunan, sakal, bıyık, saç ve kaşlarını usturayla tıraş eden, her yeri gezerek inançlarını yayan şii-batini inançlar besleyen bir derviş tâifesidir. Bkz. Abdülbâki Gölpınarlı, *Tasavvuf'tan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri*, İstanbul, 1977. s. 5.

⁴² Fuad Köprülü, *Edebiyat Araştırmaları 2*, İstanbul, 1989. s. 363.

gibi Anadolu'da da tekkeler ve medreseler kurulurken, diğer yandan değişik tarikatlar ortaya çıkıyor ve devletin sünni inancı güç buluyordu. Zira XII. ve XIV. Yüzyılların tasavvuf tarihi açısından temel özelliği, tarikatların oluşum safhalarını içine almasıydı⁴³. Sünni çizgideki tarikatlar Mevleviye⁴⁴, Rifâ'îye⁴⁵, Halvetîye⁴⁶ ve Kâzeruniyye⁴⁷ gibi adlara sahipti⁴⁸. Büyük şehirlerde dinî hayat bu şekilde bir yapı içerisinde iken, dinî hayatın daha canlı, daha samimi olduğu köylerde ve göçebe kitlelerin yaşadıkları yerlerde sofîyâne gelişmeler meydana geliyordu. Bilhassa uc bölgelerindeki dinî hayatta bu zümreler etkiliydiler. Köylerde yaşayan veya göçebe olan bu Türkmenler'in müslümanlığı, şehirdeki halka nazaran tam anlamıyla ortodoks bir müslümanlık olmasa da, bunlar inançlarında samimi idiler. Kaynağını Yeseviye⁴⁹ Tarikatından alan Türkmen şeyhleri ortodoks mutasavvıfların şiddetli tenkidlerine uğrayan garip kıyafetleri, şeriata uymayan âdetleri ve hareketli yaşamlarıyla eski Türk şamanlarını hatırlatan Baba lâkablı kişilerdi ve bunlar özellikle Moğol istilasından sonra Anadolu'ya gelip yerleşmişlerdi⁵⁰. Bu arada Yesevilik ve Kalenderilik unsurlarının birleşmesinden

⁴³ Mustafa Kara, "XII-XIV. Yüzyıllardaki Tasavvuf Düşüncesine Genel Bakış", *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kurucusu Osman Gazi ve Dönemi*, Sempozyum Sonuç Bildirileri, Bursa, 1996. s. 84.

⁴⁴ Mevlana Celaleddin Rumi tarafından ortaya çıkan bu düşünce ölümüyle birlikte Mevleviye tarikatı halini almıştır. Mevlevilik ve mevlevi kültürü hakkında yazılmış kitap ve makalelerin bibliyografyası için bkz. Mehmed Önder - İsmet Binarkı Nejat Sefercioğlu, *Mevlâna Bibliyografyası 1,2*, Ankara, 1973-1974. Ayrıca bkz. *Uluslararası Mevlâna Semineri (15-17 Aralık 1973) Bildirileri*, Haz: Mehmet Önder, Ankara, 1973.

⁴⁵ Adını ve yayma düşüncesini Ahmed Rifâ'î'den alan bu tarikat XIII. Yüzyılda Anadolu'ya yayılmaya başlamış ve şehirlerin fakir sınıflarına mensup olup çok büyük ehemmiyet kazanmamıştır.

⁴⁶ Siracuddin Ebu Abdullah'ın müridleri sayesinde Anadolu'ya yayılan bir tarikattır.

⁴⁷ En eski İslâm tarikatlarından olan ve adını Ebu İshak Kazeruniyye'den alan bu tarikat, Anadolu'da XIV. Asır başlarında görülmeye başlanmıştır. Kâfirlerle cihad ve dinî propaganda prensibini temel edindiğinden, uc'larda etkin oldukları söylenebilir.

⁴⁸ Bu tarikatlar hakkında bilgi için bkz. Mustafa Kara, *Bursa'da Tarikatlar ve Tekkeler 1*, Bursa, 1990. s. 13-24.

⁴⁹ Ahmet Yesevi hakkında bkz. Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, 7. Baskı, Ankara, 1991. S. 61. Ahmet Yaşar Ocak, "Anadolu Süfiliğinde Yesevilik", *Türk Süfiliğine Bakışlar*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996. s. 64.

⁵⁰ XIII. ve XIV. Yüzyıllarda Anadolu'daki Türkmen zümrelerin müslümanlık anlayışları ve bunda hâkim olan eski İslâm öncesi inançların kalıntıları konusunda bir belge niteliği taşıyan menâkıbnâme için bkz. Elvan Çelebi, *Menâkıbu'l-Kudsîyye Fi Menâsibi'l-Ünsîyye*, Haz: İsmail E. Erünsal-Ahmet Yaşar Ocak, Ankara, 1995.

ortaya çıkan Haydariyye tarikatı dervişleri de Anadolu'ya geliyorlar ve diğer heterodoksi zümreler gibi köylere ve göçebeler arasına yerleşiyorlardı⁵¹.

İşte tüm bu heterodoksi tarikatlara mensup Abdal lakaplı dervişler, özellikle uc'larda toplanıyorlar, buralarda propagandalar yapıyorlar, düşmana karşı az sayıdaki müridleriyle büyük mücadeleler veriyorlar, ganimetler elde ediyorlar, bir yandan İslâm inancını etrafa yayarlarken, diğer yandan da askerî zaferler elde ederek Anadolu'nun Türkmenleşmesi ve İslâmlaşması' da önemli misyoner faaliyetlerde bulunuyorlar, Hıristiyan halkı ihtidâ ettiriyorlardı. Bu arada ihtidâ meseleleriyle ilgili olarak döneme ait arşiv belgelerinin yok denecek kadar az olması, konuyla ilgili bir çok tartışmayı da gündeme getirmiştir. Ancak ihtidâ olaylarını inkâr etmek veya bunları gereğinden fazla abartmak pek mantıklı ve ilmi değildir. Yapılan ihtidâlar gerçekten dinî amaçlı olabileceği gibi, müslüman olarak devlet idaresinde imtiyazlı mevkiî sahibi olmak ve bazı vergilerden kurtulmak için ekonomik sebeplerle de yapılmış olabilir⁵² ihtidâ olaylarında devletin veya halkın hiçbir baskısı olmamıştır. Zira o devrin Hıristiyan ve Müslüman kroniklerinde, köyler, şehirler ve kasabalarda kitle halinde meydana gelen ihtidâ hareketlerinden hiç söz edilmemiştir. Zaten uzun zamandan beri manevi prestijini kaybetmiş olan bir ortodoks kilisesi vardır ve gayri müslim halk ki, özellikle heterodoks zümreler, iktisadî menfaatler karşısında rahatlıkla İslâmı seçiyorlardı.

İhtidâların özellikle halk kitleleri ve din adamları arasında vukû bulanların, büyük bir çoğunluğu yukarıda bahsettiğimiz tasavuf tarikatları aracılığıyla şehirlerde olurken, heterodoks tasavvuf akımlarına mensup dervişler ise şehirlerdeki tekkelerde toplanmak yerine, uc bölgelerinde fetih hareketlerine katılarak ve fethedilen topraklardaki gayri müslim halk ile temasa geçerek, onları ihtidâ ettirme

⁵¹ A. Yaşar Ocak, tüm bu heterodoksi zümrelerin, Anadolu'da XIII. yüzyılın başından XVI. Yüzyılın sonuna kadar uzanan ve uzun bir döneme yayılan Kalenderi hareketine doğrudan bağlı olduğunu, bu açıdan Abdâlân-ı Rûm'un mistik kimliğinin de bu hareketle incelenmesi gerektiğini belirtir. Bkz. Ahmet Yaşar Ocak, "Les Milieux Soufis Dans Les Territoires Du Beylicat Ottoman Et le Probleme Des 'Abdalan-ı Rum' (1300-1389)", *T.O.E.*, Crete University Press, 1993. s. 156. Ayrıca Kalenderilik hakkında bilgi için bkz. A. Yaşar Ocak, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Marjinal Süflilik: Kalenderiler, (14.-17. Yüzyıllar)*, Ankara, 1992.

⁵² İhtidâ hareketlerini ortaya çıkarabilecek sebepler hakkında bilgi için bkz. Osman Çetin, *Sicillere Göre Bursa'da İhtidâ Hareketleri ve Sosyal Sonuçları (1472-1909)*, Ankara, 1994. s. 58.

yoluna gidiyorlardı. Aslında taşıdıkları bazı inançlar ve uyguladıkları bazı âdetler yüzünden sünnî İslâmın kuvvetli olduğu yerlerde barınamayan bu heterodoks şeyh ve dervişler, rahat davranabilmek için uc bölgelerine daha çok geliyorlar, yaptıkları faaliyetlerle gayri müslim halkı ihtidâ ettiriyorlardı. İhtidâ olayları en çok Ortodoks kilisesinin baskılarına maruz kalan heterodoks mezhep ve tarikat mensubu papazlar ile rahipler arasında görülüyordu. Bundan da anlaşılıyor ki, bir tarafta ihtidâ hareketlerini sağlayan, tasavvuf akımlarına bağlı heterodoks şeyh ve dervişler, diğer tarafta İslâmı seçen heterodoks Hıristiyan ahali ve din adamları. Yani her iki dinin ortodoks kesimlerinden uzak kitleleri arasında, kolay ve uzlaşmacı bir diyalogun varlığını görmekteyiz⁵³.

İşte Âşık Paşazâde'nin belirttiği ve şimdiye kadar anlatmaya çalıştığımız bu içtimaî teşkilâtlar; Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslâmlaşması'nda öneme sahip olmalarıyla birlikte, daha sonraki uzun dönemde de, iktisadî ve sosyal hayatla ilgili oluşan pekçok kuruma kendi kültürlerini yansıtmışlardır. Biz de uc beyliklerindeki iktisadî yapıyı anlayabilmek için böyle bir konuya önceden değinmeyi yararlı bulduk. Ancak şunu belirtmeliyiz ki; Âşık Paşazâde'nin bahsettiği bu teşkilâtlardan başka, herhangi bir zümrenin var olmadığını söylemek veya bu yüzyıllarda Anadolu'da dört teşkilat vardı şeklinde kalıplaşmış bir model çizerek olaya bakmak son derece sakıncalıdır. Daha da kötüsü, bu teşkilâtları tamamen birbirinden kopararak incelemektir. Zira bu zamanda Anadolu toplumunda görülen bu teşkilâtlar kalıplaşmadan ziyade iç içe yaşıyorlardı. Bu nedenle günümüz bazı araştırmalarında yapıldığı gibi kalıplaşmış bir takım modeller sunmak, o dönemin tarihini anlamamız veya araştırmamızda büyük sınırlamalar meydana getirecektir. Zaten Tarih Bilimi'nin de böyle bir düşünceyle bağdaşması mümkün değildir. Bizce Tarih; her türlü ihtimale açıktır, Tarih'le uğraşan bir bilim adamı da bu ihtimalleri göz önünde bulundurması gerekmektedir.

⁵³ Ahmet Yaşar Ocak, "Bazı Menakıbnamelere Göre XIII-XV. Yüzyıllardaki İhtidâlarda Heterodoks Şeyh ve Dervişlerin Rolü", *Osmanlı Araştırmaları II*, İstanbul, 1981. s. 41.

1.3. UC BEYLİKLERİ'NİN SİYASİ TARİHLERİNE KISA BİR BAKIŞ

Daha önceki paragraflarımızda, Orta Asya'dan batıya doğru göç eden Türkmen kitlelerin Anadolu'ya geldiklerini, Anadolu Selçuklu Devleti' nin izlediği yerleştirme politikası ile birlikte sistematik bir şekilde uc bölgelerine İskân edildiklerini ve uc teşkilâtının ne gibi şartlarda ortaya çıktığını ayrıntılı olarak anlatmıştık. Özellikle I. Alâeddin Keykubad zamanında, uc bölgelere yaptırılan bu iskân faaliyetleri giderek yoğunlaşmış ve merkezî devlet otoritesi bu bölgelerde gücünü daha da hissettirmeye çalışmıştır. Ancak bu sıralarda yakın doğuda ortaya çıkan Moğol⁵⁴ tehlikesi, büyük miktardaki Türk göçebe kitlelerinin akın akın Anadolu'ya gelmesine neden olmuş ve merkezî devlet bunların iskânı meselelerinde güçlük çekmeye başlamıştır. Maverâünnehir ve Horasan'dan gelen bu kitleler çıkardıkları güçlüklerle birlikte, uc bölgelerinde merkezî devlete karşı varolan gizli muhalefeti daha da arttırmışlardır. Nitekim bu muhalefet, 1240 yılında Baba İshak isyanını ortaya çıkardı⁵⁵. Ardından II. Gıyaseddin Keyhüsrev 1243 yılında Köseadağ'da Moğollar'a yenildi ve Anadolu Selçuklu Devleti hızlı bir çöküş dönemine girerek ilhanlılar'a vergi veren tâbi halini aldı⁵⁶. Devlet idaresindeki sultanlar ve şehzâdeler, bundan sonra birbiriyle taht mücadelelerine girdiler ve bu mücadelelerde başarı sağlamak için Moğolların yardım ve himayesine başvurdular. Artık, sosyal kargaşalar ve iktisadî çöküntü ile perişan bir duruma düşen Anadolu Selçuklu Devleti, Moğolların Anadolu'ya gönderdikleri ordu kumandanları ile idare ediliyor, Selçuklu sultanları ise bu devletin hakimiyeti altında ismen hüküm sürüyorlardı⁵⁷. Özellikle Muinüddin Pervane'nin 1277 yılında öldürülmesinden sonra idarî teşkilât tamamen; ağır vergiler isteyen ve zulüm yapan moğol kumandanlarının hakimiyetine girdi⁵⁸. Bu hakimiyet; kendi İmparatorluğunun coğrafi durumu nedeniyle Moğollar'a karşı Anadolu'da mücadeleler veren

⁵⁴ Moğollar hakkında bkz. B. Y. Vladimirtsov, *Moğolların İçtimai Teşkilâtı, Moğol Göçebe Feodalizmi*, Çev: Abdülkadir İnan, 2. Baskı, Ankara, 1987.

⁵⁵ Osmian Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 420.

⁵⁶ Colin Imber, *The Ottoman Empire 1300-1481*, İstanbul, 1990. s. 17.

⁵⁷ İ. Hakkı Uzunçarşılı, "Anadolu Türk Tarihinde Üç Mühim Sima", *Türk Tarih Encümeni Mecmuası*, Cilt I, Sa. 5, Haziran 1930-Mayıs 1931, İstanbul. s. 64.

⁵⁸ Faruk Sümer, *Oğuzlar (Türkmenler), Tarihleri - Boy Teşkilâtı - Destanlar*, 3. Baskı, İstanbul, 1980. s. 145.

Memlûklü Sultanı Baybars'ın, Moğollar'ı kılıçtan geçirmesi, bunu haber alan Abaka Han'ın Anadolu'ya gelip intikamı olarak Baybars'a yardım edenleri ve Muinüddin Pervane'yi öldürtmesi gibi bir dizi olaylar sonucunda ortaya çıkmıştı⁵⁹.

1285 yılında Geyhatu Anadolu'nun genel valiliğine geldi ve 1291-1295 yılları arası Moğol tahtında oturdu. 1295'ten sonra 1304'e kadar Mahmud Gazan Han idareyi eline aldı. Gazan Han dönemi devletin yeniden güçlendirilmeye çalışılması açısından önem teşkil eder. Argun'un ölümünden beri İlhanlılar Devleti içinde devam edip giden iç savaşlar devresi, Gazan'ın devletin başına geçmesi ile son bulmuştur. Ayrıca İlhanlılar devleti iç ve dış politika bakımından en yüksek düzeyini bu dönemde yaşamıştır⁶⁰. İran hükümdarları kendilerinin, Pekin'deki Büyük Han'a tâbî hükümdarlar olduğunu bildirmek için, İlhan ismi taşırlar. Bu, Kubilay'ın 1294'te ölümüne ve hükümdarın İslâmiyeti kabulü ile sıkı münasebetler çözülmüncüye kadar böyle kalmıştır. Ancak Gazan Han'ın başa geçişinden itibaren, İran sikkelerinden Büyük Han'ın adı kalkmış, İlhan ünvanı yerine de Han tavsifi gelmiştir. Böylece İran'daki Moğol hakimiyeti, ilim dünyasında; ilhanlılar Devleti şeklinde zikredilmeye başlanmıştır⁶¹.

1304 tarihinde Gazan Han'ın ölümünden sonra İlhanlı tahtına Muhammed Olcaytu geçmiştir ve Anadolu'da hüküm süren anarşiyi önlemek için 1305 tarihinde İrencin Noyân'ı bu topraklara vali olarak yollamıştır⁶². Fakat İrencin Noyân'ın zülme dayanan bir siyâset izlemesi, Anadolu insanının, İlhanlılar'a karşı direnen Karamanoğulları tarafında yer almalarına sebep olmuştur. Bunu farkederek Sultan Olcaytu, başarılı olamayan İrencin'i geri çekip, yerine Beylerbeyi Emir Çoban'ı Anadolu'ya göndermiştir. Anadolu'ya gelen Emir Çoban, birçok şehri ellerine geçirmiş olan Türkmen beylerini itaat altına aldı ve asayişini sağladıktan sonra Anadolu'nun umûmi valiliğine oğlu Temürtaş'ı bırakarak Anadolu'dan ayrıldı⁶³. Temürtaş Anadolu'yu, merkez seçtiği Kayseri'den idare ettiği sırada babası gibi

⁵⁹ Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 556.

⁶⁰ Bertold Spuler, *İran Moğolları 1220-1350*, Çev: Cemal Köprülü, 2. Baskı, Ankara, 1987. s. 104.

⁶¹ Bertold Spuler, "İlhanlılar", *İ.A.*, Cilt V/II, İstanbul, 1988. s. 968.

⁶² Faruk Sümer "Anadolu'da Moğollar", *S.A.D.*, I, T.T.K. Yay., Ankara, 1970. s. 74.

⁶³ İ. Hakkı Uzunçarşılı, "Anadolu Türk Tarihinde Üç Mühim Sima", s. 66.

Türkmen beylerini itaat altına almaya çalıştı. Bu dönem Anadolu beylikleri için son derece zor bir dönemdir ve Türk hükümdarları, onun yaptıkları zulmü, babası Emir Çoban'a ve bu sırada İlhanlı tahtında bulunan Ebû Saîd'e şikayet etmişlerdir.⁶⁴ Temurtaş, 1322 yılında İlhanlı hükümdarı Ebû Saîd'e karşı isyan eder. Emir Çoban'ın müdahalesiyle bastırılan bu isyandan sonra, Ebû Saîd, Temurtaş'ı babasının hatırına affetmiş ve onu tekrar Anadolu valiliğine görevlendirmiştir⁶⁵.

Ancak 1327 tarihinde babası Emir Çoban'ın, Ebu Saîd tarafından öldürülmesi üzerine, kendini kurtarmak üzere Anadolu işlerini kayınbiraderi emir Eratna'ya bırakarak Memlükler'e sığınmıştır⁶⁶. Bu olaydan sonra derin nefes alan ve rahatlayan Türk beylikleri, 1335'te Ebû Saîd Bahadır Han'ın ölümü üzerine İlhanlı tahtında çıkan kavgalarla daha da serbest hale geldiler. Bundan sonra bu kavgalarla yıkılmaya yüz tutan İlhanlı Devleti'nin Anadolu'daki İlhanlı egemenliği de ortadan kalkmıştır⁶⁷.

Bu egemenlik esnasında Anadolu'da yer alan ve Moğollar'ın bitmez, tükenmez vergilerinden kurtulmak isteyen Türk kitleler, batıdaki uc bölgelerine gelerek Bizans sınırlarına yığılmışlardır. XIII. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren Bizans'ın siyasî hadiselerde daha çok Balkanlar'a önem vermesi ile uc'lardaki bu Türkmen kitleler daha rahat hareket etmeye başladılar. Daha önce merkezî devletten çekinerek Bizans topraklarına bağımsız akınlar yapamayan uc beyleri, artık bağımsızlıklarını kazanmak ve birer beylik kurmak amacıyla var güçleriyle Bizans topraklarında gaza akınlarına başladılar. Bizans Devleti bu akınlardan çok kısa bir süre önce, uc bölgelerinde sınır muhafızlığı yapan Akritler'i Balkanlar'da savaşmak için Batı Anadolu'dan çekmişti⁶⁸. Bu açıdan uc beylerinin bölgedeki fetih hareketleri daha da kolaylaşmıştı. Ayrıca Bizans Devleti'nin içinde yaşayan idarî ve iktisadî bozulma bu devleti her geçen gün zayıflatıyordu. Büyük derebeylere, kilise

⁶⁴ 1316-1335 tarihleri arasında İlhanlı tahtında bulunan Ebû Saîd hakkında bkz. W. Barthold, "Ebû Saîd", *İ.A.*, Cilt IV, İstanbul, 1988. s. 44-46.

⁶⁵ İ. Hakkı Uzunçarşılı, "Emir Çoban Soldoz ve Demirtaş", *Bellekten*, Cilt XII/I, İstanbul, 1988. s. 283.

⁶⁶ B. Flemming, "Türkler-Anadolu Beylikleri", *İ.A.*, Cilt XII/I, İstanbul, 1988. s. 283.

⁶⁷ Zeki Velidi Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, Cilt I, s. 338.

⁶⁸ Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, Çev: Fikret İşıltan, 4. Baskı, Ankara, 1995. s. 453.

mensuplarına ve ağır vergilere karşı haksız bir idare ile yönetilen halk, ülke içinde sürekli ayaklanıyordu. Devletin tahtında başa geçme kavgaları yaşanıyor. Dolayısıyla Bizans topraklarındaki iç karışıklıklar, devletin batı Anadolu'daki topraklarına sahip çıkmasına yol açıyor ve Bizans'ın gücü bu toprakların Türkler'in eline geçmesine engel olamıyordu.

İşte Anadolu'da varolan bu şartlar altında uc beyleri, batı bölgelerindeki Bizans topraklarına saldırıyorlar, bağımsızlıklarını ilan ederek kendi beyliklerini kuruyorlardı. XIII. Yüzyılın sonlarına gelindiğinde Bizans'ın güçlü savunmasının var olduğu birkaç büyük şehir dışında, bölgedeki tüm topraklar Türk beylerinin idaresine geçmiş ve değişik isimler altında Türk beylikleri kurulmuştur⁶⁹. Tâvâif-i Mülûk adıyla da adlandırılan bu beyliklerin Batı Anadolu'da kurulanlarının bazıları Germiyan, Hamid, Menteşe, Saruhan, Aydın, Karesi ve Osmanlı beyliği gibi adlara sahiptirler. Bu beylikler feth ettikleri topraklar üzerinde hemen teşkilâtlanmışlar ve Anadolu'daki İlhanlı egemenliğinin bitimine kadar olan süre içerisinde iktisadî, imarî ve sosyal alanda geniş çapta faaliyetlerde bulunmuşlardır. Ayrıca İlhanlı egemenliği esnasında uc beyleri, bu devletin hazinesine her yıl bir miktar para ve hediye göndermek suretiyle, varlıklarını Moğol müdahalesinden uzak tutma yoluna gitmişlerdir⁷⁰. İlhanlı egemenliğinin ortadan kalkmasından sonra ise büyük ölçüde özgürlüklerine kavuşan bu beylikler, buldukları bölgede giriştikleri işlerle mutlak güç sahibi oldular. Özellikle bölge ticaretini ellerine geçirerek, yabancı tüccarların iktisadî faaliyetlerine ortak oldular. Ancak bu mutluluk fazla uzun sürmedi ve uc beylikleri biraz sonra kendi egemenliklerini XIV. yüzyılın sonlarında mutlak güç haline gelen Osmanlı Devleti'nin idaresinde buldular. Şimdi, Anadolu'da kurulan bu uc beyliklerinin konumuz açısından önem teşkil edenleri hakkında kısa tarihsel bilgiler vermeyi yerinde buluyorum.

⁶⁹ Ahmet .Yaşar Ocak, *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler*, s. 49.

⁷⁰ İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, I. Cilt, s. 19.

1.3.1. Germiyan Oğulları Beyliği:

Beyliği oluşturan Türkmenler'in önceleri Harezm hükümdarı Celâleddin Mengüberdi ile Doğu Anadolu'ya gelip, Anadolu Selçuklu Devleti hizmetinde Malatya taraflarına yerleştikleri zannedilmektedir. 1277 yılında meydana gelen Cimri (Gıyaseddin Siyavuş) olayı⁷¹ sırasında Kütahya civarında görüldüklerinden, Batı Anadolu'ya bu tarihten önce geldikleri tahmin edilmektedir ki, bu göç büyük ihtimalle 1258-1260 yılları arasında Moğol istilası ile olmuştur⁷². Beyliğin kurucusu, Kerimeddin Alişir'in oğlu olan Yakup bin Alişir'dir. Ankara ve civarında bir Selçuklu emiri olan Yakup, nüfus sahasını Kırşehir'e kadar uzatmış ve onun bölgesine Yakup ili denilmiştir⁷³. II. Gıyaseddin Mesud'un ikinci kez tahta geçtiği esnada Selçuklu hakimiyetini bırakarak Germiyan Beyliği'ni kuran ve İlhanlılar'ın hazinesine yıllık bir vergi veren Yakup Bey, Bizans topraklarında harekete geçerek Philadelphia (Alaşehir) şehrini kuşatmış fakat Bizans imparatoru IX. Mihail'in isteği üzerine Roger de Flor komutasındaki Katalan kuvvetlerinin bölgeye gelmesiyle⁷⁴ geri çekilmek zorunda kalmıştır. Moğolların Anadolu valisi olan Çobanoğlu Temurtaş'a karşı da başarılı mücadeleler veren Yakup Bey, 1327'den sonraki bir tarihte vefat etmiştir. Yerine geçen oğlu Mehmed Bey 1360'lı yıllara kadar hükümdarlık ederek bu süre içinde Kula ve Simav topraklarını Bizans'ın elinden almış, kendi beyliğinin topraklarına katmıştır. Mehmed bey'den sonra beyliğin başında oğlu Süleyman Şah'ı görüyoruz. Süleyman Şah kendi dönemi içerisinde Hamid Oğulları'na yardım ettiğinden, Karamanoğlu Alaeddin Bey'le arası açılmış, bu yüzden de kuzeyinde bulunan Osmanlı Beyliği'ne yaklaşmıştır. Kızını Osmanlı sultanı I. Murad'ın oğlu Bayezid'e vermiş ve çeyiz olarak; Kütahya, Simav, Eğri Gözü ve Tavşanlı topraklarını da Osmanlılar'a

⁷¹ Cimri olayı için bkz. O. Ferik Sağlam, "Şimdiye Kadar Görülmeyen Cimri Sikkesi", *Belleten*, Cilt IX, Sa. 35. Ankara, 1945. s. 299-303.

⁷² Mustafa Çetin Varlık, *Germiyan Oğulları Tarihi* (1300-1429), Ankara, 1974. s. 21.

⁷³ Ankara'da Kızılbey Camii minberinin 699 (1299) tarihli tamir kitabesinden Germiyanlılar'ın Ankara'ya kadar uzandıkları, ancak Anadolu Selçuklu hakimiyetini tanıdıkları anlaşılmaktadır. Bkz. M. Çetin Varlık, *aynı eser*, s. 31.

⁷⁴ Donalt Edgar Pitcher, *Anadolu Historical Geography of the Ottoman Empire*, Leiden, E.J. Brill, 1972. s. 29.

bırakmıştır⁷⁵. Süleyman Şah'ın ölümünden sonra başa geçen Yakup Çelebi, Osmanlı sultanı I. Murad'ın Kosova savaşında şehit düşmesi üzerine, verilen bu toprakları geri almak istemiştir. Ancak Osmanlı tahtına geçen Bayezid Germiyan topraklarına girerek buraları kendi ülkesine bağlamış ve Germiyanlılar 1402 Ankara savaşı kadar Osmanlı İdaresinde kalmışlardır. Bu tarihten sonra tekrar bağımsızlığını kazanan beylik 1429'da kesin olarak Osmanlı Devleti'ne bağlandı. Beyliğin varolduğu dönem içerisinde Karamanoğulları'ndan sonra en güçlü beylik olduğu bilinmektedir⁷⁶. Hatta Batı Anadolu'da ortaya çıkan Aydın Oğulları ve Saruhan Oğulları gibi beyliklerin, başlangıçta bu beyliğe bağlı oldukları tahmin edilmektedir⁷⁷. Bu açıdan Germiyan Oğulları'nın uc bölgelerindeki en büyük faaliyetleri, kendisine bağlı uc emirleri ile Batı Anadolu'nun fethini tamamlamasıdır. Beyliğin sınırları içerisinde Simav, Emed, Gediz, Tavşanlı, Kula, Honaz, Denizli ve Uşak gibi yerleşim alanları vardır⁷⁸. Siyasî nüfuzu ise, bir zamanlar Ankara'ya kadar Paflagonya bölgesini de içine almıştır.

1.3.2. Menteşe Oğulları Beyliği:

Batı Anadolu'nun uc bölgesinde XIII.. yüzyılın son zamanlarında ortaya çıkan bu beyliğin teşekkülü farklı bir şekilde olmuştur. Çünkü beyliği oluşturan Türkmenler, Menteşe Bey liderliğinde deniz yolu ile Fethiye'ye gelmişler ve buradan iç bölgeye doğru ilerleyerek, deniz ile dağlık arazi arasındaki alanlara yerleşmişlerdir. Bu olay büyük ihtimalle, Alâeddin Keykubad döneminden itibaren Anadolu sahillerinde kendilerine önemli üsler elde etmeye çalışan Selçuklu donanmalarının, Menteşe Türkmenleri'ni bu bölgeye getirmeleri ile gerçekleşmiştir⁷⁹. Beyliğin kurucusu olan Türk beyi Menteşe'nin, Bizans

⁷⁵ Âşıkpaşazâde, *Tevârih-i Âl-i Osman*, Atsız neşri, s. 129.

⁷⁶ Z. Velidi Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, Cilt I, s. 129.

⁷⁷ Fuad Köprülü, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, s. 37.

⁷⁸ Ali Sevim - Yaşar Yücel, *Türkiye Tarihi I (Fetihten Osmanlılara Kadar)* (1018-1300), Ankara, 1990. s. 225.

⁷⁹ İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu - Karakoyunlu Devletleri*, 4. Baskı, Ankara, 1988. s. 70.

kaynaklarında Salpakis Mentеше (Sahil beyi Mentеше) diye geçmesi⁸⁰, onun denizcilikte yakından ilgilendiğini gösterir. Mentеше Bey 1261'den itibaren nüfuzunu artırmak için Muğla ve etrafında Bizans kuvvetlerine karşı başarılı mücadeleler verdikten sonra ölümü ile birlikte yerine oğlu Mesud Bey geçmiştir. Mesud Bey kendi dönemi içerisinde oluşturduğu donanmalarla denizlerde önemli korsan faaliyetlerinde bulunmuş, hatta bir ara Rodos'un büyük bir kısmını ele geçirmiştir. Ancak kısa bir süre sonra Sen Jan şövalyeleri adaya tekrar hakim olmuşlardır. 1319'lu yıllarda beyliğin başında görülen Sücaeddin Orhan Bey, Rodos'u şövalyelerin elinden almak için defalarca mücadeleler verdiyse de başarı sağlayamamıştır⁸¹. Orhan Bey'in ölümünden sonra yerine oğlu İbrahim Bey geçmiştir. 1344 yılında oluşturulan harçlı birliği ile latinlerin İzmir'i Aydınolu Umur Bey'den alması sonrası, İbrahim Bey, İzmir'i kurtarmak için Aydınolu'na yardıma gitmeye karar vermiştir. Ancak Umur Bey'in 1348 tarihinde bu mücadelelerde şehit düşmesi ile bu düşünce gerçekleşemediği gibi, Venedikliler İbrahim Bey'i baskı altına alarak 1355'te ağır bir muahede imzalatmışlardır⁸². 1360 tarihinden kısa bir süre önce vefat ettiği sanılan İbrahim Bey'den sonra beylik; Musa Mehmed ve Ahmed adlı üç oğlu arasında pay edilmiştir. Musa Bey Balat ve Milas taraflarına, Mehmed Bey Muğla ve Çine yörelerine, Ahmed Bey ise güneyde Fethiye ve Marmaris taraflarına hâkim oldular. Ancak Musa Bey'in 1375'ten önce vefatı üzerine beyliğin merkezi Balat olmak üzere Mehmed Bey'e ve asıl merkez Beçin olmak üzere Ahmed Gazi'ye⁸³ kalmıştır. 1390 tarihinde beyliğin Balat subesi, Yıldırım Beyazıd tarafından Osmanlı İdaresine bağlanmıştır⁸⁴. Bu esnada Ahmed Bey ise Milas ve Beçin'de hüküm sürmeye devam etmiştir. Belki de bu bölgelerin dağlık ve engebeli oluşu, Osmanlılar tarafından işgal edilmesini engellemiştir. Ahmed Bey'in ölümünden sonra ise bölgenin hakimiyeti Ankara

⁸⁰ Paul Wittek, *Menteşe Beyliği (13.-15. Asırda Garbi Küçük Asya Tarihine Ait Tetkik)*, Çev: O. Ş. Gökyay, 2. Baskı, Ankara, 1986. s. 29.

⁸¹ Şerafettin Turan, *Türkiye-İtalya İlişkileri I (Selçuklular'dan Bizans'ın Sona Erişine)*, İstanbul, 1990. s. 143.

⁸² Paul Wittek, *Menteşe Beyliği*, s. 70.

⁸³ Ahmed Tevhid, "Menteşe Oğulları'ndan Ahmed Gazi Bey'in Hayratı Kitabeleri", *T.O.E.M., Cilt IV, Sayı 18, 1 Şubat 1328, İstanbul, 1331 (1912)*. s. 1146-1152.

⁸⁴ Âşıkpaşazâde, *Tevârih-i Âl-i Osman*, Atsız neşri, s. 135.

Savaşı'na kadar tamamıyla Osmanlı idaresine geçmiştir. Menteşe Beyliğinin en önemli özelliği denizcilikle uğraşmaları ve güçlü donanmalara sahip olmalarıdır. Zira bu donanmalar önceleri Ege Denizi'nde birinci, hatta tek Türk kuvvetiydi. Ayrıca ticarî gemilere de sahip olan Menteşe Beyliği, bu vasıtaıyla Frenk memleketleri, İskenderiye ve civar adalarda ticarî münasebetlerde bulunuyorlardı. Beyliğin hakim olduğu topraklar Beçin , Milas, Balat, Muğla, Çine, Fethiye, Tavas ve Finike yörelerini içine almaktadır ⁸⁵ .

1.3.3. Karasi Oğulları Beyliği:

Bu beylik , Anadolu Selçuklu Devleti'nin Danişmendliler'i kendisine bağlamasından sonra (1174-1178), bu devletin hizmetine giren ve Batı Anadolu'daki Bizans topraklarını ele geçiren Kalem Bey ve Oğlu Karasi Bey tarafından, Balıkesir merkez olmak üzere kurulmuştur. Başlangıçta uc beyliği yapan bu beyler, Selçuklu Devleti'nin çöküşü ile oluşan şartlar neticesinde, 1302 tarihinde bağımsızlıklarını ilan ettiler ⁸⁶ . Karasi Bey, Moğol istilasından kaçan ve Dobruca'dan gelen Sarı Saltuk Türkmenleri'ni kendi beyliği arazisinde yerleştirmek suretiyle kısa sürede güçlendi ⁸⁷ . 1304 yılında Bizans'a yardıma gelen Katalanlar ile Erdek sahilinde çarpışan Türkler'in Karasi Bey idaresindeki kuvvetler olması büyük bir ihtimaldir ⁸⁸ . Karasi Bey'in ölümünden sonra beyliğin büyük bir kısmı, merkez Balıkesir olmak üzere oğlu Demirhan'a, Bergama ve etrafı ise diğer oğlu Yahşi Han'a kalmıştır. Üçüncü oğul Dursun Bey ise Osmanlı hükümdarı Orhan Bey'in yanına kaçmıştır. Yahşi Han 1341 ve 1342 senelerinde iki defa donanma ile Gelibolu yarımadasına asker çıkardıysa da başarılı olamamıştır. Yahşi Han'ın ölümünden sonra Çanakkale taraflarında Süleyman Bey'in hakim olduğu bilinmektedir. Ancak Süleyman'ın Yahşi'nin mi, yoksa Demir Han'ın mı oğlu

⁸⁵ Besim Darkot, "Menteşe", *İ. A.*, Cilt VII, İstanbul, 1988. s.723

⁸⁶ Elizabeth A. Zachariadou, "The Emirate of Karasi and That of The Ottomans : Two Rival States," *T.O.E.*, Crete University Press, 1993. s.226

⁸⁷ İbrahim Artuk, "Karesi -Oğulları Adına Basılmış Olan İki Sikke," *T.D.*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., Mart 1980/81, İstanbul, 1982. s.287.

⁸⁸ İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, s.97.

olduğu bilinmemektedir. Süleyman Bey hükümdarlığı esnasında Bizans tahtı için mücadele eden Kantekouzenos'a askerî yardımda bulunmuştur. Yine 1345 yılında Aydınoğlu Umur Bey, Rumeli'ye Kantakouzenos'a yardıma gideceği zaman donanmaların İzmir limanında yakılması neticesinde Karasi Beyliği'nin donanmaları ile Rumeli'ye geçmiştir⁸⁹. Bu arada Osmanlılar'a iltica eden Dursun Bey'in memleketinin bir kısmını Orhan Gazi'ye vermek suretiyle Karasi hükümdarı olmak istemesi üzerine, Osmanlı ordusunun Balıkesir üzerine bir sefer yaptığını ve 1345'ten sonra Balıkesir, Aydıncık, Bergama ve Edremit bölgelerini ele geçirdiğini görüyoruz⁹⁰. Ancak beyliğin Çanakkale tarafı hala Süleyman Bey komutasındadır ve Süleyman Bey 1357'ye kadar hayatta olduğu sürece gerek Bizans'a yardıma gidecek ve gerekse bölgede donanmaya sahip önemli bir güç olarak kalacaktır⁹¹. Ölümünden sonra ise Karasi Beyliği'nin sahil kısmı I. Murad tarafından alınacaktır.(1361). Karasi oğullarına ait bir eser ve kıtabe mevcut değildir. Beyliğin Osmanlı Devleti'ne geçmesi ile, Hacı İl-beyi, Evrenos, Ece Halil ve Gazi Fazıl gibi beyler devletin hizmetine girerek Rumeli'de büyük başarılar kazanmışlardır. Osmanlı'ya ilhakından sonra bu beylik, Çanakkale hariç beş yüzyıl Anadolu eyaletine bağlı bir sancak olarak idare edildi. Kurulduğu bölge Balıkesir, Bergama, Sındırgı, Bigadiç, Edremit, Aydıncık, Ayvacık, Ezine ve İvrindi gibi şehirleri içine alır⁹².

1.3.4. Aydın Oğulları Beyliği:

Eski Lidya ve İyonya bölgesinde, Germiyan ordusunun subaşı olan Aydınoğlu Mehmed Bey tarafından kurulmuştur. Germiyan hükümdarı Yakup Bey'in emriyle uc bölgelerinde fetihlere başlayan Mehmed Bey, kısa sürede Bizans'a ait birçok toprağı eline geçirmiş, ardından Menteşe beyin damadı olan Sasa Bey'in Bizans'tan aldığı Tire, Birgi ve Ayasoluğı da kendi topraklarına

⁸⁹ Elizabeth A. Zachariadou, "The Emirate of Karasi....", s. 231.

⁹⁰ Karesi Beyliği'nin Osmanlılar tarafından alınması konusunda eski Osmanlı kronikleri değişik tarihler belirtiyorlar. Bkz. Âşıkpaşazâde, *Tevârih-i Âl-i Osman*, Atsız neşri, s.121.

⁹¹ Colin İmber, *The Ottoman Empire 1300-1481*, s.207.

⁹² Ali Sevim - Yaşar Yücel, *Türkiye Tarihi I*, s.207.

katmıştır. Mübarizüddin lâkabıyla da anılan Mehmed Bey, 1310 yılında müslüman İzmir'i, 1326 yılında da latinlerin elinde bulunan sahil İzmir'i fethetmiştir⁹³. Fetihden sonra ise aldığı toprakları beş oğlu arasında pay ederek, beyliğin merkezini Birgi'de kurmuştur. Ayasoluğ ve Sultan Hisarı'nı büyük oğlu Hızır Bey'e, İzmir'i Umur Bey'e, Ödemiş yöresini İbrahim Bey'e, Tire'yi Süleyman Bey'e vermiş ve kendisi ile en küçük oğlu İsa Bey de Birgi'de kalmıştır. Sahil İzmir'in alınmasından sonra Umur Bey tarafından bir donanma oluşturularak Sakız, Bozcaada, Ağrıboz, Mora ve Rumeli sahillerine başarılı akınlar yapılmıştır. 1334 yılında öldüğü bilinen Mehmed Bey'den sonra beyliğin başına Gazi Umur Bey geçmiştir. Bu esnada latinler, türkler'in elinden İzmir'i almak için taarruza geçtilerse de başarı sağlayamamışlardır. Umur Bey, Saruhanoğlu Süleyman Bey'le birlikte Yunanistan ve Mora'ya sefer yaparak pek çok ganimetlerle ülkesine geri dönmüştür⁹⁴. Ayrıca Bizans imparatorunun ordu kumandanı olan Kantakouzenos'la dost ve arkadaşlık eden Umur Bey, 1341 yılında imparator Andronikos III'ün ölümünden sonra çıkan olaylar sonucu Dimetoka'ya giden ve orada imparatorluğunu ilan eden Kantakouzenos'a⁹⁵ yardıma gitmiştir⁹⁶. Umur Bey'in gücünün giderek artması ve Ege Denizi'ndeki aldığı başarılar karşısında Papa'nın önderliğinde Venedik, Ceneviz, Rodos şövalyeleri ve Kıbrıs Krallığı'na ait donanmalar biraraya gelerek İzmir'e saldırmışlar ve 1344 yılında sahil İzmir'i ele geçirerek Umur Bey'in donanmasını yakmışlardır. Bunun üzerine yukarı İzmir bölgesine çekilen Umur Bey, kaybettiği kıyı şeridini almak için uzun bir süre latinlerle çarpıştıysa da, kaptırdığı yerleri geri alamamış ve 1348'de bu mücadelelerde şehid düşmüştür⁹⁷. Umur Bey'den sonra Ayasoluğ emiri Hızır Bey beyliğin başına geçmiş ve 18 Ağustos 1348 tarihinde latinlerle çok ağır şartlar taşıyan bir muahede imzalamak zorunda kalmıştır⁹⁸. Bu muahede sonraki bölümlerimizde ele alınacaktır. Hızır Bey'den sonra başa en küçük kardeş İsa Bey geçer ve onun hakkında Memlük divanı ile

⁹³ İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, s.104

⁹⁴ Himmet Akın, *Aydın Oğulları Tarihi Hakkında Bir Araştırma*, 2. Baskı, Ankara, 1968. s.40.

⁹⁵ Colin Imber, *The Ottoman Empire 1300-1481*, s.23.

⁹⁶ Himmet Akın, *Aydın Oğulları Tarihi Hakkında Bir Araştırma*, s.45.

⁹⁷ Şerafettin Turan, *Türkiye-İtalya İlişkileri I*, s.169.

⁹⁸ Himmet Akın, *aynı eser*, s.52.

1365'te mektuplaşması, Osmanlılar ile iyi ilişkiler kurması ve 1371 yılında Venedikliler ile mevcut olan eski anlaşmayı yenilemesi dışında fazla bir bilgiye sahip değildir⁹⁹. 1390 yılına gelindiğinde Aydın Oğulları da Osmanlı idaresine girmek zorunda kalmışlardır. Fakat İsa Bey'in Bayezid'e itaatini bildirmesi ile karşılığında Tire'de oturarak buranın vakıflarının ve tımarının idaresini aldığını görüyoruz¹⁰⁰. Aydın Oğulları uc beylikleri içerisinde iktisadî açıdan en güçlülerinden biridir ve bulunduğu coğrafyada giriştikleri mücadelelerle yabancı tüccarları vergiye bağlamışlardır. Bu açıdan göçebe bir Türk kavmi olan Aydın Oğulları'nın, suratle denizci oldukları ve adalar denizini alt-üst eden gazalarıyla hayranlık verecek bir kudrete ulaştıklarını görebiliyoruz¹⁰¹. Beyliğin kurulduğu topraklar Ayasoluğ (Efes-Selçuk), Tire, Sultan Hisarı, Alaşehir, Birgi, Balat, Nazilli, Ezine, Nif, Bodemya (Ödemiş) ve İzmir gibi yerleşim alanlarını içine alır.

1.3.5. Saruhan Oğulları Beyliği:

Batı Anadolu'da Bizans sınırları üzerinde merkezi Manisa olmak üzere kurulan bir Türk beyliğidir. Beyliğin kurucusu olan Saruhan'ın, Celaleddin Harzemşah'ın ölümünden sonra Anadolu Selçuklu Devleti tarafından hizmete kabul edilen Harezm beylerinden Saruhan Bey'in torunu olduğunu bilinmektedir¹⁰². 1305 tarihinden itibaren Bizans toprakları üzerinde mücadelelere başlayan Saruhan Bey, Bizans ve onlara yardıma gelen Katalan kuvvetleriyle başarıyla çarpışmış, 1313 senesinde Manisa şehrini eline geçirmiştir. Manisa'nın fethi ile de Saruhan Bey, burasını kendisine merkez yapmış, ardından hakimiyeti altındaki toprakların sınırını denize doğru genişleterek kendi adıyla beyliğini kurmuştur. Kıyı şeridinde oluşturdukları donanmalarla denizlerde korsan faaliyetlere başlayan Saruhanlılar, kısa bir süre içinde Cenevizliler'e ait Foça,

⁹⁹ Bkz. A. Süheyl Ünver, "İlimler Tarihimize Aydınolu İsa Bey'le Şahsına Ait Mecmuanın Ehemmiyeti Hakkında", *Bellekten*, XXIV/95, Ankara, 1960. s.447-455.

¹⁰⁰ Âşıkpaşâzade, *Tevârih-i Âl-i Osman*, Atsız neşri, s.135.

¹⁰¹ Osman Turan, *Türk Cihân Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi*, s.332.

¹⁰² Çağatay Uluçay, "Saruhan Oğulları", *İ.A.*, Cilt X, İstanbul, 1988. s.239.

Sakız ve Naksos'u vergiye bağlamışlardır¹⁰³. Bunun yanında Osmanlılar'a karşı Bizans ve Aydın Oğulları ile birleşerek Gelibolu'ya akınlar yapmışlar ve birçok ganimetlerle geri dönmüşlerdir¹⁰⁴. Saruhan Bey'in 1345 yılında ölümünden sonra yerine oğlu Fahreddin İlyas Bey geçer¹⁰⁵. 1357 yılında Osmanlı hükümdarı Orhan Bey'in oğlu Halil'in Cenevizliler tarafından Foça'ya kaçırılmasından sonra, Orhan Bey Bizans imparatoru John V'ten yardım istemişti¹⁰⁶. Bizans imparatoru ise bu işi başarmak için İlyas Bey'den çeşitli vaadlerle yardım almıştır. Ancak İlyas Bey'in kendisini yakalamak istediğini anlayan imparator, onu gemisine davet ile çağırmış, ardından da rehin almıştır. İlyas Bey, hanımının ödediği yüksek bir fidye ile ancak kurtulabilmiştir. 1364 yılında İlyas Bey'in vefatından sonra beyliğin başında Muzaffereddin İshak Bey'i görüyoruz. İshak Bey, Memlûklü sultanı tarafından, Rodos adasının şövalyelerden alınması için yapılacak sefere, diğer Anadolu beyleri gibi davet edilmiştir. Ayrıca Kosova'da savaşmak üzere Osmanlılar'a askerî yardımda bulunmuştur. Bunun dışında da hakkında fazla bir bilgi yoktur ve 1388'de vefat etmiştir. Ardından beyliğin başına oğlu Hızırşah geçtiyse de, Osmanlı Devleti bu beyliği de Kosova savaşı sonrası Anadolu'ya yapılan seferle kendisine bağlamıştır¹⁰⁷. Bu hareket esnasında Hızırşah, Osmanlı'ya tâbiyetini arz ettiğinden, kendisine; Demirci, Gördes, Kayacık ve Kemaliye tarafları verilmiştir¹⁰⁸. Osmanlı Devleti 1390 yılında Manisa'yı aldıktan sonra Karasi ile Manisa'yı birleştirerek Şehzade sancağı yapmıştır ve önce Ertuğrul, sonra ise Emir Süleyman buraya tayin edilmiştir¹⁰⁹. Sahip oldukları donanmalar sebebiyle iktisadî durumları oldukça gelişen Saruhan Oğulları latin devletleriyle ki, özellikle Cenevizlilerle yoğun ticarî münasebetlerde bulunmuşlardır. Beyliğe ait topraklar

¹⁰³ İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, s.84.

¹⁰⁴ Feridun M. Emecen, "Ottoman Policy of Conquest of the Turcoman Principalities of Western Anatolia with Special Reference to Sarukhan Beyliği", *T.O.E.*, Crete University, Press, 1993. s.38.

¹⁰⁵ Bkz. Ahmed Tevhid. "Saruhan ve Aydın Oğulları", *T.O.E.M.*, Cilt I, Sayı 10, 1 Teşrin-i evvel 1328, İstanbul, 1329 (1911). s.618.

¹⁰⁶ Colin İmber, *The Ottoman Empire 1300-1481*, s.25-26.

¹⁰⁷ Şikâri, *Karamanoğulları Tarihi*, Neşr: Mesud Koman, Konya, 1946.s.163-164.

¹⁰⁸ Çağatay Uluçay, "Saruhan Oğulları", *İA.*, Cilt X, s.242.

¹⁰⁹ Âşıkpaşâzade, *Tevârih-i Âl-i Osman*, Atsız neşri, s.135.

Manisa, Gördes, Menemen, Demirci, Gördük, Akhisar, Ilıca ve Kayacık gibi yerleri içine almaktadır¹¹⁰.

1.3.6. Hamid Oğulları Beyliği:

Muhtemelen Teke aşiretlerinin bir kolunu oluşturan Türkmenler'in, Anadolu'da; Eğridir, Uluborlu, Isparta ve Yalvaç topraklarını içine alan Göller bölgesinde kurdukları bir beyliktir¹¹¹. Daha XIII. Yüzyılın başlarında Hamid Bey idaresindeki bu Türkmenler, Anadolu Selçuklu Devleti tarafından bu bölgeye yerleştirilmişlerdir. Anadolu'nun İlhanlı egemenliği altına girmesinden sonra ise, XIV. Yüzyılın başlarında Feleküddin Dünder Bey liderliğinde bağımsızlıklarını ilan ederek önce Uluborlu'yu sonra ise Eğridir'i merkez yapmışlardır. Dünder Bey ardından güneye doğru genişliyerek Gölhisar'ı ve Antalya'yı kendi topraklarına katmış ve Antalya'yı kardeşi Yunus Bey'in idaresine vermiştir. Böylece Hamid Oğulları Beyliği'nin Eğridir ve Antalya şubeleri ortaya çıkmıştır. Dünder Bey 1314 yılında Anadolu'ya gelen İlhanlılar'ın Beylerbeyisi Emir Çoban'a itaat ederek, onun hakimiyetini tanımış hatta onun adına Eğridir'de para bile kesmiştir¹¹². Fakat İlhanlılar'ın Anadolu valisi Temurtaş, Anadolu beylerini itaat altına alma hareketi esnasında, 1324 yılında Dünder Bey üzerine yürüyerek onu yakalayıp öldürmüş, beyliğin Isparta ve Eğridir şubesi topraklarına sahip olmuştur. 1327 yılında Temurtaş'ın Mısır'a kaçması üzerine Dünder Bey'in en büyük oğlu Hızır Bey, ardından da diğer oğul İshak Bey, beyliğin idaresini eline almışlardır. İshak Bey'in ölümünden sonra beyliğin başına önce Muzafferüddin Mustafa Bey; sonra ise Hüsameddin İlyas Bey geçmiştir. İlyas Bey, komşusu olan Karaman Oğulları ile sık sık mücadelelerde bulunmuş, hatta bir ara topraklarını kaybetmiş, ancak Germiyanlılar'dan aldığı yardım ile tekrar topraklarını geri alabilmiştir. İlyas Bey'in vefatından sonra yerine oğlu Kemaleddin Hüseyin Bey başa geçmiştir. Bu esnada

¹¹⁰ Ali Sevim - Yaşar Yücel, *Türkiye Tarihi I*, s.234.

¹¹¹ Bkz. Mehmed Arif, "Anadolu Tarihinden : Hamid Oğulları", *T.O.E.M.*, Cilt III, Sayı 15, 1 Ağustos 1328, İstanbul, 1330 (1911). s.938-947

¹¹² İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, I. Cilt, s.50.

Osmanlı hükümdarı I. Murad, Hüseyin Bey'den Akşehir, Yalvaç, Beyşehir, Karaağaç ve Seydişehir'i 1374 yılında seksen bin altın karşılığında satın almıştır¹¹³. Hüseyin Bey'in Kosova'da savaşmak üzere oğlu Mustafa Bey komutasında Osmanlı ordusuna yardımcı kuvvet gönderdiği de bilinmektedir. 1391 yılında Kemaleddin Hüseyin Bey'in vefatı ile beyliğin toprakları Osmanlılar ve Karaman Oğulları arasında paylaşılmıştır¹¹⁴, Hüseyin Bey'in oğlu Mustafa Bey ise Osmanlı hizmetine girmiştir. Hamid Oğulları'nın Antalya şubesine gelecek olursak, burası, Dünder Bey'in 1321'de Antalya'yı alarak kardeşi Yunus Bey'e vermesinden sonra, onun nesli tarafından idare edilmiş ve Mübarizüddin Mehmed Bey'in başa geçmesi ile de Teke-oğulları diye adlandırılır olmuştur¹¹⁵. Mehmed Bey ömrünü Kıbrıslılar'la mücadele etmekle geçirmiştir. Kıbrıs kralı Pierre I de Lusignan'ın 1361'de Antalya'yı alması üzerine Mehmed Bey, Karamanoğlu Alaüddin Bey'le birleşerek büyük mücadeleler sonrası 1373 tarihinde Antalya'yı geri almıştır¹¹⁶. Mehmed Bey'in vefatından sonra yerine oğlu Osman Çelebi başa geçmiştir. 1390 tarihinde ise diğer beylikler gibi Teke-oğulları da Osmanlı Devleti'ne bağlanmıştır ve beyliğin toprakları Bayezid'in oğlu İshâ Çelebi'ye sancak olarak verilmiştir¹¹⁷.

1.3.7. Candar Oğulları Beyliği:

XIII. yüzyılın sonlarında Kastamonu, Sinop ve çevresinde kurulmuş bir Türk beyliğidir. Beyliğin kurucusu Şemseddin Yaman Candar'dır. Anadolu Selçuklu Sultanı II. Gıyaseddin Mesûd'un birinci saltanat devresinde, kardeşi Rükneddin Kılıç Arslan, Çoban Oğulları'ndan Muzaferreddin Yavlak Arslan'ın da yardımıyla sultanlık ve taht mücadelesine girmişti. II. Gıyaseddin Mesûd bu mücadelelerde esir düşmüş, ancak yardıma gelen Moğol kuvvetleri ve Şemseddin Yaman Candar'ın güçleri ile özgürlüğüne kavuşabilmişti. Bu hizmetine mükafât olarak da

¹¹³ I. Murad tarafından satın alınan topraklar Neşri'de; hicri 783-784 (1381-1382) yılları arasında gösterilmiştir. Bkz. Mehmed Neşri, *Kitâb-ı Cihan- Numâ, Neşri Tarihi*, Yay: Faik Reşit Unat - Mehmed Altay Köymen, I. Cilt, 3. Baskı, Ankara, 1995. s.209.

¹¹⁴ Mehmed Arif, "Anadolu Tarihinden: Hamid Oğulları", s.947.

¹¹⁵ Şehabettin Tekindağ, "Teke-Eli ve Teke Oğulları", *T.E.D.*, Sayı: 7- 8, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., 1977, s.63.

¹¹⁶ Şehabettin Tekindağ, "Teke - Eli ve Teke - Oğulları", s.65.

¹¹⁷ İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, s.68.

Candar'a, Kastamonu havalisinde bulunan Eflani ve çevresi iktâ olarak verilmiştir¹¹⁸. Onun ölümünden sonra başa geçen oğlu Süleyman Paşa, 1308 senesinde Kastamonu ve civarını kendi topraklarına katmıştır. Ardından Pervane Oğulları'ndan Gazi Çelebi'nin¹¹⁹. 1322 yılında ölümüyle, Sinop'ta taht mücadelesi başlaması üzerine, Süleyman Paşa buraya bir sefer yaparak Sinop'u kendi ülkesine bağlamıştır¹²⁰. 1335 tarihine kadar İlhanlılar'ın hakimiyetini tanıyan Süleyman Paşa'nın ölüm tarihi belli değildir. Süleyman Paşa'dan sonra beyliğin başında önce oğlu I. İbrahim Bey, ardından da kardeşinin oğlu Adil Bey'i görüyoruz. Bu beyler hakkında fazla bir bilgi yoktur ve bundan sonra Candar Oğulları tahtına Osmanlı tarihlerinde Kötürüm Bayezid denilen Celâlüddin Bayezid sahip olmuştur. Celaleddin Bayezid kendi dönemi içerisinde çeşitli nedenlerden dolayı komşuları olan Sivas hükümdarı Kadı Burhaneddin Ahmed ve Osmanlı hükümdarı I. Murad ile mücadeleler vermiştir. Ayrıca oğlu Süleyman Paşa ile de taht yüzünden savaşmak zorunda kalan Bayezid, bu mücadelelerde Kastamonu'yu elinden kaptırarak Sinop'a çekilmiştir. Bu suretle merkezleri Kastamonu ve Sinop olmak üzere beylik ikiye ayrılmıştır¹²¹. 1385 yılında Celaleddin Beyazid'in ölümüyle beyliğin Sinop şubesi oğlu İsfendiyar Bey'e Sinop şubesi hükümdarı İsfendiyar Bey'e dokunulmadığı için uzun süre hükümdarlık yapmış ve bu yüzden Candar beyleri Osmanlı tarihlerinde İsfendiyar Oğulları diye kalmıştır. Kosova savaşından sonra ise beyliğin Kastamonu toprakları¹²², II. Süleyman Paşa'nın karşı girişimlerine rağmen Osmanlı Devleti'ne bağlanmıştır. zikredilmeye başlanmıştır¹²³. Beyliğin en önemli özelliği, iktisadî açıdan son derece öneme sahip Sinop şehrinin kendi toprakları içerisinde yer almasıdır. Ayrıca Kastamonu, Eflani, Safranbolu (Zalîfre -Borlu) ve civarındaki yerler bu beyliğe ait topraklardır.

¹¹⁸ Yaşar Yücel, *Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar I*, 2. Baskı, Ankara, 1991.s. 56.

¹¹⁹ Bkz. Ahmed Tevhid, "Gazi Çelebi", *T.O.E. M.*, Cilt II, Sayı 7, 1 Nisan 1327, İstanbul,1329 (1911). s.422-424.

¹²⁰ İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, s.122.

¹²¹ Yaşar Yücel, *Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar I*, s.74.

¹²² Bu topraklar Kastamonu, Osmancık, Canik ve Samsun bölgelerini içine alır. Bkz. Mehmed Neşri, *Kitâb-ı Cihan - Nûmâ*, s.323.

¹²³ İ.Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, I. Cilt, s.84.

1.3.8. Osmanlı Beyliği:

Osmanlılar, Oğuzlar'ın Bozok kolundan olan Kayı boyuna mensupturlar¹²⁴. 1071 Malazgirt zaferinden sonra Kayılar'ın Anadolu'ya geldikleri, I. Alaeddin Keykubad zamanında Ankara'nın batısında bulunan Karacadağ'a yerleştirildikleri, ardından beyleri Ertuğrul liderliğinde Söğüt ve Domaniç havalisini kendilerine yurt edindikleri bilinmektedir¹²⁵. 1281 yılında Ertuğrul Gazi vefat etmiş, yerine aşiretin başına oğlu Osman Bey¹²⁶ geçmiş ve kısa süre sonra güçlenerek Osmanlı Beyliği'ni kurmuştur¹²⁷. Etrafında bulunan ve kendisine katılan Konur Alp, Abdurrahman Gazi, Turgut Alp ve Akça Koca gibi cesur arkadaşları¹²⁸ ile birlikte uc'larda büyük mücadelelere başlayan Osman Gazi, günden güne siyasî nüfuzunu arttırıyor, etrafındaki Bizans topraklarını bir bir kendisine bağlıyordu. Bizans tefurları ile girdiği mücadelelerde büyük başarı elde ederken, kimileri ile de dost olmuştur¹²⁹. 1301 yılında İznik şehrini muhasara altına almış, bunun üzerine Bizans imparatoru bölgeye çok sayıda asker göndermiştir. Bu güçler Koyunhisarı adı verilen yere gelerek, Osmanlı güçleri ile büyük bir savaşa tutuşmuşlar ancak bu mücadeleden yenik ayrılmışlardır¹³⁰. Osman Gazi bu başarıdan sonra, Bizans'ın önemli kaleleri durumunda olan Bursa, İznik ve İzmit şehirleri üzerinde baskı kurmaya çalışmıştır. Bu esnada Bitinya bölgesinde bulunan Karacahisar, Sorkun, Taraklı, Günyük, Bilecik, Köprühisar, Yenişehir, Lefke, Mekece, Akhisar, Gevye,

¹²⁴ Bkz. Remzi Ataoğlu, "Kayı Boyu Hakkında Bazı Bilgiler", *Osman Gazi ve Dönemi*, Sempozyum Sonuç Bildirileri, Bursa, 1996. S.117-121.

¹²⁵ İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, I. Cilt, s.97.

¹²⁶ Bkz. Yusuf Halaçoğlu, "Tarihî Kaynaklara Göre Osman Gazi'nin Şahsiyeti", *Osman Gazi ve Dönemi*, Sempozyum Sonuç Bildirileri, Bursa, 1996. s. 47-52.

¹²⁷ Osmanlı Devleti'nin kuruluşu hakkında değişik fikirleri ileri süren bazı tetkikler için bkz. Fuad Köprülü, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, Ankara, 1988; Fr. Giese, "Osmanlı İmparatorluğu'nun teşekkülü Meselesi", *T.M.*, Cilt I, İstanbul 1925; H. A. Gibbons, *The Foundations of the Ottoman Empire*, London, 1918; Paul Wittek, *The Rise of the Ottoman Empire*, London, 1938; Ömer Lütfi Barkan, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Teşekkülü Meselesi", *Siyasal Bilgiler Okulu Dergisi*, Cilt I. Sa.2, 1944.

¹²⁸ Münecimbaşı Ahmed b. Lûtfullah, *Camiü'd - Düvel (Osmanlı Tarihi 1299-1481)*, Yayına Hazırlayan: Ahmet Ağırakça, İstanbul, 1995.

¹²⁹ Harman kaya tekfuru Köse Mihâl ile dostluk kuran Osman Gazi, bu tekfurdan büyük yardım almıştır. Bkz. Mehmed Neşri, *Kitâb-ı Cihan- Nümâ*, I. Cilt, s.89-90.

¹³⁰ Bkz. Halil İnalçık, "Osman Ghazi's Siege of Nicaea and The Battle of Bapheus", *T.O.E.*, Crete University Press, 1993. s.77-98.

Gölpınar ve Lelebici gibi topraklar Osmanlı Beyliği'ne katılmıştır ¹³¹. 1320'li yıllara gelindiğinde beyliğin işlerinde Osman Bey'in oğlu Orhan'ın önemli rol oynadığını görüyoruz. Babasının Bizans topraklarında izlediği yayılma siyasetini devam ettiren Orhan Bey, 1326 yılında Bursa'yı Bizanslılar'ın elinden alarak Osmanlı Beyliği'ne bağlamıştır ¹³², bu esnada da babası Osman Bey vefat etmiştir. Ardından Orhan Bey, Bizanslılar'ın Marmara Bölgesindeki en kuvvetli sanayi şehirlerinden biri olan İznik'i kuşatmaya almıştır. Bizans imparatoru III. Andronikos kuşatmayı kaldırmak için büyük bir ordu ile Palekanon adlı mevkiye gelerek Orhan Bey'le savaştıysa da, büyük bir bozguna uğramıştır (1329) ¹³³. Bu zaferden kısa bir süre sonra Orhan Bey, 1331 yılında İznik'i, ardından 1333 yılında da Gemlik'i Osmanlı topraklarına katmıştır. 1337 yılına gelindiğinde Orhan Bey, Bitinya bölgesini tamamen eline geçirmiş, İzmit'i alarak Gebze ve Şile'ye kadar ilerlemiştir. 1345 yılında Karesi Beyliği'nin Balıkesir, Manyas ve Kapıdağı gibi şehirleri Osmanlılar'a bağlanmıştır. 1352 yılında Eretna Beyi Alaeddin Eretna'nın vefatı üzerine ¹³⁴, Orhan Bey oğlu Süleyman Paşa'yı Ankara'ya sefere göndererek, 1354 yılında bu şehri Osmanlılar'a bağlamıştır ¹³⁵. Bu arada 1341 yılında Dimetoka'da Bizans'a karşı bağımsız devletini kuran ve imparatorluğu ilan eden Kantekouzenos'un, Sırp'lar'a ve Bulgarlar'a karşı bölgede güç kazanmak için Orhan Bey'den sık sık yardım istediğini, bunu için de Orhan Bey'in oğlu Süleyman Paşa'nın Rumeli'ye pek çok defa yardıma gittiğini bilmekteyiz. Bu yardımlara karşılık Osmanlılar Kantekouzenos'tan Bolayır yakınlarındaki Çimpe kalesini askerî üs olarak almışlardır (1352) ¹³⁶. Çimpe kalesinin alınmasından sonra Rumeli'de geniş çapta askerî fetihlere başlayan Osmanlılar 1354 yılına gelindiğinde, Gelibolu

¹³¹ Bu toprakların fethi için yapılan mücadeleler hakkında bkz. Mehmed Neşri, *Kitâb-ı Cihan-Nümâ*, I. Cilt.

¹³² Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, I. Cilt, s.118.

¹³³ Vladimir Mürmiroğlu, "Orhan Bey ile Bizans İmparatoru III. Andronikos Arasındaki Pelekan Muharebesi", *Belleten*, Cilt XIII, Sa.50, Ankara, 1949. s.319.

¹³⁴ Kemal Göde, *Eratnalılar (1327-1381)*, Ankara, 1994. s.79.

¹³⁵ Bkz. Mustafa Akdağ, "Ankara Sultan Alâeddin Camii Kapısında bulunan Hicrî 763 Tarihli Bir Kitabenin Tarihi Önemi" *Tarih Vesikaları*, 1961.

¹³⁶ Halil İnalçık, "The Turks And The Balkans", *Turkish Review of Balkan Studies*, Foundation for Middle East and Balkan Studies (OBIV), İstanbul, 1993.s.12.

yarımadasının büyük bir kısmını ele geçirmişlerdir ¹³⁷. Fethedilen yerler Anadolu'dan aktarılan Türkmen nüfusu ile beraber kısa sürede türkleştirilmiştir. 1357 yılında Rumeli fatihi Süleyman Paşa vefat etmiş ve yerine büyük kardeşi Murad Bey geçerek Lala Şahin, Hacı İlbey ve Evrenos Gazi'nin yardımlarıyla Rumeli'deki fetihlere devam etmiştir ¹³⁸. 1361 yılında Trakya'da önemli bir üs ve şehir olan Edirne Osmanlı Devleti'ne bağlanır ¹³⁹. 1362 yılında Orhan Bey'in ölümü ile yerine oğlu I. Murad tahta geçmiştir. I. Murad ilk iş olarak Süleyman Paşa tarafından alınan ve Orhan Bey'in ölümüyle elden çıkan Ankara üzerine yürümüş ve burayı tekrar Osmanlı hakimiyetine bağlamıştır. Ardından Trakya'daki fetihlere devam etmiş ve Filibe'yi ele geçirmiştir. Ancak Edirne ve Filibe'nin elden çıktığını gören Bulgar, Sırp, Eflak ve Macar kuvvetleri, Osmanlılar'a karşı büyük bir ittifak oluşturdular. Bu ittifak Edirne'yi Osmanlılar'dan almak için büyük bir ordu ile sefere çıkmış ve 1364 yılında Sırsındığı'da Osmanlılar ile karşı karşıya gelerek yenilgiye uğramıştır ¹⁴⁰. Osmanlılar kazandıkları bu zaferden sonra Balkanlardaki uc bölgelerini sağ, orta ve sol kola bölerek, üç koldan fetihlere devam ettiler. Sol kanat komutanı Evrenos Bey 1371 yılında Meriç vadisinde Sırp prensipleri ile mücadeleye girmiş, Çirmen adı verilen bu savaşta zafer elde etmiştir ¹⁴¹. Bu zaferle Makedonya yolları Osmanlılar'a açıldığı gibi ardından verilen mücadelelerle Sırp prensleri, Bulgar kralı, ve Bizans İmparatoru Osmanlılar'ın vassalı haline gelmişlerdir ¹⁴². Bu zaman içerisinde yapılan fetihler ile Kavala, Drama, Serez, Selanik, Sofya ve Manastır gibi topraklar Osmanlılar'a bağlanmıştır. 1386 yılında

¹³⁷ Bu esnada Balkanlar'ın siyasî durumu hakkında bilgi için bkz. Peter F. Sugar, *Southeastern Europe under Ottoman Rule (1354-1804)*, A History of East Central Europe, Volume V, London.

¹³⁸ Halil İncalcık, "The Turk and The Balkans", s.12.

¹³⁹ Edirne'nin Osmanlılar tarafından fethi hakkında değişik tarihler ileri sürülmektedir. Bu fikirler için bkz. Halil İncalcık, "The Conquest of Edirne (1361)", *The Ottoman Empire: Conquest, Organization and Economy*, Collected Studies, Variorum Reprints, London, 1978; Aleksandır Burmov, "Türkler Edirne'yi Ne Vakit Aldılar?", Çev: Hasan Eren, *Bellekten*, Cilt XIII, Sa.49, Ankara, 1949. s.97-106.

¹⁴⁰ Âşıkpaşazâde, *Tevârih-i Âl-i Osman*, Atsız neşri, s.129.

¹⁴¹ Vassilis Demetriades, "Some Thoughts on the Origins of the Devşirme", *T.O.E.*, Crete University Press, 1993. s.26.

¹⁴² Murad'ın himayesini tanıyan bu vassal devletler, Anadolu'daki Osmanlı seferleri için, hıristiyan kuvvetleri yardıma bile gönderiyorlardı. Bkz. Halil İncalcık, "Stefan Duşan'dan Osmanlı İmparatorluğuna, XV. asırda Rumelide Hıristiyan Sıpahiler ve Menşeleri", *Fuad Köprülü Armağanı*, Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi Yay., İstanbul, 1953.

Sırbistan'a girilerek Niş şehri alınmış ve Sırp prens Lazar, yıllık vergiye bağlanmıştır¹⁴³. Bu sırada Sultan Murad'ın Anadolu'daki bir kısım beylikleri kendi topraklarına kattığını görüyoruz. Ancak Sultan Murad Anadolu işleri ile uğraşırken, Balkanlar'da Sırp ve Bulgar kralları boş durmamış, Osmanlılar'a karşı ittifak oluşturmuşlardır. Sırp kralı Lazar komutasında sefere çıkan bu birlik Kosova ovasında Osmanlı askerî ile karşı karşıya gelmiş, yapılan savaşta büyük yenilgiye uğramıştır. Fakat Sultan Murad bu savaşta şehit olmuştur (1389)¹⁴⁴. Yerine geçen Yıldırım Bayezid ilk iş olarak, bağımsızlıklarını Kosova savaşı sonrası tekrar ilan eden Türk beylikleri üzerine bir sefer yapmış ve onları tekrar itaat altına almıştır. Ardından kendisine karşı baş kaldırmış Karaman Oğulları üzerine yürümüş, Candaroğulların'dan Kastamonu topraklarını almış ve ilgisini tekrar Balkanlar'a yöneltmiştir. Bu sırada Osmanlı sınırlarının Macaristan'a kadar dayanması üzerine, Macar kralı Sigismund liderliğinde yeni bir haçlı ittifakı oluşturularak Osmanlılar üzerine sefere çıkmıştır. Haçlı kuvvetleri Niğbolu önlerine geldiklerinde Osmanlı ordusu ile savaşa başlamışlar, uzun ve çetin geçen savaş neticesinde yenilerek, perişan olmuşlardır (1396)¹⁴⁵. Rumeli topraklarında verilen mücadeleler Osmanlı lehine sonuçlanmaya devam ederken, bu esnada Çağatay hanedanının başında bulunan Timur'un Anadolu üzerindeki yağmacı saldırıları ortaya çıkınca, Osmanlılar büyük bir tehlike altında kaldılar. Timur'un önünden kaçan Celayirli Sultan Ahmed ve Karakoyunlu hükümdarı Kara Yusuf'un, Bayezid'e sığınması, iki devletin hükümdarı arasındaki havayı giderek gerginleştirdi. Yapılan yazışmalar dahi, gergin havayı giderek arttırmıştı. Nihayetinde iki hükümdar hazırladıkları ordular ile Ankara'da Çubuk Ovası'nda karşı karşıya geldiler (28 Temmuz 1402)¹⁴⁶. Yapılan savaşta ağır yenilgi alan Osmanlılar oldu ve Yıldırım Bayezid bu savaşta esir düştü. Savaş sonrası ise beylik on bir senelik taht mücadelelerinin

¹⁴³ Stephen W. Reinert, "From Nis to Kosovo Polje. Reflections on Murad I's Final Years", *T.O.E.*, Crete University Press, 1993. s.171.

¹⁴⁴ Kosova savaşı Osmanlı tarihlerinde büyük bir zafer olarak gösterilse de, Sırp kronikleri ve yabancı bazı tarihçiler, bu savaşın iki taraf açısından da eşit bittiğini iddia ederler. Bkz. Stephen. W. Reinert, "From Nis to Kosovo Polje...", s.169.

¹⁴⁵ Peter F. Sugar, *Southeastern Europe Under Ottoman Rule (1354-1804)*, s.22.

¹⁴⁶ Yaşar Yücel, *Timur'un Ortadoğu- Anadolu Seferleri ve Sonuçları (1393-1402)*, Ankara, 1989. s.136

yaşandığı fetret devrine girdi. Batı Anadolu'daki diğer Türk beyliklerinde olduğu gibi, Osmanlı Beyliği'nin de gaza ideolojisi aynı yapıya sahiptir. Ancak kuruldukları coğrafya açısından Osmanlılar Bizans sınırlarına saldırırken, Balkanlar'a doğru genişleme fırsatı bulmuşlardır. Oysa Menteşe, Aydın, Saruhan ve Karesi gibi diğer Türk Beyliklerinin gaza alanı, Ege bölgesi ve adalarını içine alan sınırlı ve zor hareket edilebilen bir bölge idi. Dolayısıyla Osmanlılar'ın gaza sınırları coğrafi açıdan oldukça geniş olduğundan, kısa sürede büyümelerine yol açtı ¹⁴⁷. Bununla birlikte fetih yolları üzerindeki alanlarda ortaya çıkmış siyasî kargaşalar ¹⁴⁸ ve iktisadî çöküntüler Osmanlılar'ın daha da hızlı hareket etmelerini sağlıyordu. Fethedilen topraklar din savaşları, Bizans imparatoru ve tefurların, Katalan ve Saxon prenslerinin yağmalarıyla epeyce ıssızlaşmış, halk yüksek vergilerden, mezhep kavgalarından bıkmış bir hale gelmişti ¹⁴⁹. İşte tüm bu şartlar, Osmanlı Beyliği'nin gelecek asırlarda dünyaya hükmedecek bir hale gelmesinde, kuruluş açısından oldukça önemli bir meseledir.

Uc beylikleri hakkında verdiğimiz kısa tarihsel bilgilerden sonra, son olarak Anadolu'nun Türkleşmesi ve beyliklerin oluşumunu, değerli tarihçi Halil İnalcık'ın ifadeleri ile dile getirmek istiyorum; “ Büyük Türk göçleri ile birlikte Dalaman'dan Sakarya nehrine kadar olan tüm bölge Türkmen beylikleri ile doldu ve ardından izledikleri yöntemlerle bu beylikler gelişti:

- 1) Türkmen göçebe gruplarının mevsimlik olarak Bizans kıyı ovalarına gelmeleri,
- 2) Gazi beylerin liderliği altında ufak hücum gruplarını oluşturmalarındaki artış,
- 3) Kitleleri bir arada tutabilecek karizmatik, kabiliyetli ve başarılı liderlerin ortaya çıkışı,

¹⁴⁷ Feridun M. Emecen, “Ottoman Policy of Conquest of the Turcoman Principalities...”, s.36.

¹⁴⁸ Bkz. Yusuf Oğuzoğlu, “Osman Gazi'yi Tarih Sahnesine Çıkartan Siyasal ve Sosyal Şartlar”, *Osman Gazi ve Dönemi*, Sempozyum Sonuç Bildirileri, Bursa, 1996. s.127-146.

¹⁴⁹ İsmet Parmaksızoğlu, *Türkler'de Devlet Anlayışı (İmparatorluk Devri 1299-1789)*, s.23.

4) Belirli siyasî ve iktisadî amaçlar ile oluşan genç beyliklerin Ege’de ve Balkanlar’daki güç mücadeleleri ile yeni sahaların göz önüne gelmesi ¹⁵⁰.

İşte tüm bu gelişmeler sonrası Anadolu’da kurulan beylikler, Anadolu Selçukluları’ndan aldıkları idarî, askerî ve sosyal müesseseleri devam ettirmeye çalışmışlar, Bizans Devleti’nden ele geçirdikleri topraklarla nüfuzlarını daha da arttırmışlardır. Moğollar’ın istilâlarıyla ve yaptıkları yağmalarla yaşanmaz hale gelen Anadolu; Türk beyliklerinin ortaya çıkışı ile yeniden kalkınmaya başlamış, birçok siyasî, iktisadî ve askerî hadiseler bu zaman zarfında sahne olmuştur.

¹⁵⁰ Halil İncılık, “The Question of The Emergence...”, s.74.

İKİNCİ BÖLÜM

UC BEYLİKLERİNDE İKTİSADÎ HAYAT VE İÇ TİCARET

2.1.SOSYAL TABAKALAŞMA ve İKTİSAT

Anadolu Selçuklu Devleti'nin gücünün ortadan kalkmasıyla birlikte yarım yüzyıllık dönem içerisinde Moğol tahribatıyla yıkılmakta olan Anadolu; Türk beyliklerinin zuhuru neticesinde tekrar iktisadî bir refah dönemine giriyor, bilhassa uclarda elde edilen topraklarda kurulan şehir ve köy gibi yerleşim alanları ile tekrar canlılığını kazanıyordu.

Fethedilen alanlara birçok sayıda Türkmen grubu gelerek, bir kısmı göçebelige devam ederken, bir kısmı ise şehir, kasaba ve köy gibi birimlere yerleşmişlerdir. Uc'lardaki beylikler ile Bizans Devleti arasındaki münasebetler nasıl olursa olsun, bu yerleşim alanlarında Müslüman ve gayrimüslim halk birbirleriyle iktisadî ve ticarî münasebetlerini kesmemişler, yaşadıkları yerleri kesin olarak ayırmamışlar, aksine iç içe ve serbestçe yaşamışlardır. Bu da, uc'lardaki Türk beyliklerinin kısa sürede teşkilâtlanarak Marmara ve Ege kıyılarını ele geçirmelerinde büyük kolaylık sağlamıştır.

2.1.1.Göçebeler

Göçebeler, kendi ihtiyaçlarını temin edebilecek kadar tarımla meşgul olan, ancak iktisadî kimlikleri açısından esas olarak hayvancılıkla uğraşan, bu açıdan da sürülerine otlak bulmak endişesiyle zamanlarının büyük bir kısmını değişik yerlerde geçirmek zorunda kalan, önemli toplumsal zümrelerden biridir. Göçebelik; tam ve yarı göçebelik şeklinde iki kısımda incelenebilir. Anadolu'da tam göçebeliği yaşayan topluluklar, yazın yüksek yerlerde yaylalarlar, kışın ise kendileri için güvenilir olan kışlaklara göç ederlerdi. Yarı göçebe topluluklar ise, kışın köylerde ağaç, taş ve tuğladan yapılmış evlerde yaşayıp kendi çaplarında ziraat yaparlardı, yazın ise hayvanları ile birlikte yaylalara çıkarak, çadırlarında yaşarlardı. Bu her iki tip göçebelığın de Anadolu Türklerinde görüldüğünü söyleyebiliriz. Ancak tam göçebe ve yarı göçebe toplulukların büyük bir kısmının, zamanla köylerde yerleşik hayata geçtiklerini de bilmemiz gerekmektedir.

XIV.yüzyıl başlarında Türkmen göçebeler özellikle dağlık arazilerdeki kıyı şeridinde kaynaştırılmışlardır. Bu durum, İran'daki merkezî hükümetin ve Anadolu'nun, devlet gelirlerinin başlıca kaynağı olan göçebe topluluklarının buralara sistematik bir şekilde yerleştirilmeleri ile meydana gelmiştir¹⁵¹. Ordunun askeri gücünü sağlamada ve fethedilen topraklara insan yerleştirilmesinde önemli rolleri olan göçebeler, beylikler içerisinde siyasî ve idarî bir yönetime doğrudan bağlı değillerdir. Kendi içlerinde Orta Asya'dan beri gelen bir idarî düzenle teşkilâtlanmışlardı. Bir göçebe aşireti boy, oba ve oymak gibi birimlerden oluşurdu¹⁵². Boyların ve oymakların başında bir bey bulunur, bu bey aşiretin başına , boy içerisinde bulunan bilgili ve tecrübeli ihtiyar kimselerin oyları ile seçilirdi.

Göçebe aşiretler uzun bir kış mevsiminden sonra ilkbaharın gelmesiyle birlikte, sürüleri içerisinde yer alan koyun ve keçi gibi hayvanların yavrulamasını beklerler, bu esnada da göç hazırlıklarına başlarlardı. Göç edilecek yere taşınacak eşyalar genellikle develer ve atlarla nakledilirdi. Bu eşyalar arasında giyecek, yatak , yorgan, keçe ve yiyecek gibi bir takım temel ihtiyaçlar bulunurdu. Yola çıkıldıktan sonra, uzun bir yolculuk neticesinde ihtiyaçların giderileceği bir mevkiye konak yeri kurulur, göç planına uygun olarak burada mola verilirdi. Gidilecek yerin mesafesine göre devam eden bu konaklamalar sonrası yaylalara varılırdı. Eğer yaylalar kendilerine ait ise rahatça yerleşirler, ama civar köylerin arazisi ise bunlara belirli hediyeler vermek zorunda kalırlardı¹⁵³. Göçebe zümreler yaylalara geldikten ve yerleşecek alanları belirledikten sonra, keçeden veya kıldan yapılmış, yağmur ve soğuk geçirmez çadırlarında yaşamaya başlarlar, sahip oldukları sürülerini burada otlatırlardı. Bu sürü içerisinde genel olarak at, katır, deve, koyun ve keçi gibi hayvanlar vardı ve bu hayvanlar göçebelerin yaşamlarını kazanmalarında temel varlıklardı.

¹⁵¹ Halil İnalıcık , "The Yürüks, Their Origins, Expansion and Economic Role", *Oriental Carpet and Textile Studies*, Eds.R. Pinner and W.Deny, London, 1986.s.40.

¹⁵² Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretlerin İskânı*, İstanbul,1987.s.14.

¹⁵³ Mehmet Eröz, *Yörükler*, s.89 ; Ayrıca göçebelerin yolculukları esnasında uğradıkları yerlerde hakim olanlara ödedikleri vergiler de vardı. XVI. y.y.'da Osmanlı kanunnâmelerinde bunlara ait hükümler bulunmaktadır. Bkz. Ö. Lütü Barkan, *XV ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Zirai Ekonominin Hukukî ve Malî Esasları*, Cilt I, Kanunlar, İstanbul, 1943.

Sonbahar mevsiminde yaylalarda hayvanlarını otlatan ve besiyeye çeken göçebe aşiretleri, havaların soğuması ile kışlamak için kışlaklarına geri dönerler, bu esnada yetiştirdikleri hayvanları, ürettikleri hayvanî gıda ve çeşitli ürünleri şehir ve köylerde ihtiyaç sahiplerine satarlardı. Bu açıdan göçebelerin yerleşik halk ile aralarında müthiş bir iktisadî ağ vardı. Alış-verişler genellikle mübadele yolu ile oluyordu ve bu açıdan göçebe ekonomisi kapalı bir ekonomi olmaktan kurtuluyordu. Üretilen hayvanî ürünler yerleşik hayattaki ihtiyaç sahiplerine satıldığı gibi, devletin çeşitli kurumlarına da gönderiliyordu. Aynı şekilde göçebelerin ihtiyaç duyduğu şeker, elbise, basma, ve buna benzer eşyalar ise şehirliler tarafından göçebelere satılıyor, hatta bu ihtiyaçlar bezirgân adı verilen kişiler tarafından yaylalara bile getiriliyordu¹⁵⁴.

Göçebe aşiretlerin başlıca geçim kaynakları ve uğraşlarının hayvancılık olduğunu daha önce belirtmiştik. En çok beslenen koyun, keçi ve deve idi. Bunun yanında at ve eşek de göç esnasında eşyaların taşınması için bulundurulmuş hayvanlardı. İmal ettikleri hayvanî gıdalar içerisinde ise süt, tereyağı, yoğurt, peynir, lor ve et gibi temel gıdalar vardı. Ayrıca hayvanlardan elde ettikleri kıl, yün ve deriyi belirli işlemlerden geçirdikten sonra birçok eşya yapımında kullanırlar veya satarlardı. Bir deri, göçebe tarafından terbiye edilirse, üzerindeki kıl ve yünler ayrı olarak dokumacılık amacıyla işlenirdi. Kıl ve yünleri kendi yaptıkları aletler ile türlü işlemlerden geçirdikten sonra, bunları ev eşyasında, mobilyada, hayvanların bazı malzemelerinde, kendi giyeceklerinin temininde ve çuval yapımında kullanırlardı. Özellikle göçebelerin köy ve kasabalara yerleşmeleri ile bu yün imalatı, ev tezgahlarında halıcılık ve kilimcilik yapımı ile uğraşmalarını gündeme getirmiştir. Bu sayede türlü dokumacılık işleri göçebe Türkmenler'in iskânıyla ortaya çıkmıştır. Batı Anadolu'da Gördes, Kula ve Uşak gibi halı imalat yerleri bu göçebelerin faaliyetleri ile ortaya çıkmış, hatta bu şehirler Osmanlılar zamanında bile halı üretimine devam etmişlerdir¹⁵⁵. Halıcılığın yanında bir de keçe yapımı vardı ki, bu

¹⁵⁴ Mehmet Eröz, *Yörükler*, s.120.

¹⁵⁵ Ayrıca yörükler Osmanlı fetihleri ile Balkanlar'a geçtikleri zaman Yanbolu'da büyük bir keçe endüstrisi oluşturmuşlar ve imparatorluğun değişik birimlerinin önemli ölçüde keçe ihtiyacını

da güz mevsiminde genç koyunların yünlerinin kırılması ve bunların kuzu yünü ile karıştırılarak bir kaç işlemden sonra hazırlanması ile ortaya çıkardı. Çadırların dış örtüsü, çobanların kepeneği ve aba gibi eşyaların hepsi, bu soğuk ve yağmur suyu geçirmez keçeden yapılırdı.

Göçebeler, hayvan ve hayvanî ürünlerin çoğunluğunu yaylalarda, bir kısmını ise şehir ve kasabalarda kurulan pazar ve panayırlarda satarlardı. Ayrıca kendi adına veya bir kişinin adına çalışan bir kısım tüccarlar vardır ki, bunlar yaylalara gelerek peynir, yağ, yapağı ve kıl gibi ihtiyaçları göçebelere satın alırlardı. Köy ve kasaba pazarlarındaki satış fiyatları veya falan aşirete gelen tüccarın teklif ettiği bir ürünün fiyatı kulaktan kulağa, kişilerin elde ettiği haberler ile yani çarık telgrafı ile öğrenilirdi. Bir dağdan diğer bir dağa gelen çarıklının öğrendiği haberi, oradaki göçebe aşiretine ulaştırması keyfiyeti, bu esprili ve zengin buluşla ifade ediliyordu¹⁵⁶.

Yörüklerin taşımacılık alanında da hizmet ettiklerini görmekteyiz. Deve kervanları ile limanlardan, iskeleden iç piyasaya ithal malları sevk ederler, sahil şehirlerine ise iç şehirlerden ihraç malı taşırlardı. Kale, kervansaray, köprü, cami gibi mimarî yapılarını oluşturulması veya tamiri için gerekli olan malzeme, yörüklerin sahip olduğu deve kervanları ile nakil olunurdu. Ayrıca devlet için bir çok eşya ve erzağın taşınmasında da önemli rolleri vardı.

Göçebeler, bağlı buldukları devlete her yıl sürüleri nispetinde aynı bir vergi verirlerdi. Osmanlı Devleti'nde yörüklerden resm-i ağnam, resm-i ağıl ve resm-i kışlak gibi vergilerin alındığını düşünecek olursak, uc beyliklerinde de göçebelerin bunlara benzer vergi ödediklerini tahmin edebiliriz. Ancak uc bölgelerinde askeri amaçla sınırlara pek çok sayıda göçebe aşiretler yerleştirildiğinden, bu görevlerinden dolayı böyle vergilerin birçok aşiretten alınmadığını da düşünmemiz gerekmektedir¹⁵⁷. Ayrıca devlet adına madenlerde

karşılıklıdır. Bkz. Halil İnalçık, "The Yürüks, Their Origins, Expansion and Economic Role", s.53.

¹⁵⁶ Mehmet Eröz, *Yörükler*, s.207.

¹⁵⁷ Fuad Köprülü, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, s.46.

veya taşımacılık hizmetlerinde çalışan yerleşik halk gibi göçebelere de vergi alınmazdı.

Uc bölgelerindeki toprakların fethedilmesinden uzun bir müddet sonra, göçebe topluluklar bir intikal devresine girerek köylerde yerleşik hayata geçmişlerdir. Hatta Osmanlılar zamanında göçebelikten çıkan bazı aşiretlerin şehirlere yerleştirilip, diğer içtimaî sınıflara bile sokulduklarını bilmekteyiz. Belli başlı boş mahalleleri işgal ettikleri ki, bu mahalleler şehirlere çok yakındı ve göçebeler buralarda şehirle bir iktisat birliği kurmuşlardı¹⁵⁸. Sefere gitmek ve madenlerde çalışmak üzere devlet tarafından hükümler yazıldıysa da artık yörükler bu emre uymuyorlar, uysalar bile geç kalıyorlar veya nizamında eksik mevcutla geliyorlardı¹⁵⁹.

Bu arada yörüklerin Rumeli'ye geçişlerinin Osmanlılar'ın yarım adaya ayak basmaları ile başladığını da belirtmemiz gerekir¹⁶⁰. Osmanlılar bir taraftan Anadolu'dan Rumeli'ye gönüllü halkı ve bazı aşiretleri geçirme işine devam ederlerken, diğer yandan da fethedilen memleketler halkından bir kısım Hıristiyanları Anadolu'ya geçirme şeklinde ters istikamette bir nakil yönetimine baş vuruyorlardı. Batı sınırlarında toplanan göçebeler, boş ve zengin topraklar bulmak ve yerleşmek amacıyla bu esnada Anadolu'dan Trakya'ya ve Makedonya'ya göç ediyorlardı¹⁶¹. Başlangıçta ilk alınan yerlerin güvenliğini sağlamak için, toplu sürgün yapma politikasını güden Osmanlılar¹⁶², daha sonra bunu terk ediyor ve göç olayı kendiliğinden gerçekleşiyordu. Balkanlar da Gelibolu, Edirne, Üsküp, Tırhala ve Serez gibi şehirler büyük göç alan yerlerdi ve bölge kısa sürede Türklerle dolmuştu¹⁶³.

¹⁵⁸ Paul Wittek, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Türk Aşiretlerin Rolü ", Terc: E. Kuran, *T.D.*, Cilt XIII, sa. 17-18, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., 1963. s.266.

¹⁵⁹ Ahmet Refik, *Anadolu'da Türk Aşiretleri*, İstanbul, 1930. s.VII.

¹⁶⁰ M. Tayyip Gökbilgin, *Rumeli'de Yörükler, Tatarlar ve Evlâd-ı Fâtihân*, İstanbul, 1957. s.13-14.

¹⁶¹ Aydın Taneri, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş Döneminde Vezîr-i Azamlık (1299-1453)*, Ankara, 1974. s.91.

¹⁶² Saruhan Oğulları'ndan bir kısım yörüklerin Serez'e gönderilmesinde olduğu gibi. Bkz. Ömer Lütfi Barkan, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir İskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler". s.67.

¹⁶³ Halil İnalçık, "Ottoman Methods of Conquest", *The Ottoman Empire: Conquest, Organization and Economy*, Collected Studies, Variorum Reprints, London, 1978. s.127.

Netice olarak göçebelerin şehirlere ve köylere arz ettikleri hayvanî gıdaların yanında, başlıca iktisadî faaliyetleri; ziraat, dokumacılık (halı, keçe), taşımacılık hizmetleri ve diğer toplumsal sektörler için iş gücü arz etmekte. Bu açıdan ekonomiye katkıları hayafî derecede önem arz etmekte idi¹⁶⁴. Uc beyliklerin gelişmesinde; askerî faaliyetlerle birlikte, Anadolu'da sıkışmış kalmış olan göçebe aşiretlerin toprak bularak yayılma ihtiyacı da önem teşkil eder.

2.1.2.Köy Toplumu

Türkler'in Orta Asya'dan Anadolu'ya yaptıkları göçler esnasında sadece göçebe zümreler değil, aynı zamanda köy ve şehir hayatı yaşayan yerleşik gruplar da değişik bölgelere gelmişlerdi¹⁶⁵. Bu dönemde Anadolu'nun sahibi olarak gözükten Bizans Devleti, iç karışıklıklar, ağır şartlar ve müslüman Türkler'le vermiş olduğu mücadeleler neticesinde iyice zayıflamış, köyler ve şehirlerdeki yerleşik halkın buldukları yerleri terk etmeleriyle Anadolu'da nüfus hayli azalmıştı. Özellikle Moğol istilası sırasında Anadolu'ya gelen Türkmen'lerin çoğu, batıya doğru hareket ederek Ege Bölgesi'ne kadar ilerlediler ve buralarda köyler kurarak yerleşik hayata geçtiler. Orta Asya'dan getirdikleri köy hayatını yerleştikleri bölgelerde devam ettiren bu Türkmenler, kendi imkânları doğrultusunda ziraatla uğraşmaya başladılar. Ayrıca merkezî devlet de, göçebe Türkmenler'in büyük bir kısmını köylere yerleştirmek suretiyle, tarımla uğraşmaları için çeşitli teşviklerde bulunuyor ve yerleştirme siyasetini hızlı bir şekilde devam ettiriyordu.

XIV.Yüzyılda uc beyliklerinde var olan köyler, genellikle Türkmenler'in buraya istihdamı ile ortaya çıkmıştır. Bu yüzyıldan önce gelerek kendisine yerleşecek bir bölge arayan ve geçimini sağlamak için ziraat arazilere ihtiyaç duyan Türkmen grupları, buldukları uygun mekânlarda köyler kuruluyorlardı. Uc bölgelerindeki hayatın devlet tarafından biraz daha gevşek bırakılması, bunların kendi işlerini kendilerinin yapabilmesine imkân tanıyordu. Bölgede kurulan köyler

¹⁶⁴ Halil İnalçık, "The Yürüks, Their Origins, Expansion and Economic Role", s.40.

¹⁶⁵ Fuad Köprülü, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, s.50.

genelde ticarî yolların geçtiği yerler veya şehirlere yakın alanlardı. Tabii, ziraatın yapılması için gerekli olan suyun bulunması da, ayrı bir faktördü.

Beylikler döneminde Anadolu köyü toplumsal bünyesi kademesiz olarak tarım ile uğraşan ve yaşayışları birbirine benzer olan çiftçi ailelerinden oluşuyor, iş hayatında ziraat üretim birinci derecede rol oynuyordu¹⁶⁶. Köylünün işlediği toprak kendisinin mülkü değildi. Toprak devlete aitti, reaya muvakkat tapuya sahip olup, toprağı işlediği sürece bu toprakları evlat ve torunlarına intikal edebiliyordu. Köylü kendisine verilen toprağı işleyip, bunun karşılığında devlete belirli bir miktarda vergi vermesi gerekiyordu. Ancak bu vergiyi devlet hazinesine vermek yerine, bir hizmet mukabili kendisine terk eylediği bir sipahiye, emire veya bir vakfın mütevellisine verirdi. Yani reaya vereceği öşür ve resimleri, devlet tarafından tahsis edilmiş kimse veya kurumlara vermek zorundaydı¹⁶⁷. Toprak meselesi daha sonraki bir bölümümüzde işleneceği için, şimdilik bu kadar bilgi vermekle yetiniyoruz.

Köyleri meydana getiren insanlar genelde dinî ve etnik bakımdan bütünlük arz ediyorlardı. Bu açıdan bir çoğu belirli bir aşirete bağlı halk tarafından oluşturulmuş ve etnik isimlerini muhafaza etmişlerdir. Köy topluluklarında sahip oldukları toprakları işleyen çiftçilerin yanında, toprak sahibi olmayan, belirli bir ücret karşılığı rençberlik eden büyük bir halk grubu da vardı. Ayrıca bir köy arazisinin büyük kısmını elinde bulunduran ve bu arazinin işletilmesini rençberler vasıtasıyla sağlayan bir aristokrasi grubu da bulunuyordu. Bunlar köylerde sözü geçen kişilerdi ve devlet ile köy halkı arasındaki iletişimde etkiliydiler. Bir de köy reisi ve kahyaları vardır ki, bunlar devletin köylerdeki temsilcileri ve köyün ortak meselelerinin devlete iletilmesinde önemli bir üst grup idiler¹⁶⁸. Diğer taraftan bir cami etrafında toplanan köyü dinî görev itibarıyla de imam temsil ediyordu. Uc beylikleri topraklarındaki köylerin bir çoğunda, tekke ve zaviyeler bulunuyor, bu kurumlar halkı dinî ve ahlâkî açıdan eğitmeye çalışıyorlardı.

¹⁶⁶ Ali Sevim -Yaşar Yücel, *Türkiye Tarihi I*, s.381.

¹⁶⁷ İ.Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, s.241.

¹⁶⁸ Fuad Köprülü, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, s.51.

Köylerin genelde ticarî yollar üstünde veya şehir ve kasabalara yakın yerlerde kurulabileceğini söylemiştik. Zira ticarî bir yol üzerinde kurulan köy, buranın muhafazası görevini yerine getirebileceği gibi, iktisadî açıdan da daha çabuk kalkınabilirdi. Üretilen tarımsal ürünler, bu yollar vasıtasıyla kısa sürede gideceği yere ulaştırılabilirdi. Bu ögelerin yanında köylerin kurulmasında köylünün ihtiyacı olan sulak bölgeler ve verimli araziler de önem teşkil etmekteydi.

Uc beylikleri topraklarında kurulmuş bu köylerde, Anadolu'nun diğer bölgelerinde olduğu gibi, zirâî üretim açısından buğday birinci derece de önemli olsa gerekir. Zira günümüzde petrole verilen önem kadar, ortaçağlarda değerli olan buğday, temel gıda maddesiydi ve ticarete büyük rol oynuyordu. Bunun yanında köy halkı, bilhassa şehirliler için gerekli olan sebze ve meyveleri de kendi topraklarında yetiştiriyorlardı. Uzun bir uğraş sonrası yetiştirdiği ürününü hasat zamanı toplayan köylü, kendisine lazım olacak kadar mahsulü dışındaki artı ürünü, en yakın pazara veya şehre götürerek burada satarlardı. Bu ticarî alış-veriş para ile olabileceği gibi, büyük ihtimalle mübadele yoluyla da yapılmaktaydı. Köylüler yetiştirdiği ürününü şehir de satarlarken, kendileri için gerekli olan çeşitli ihtiyaçları da burada temin ederlerdi. Tarımsal ürünlerin birinci derece de tüketildiği yer olan şehirler, köy toplumu için en büyük pazar sahaları idi.

Beylikler döneminde köylülerden alınan vergilerin neler olduğunu ve miktarlarını kaynak yetersizliğinden dolayı tam olarak bilemiyoruz. Ancak bu beyliklerin, islâmi bir devlet yapısında olması nedeniyle, reayadan haraç ve toprağından çıkan bu mahsulünden de öşür aldığını söyleyebiliriz. Ayrıca pazara getirilen ticarî mallardan yol üstündeki köprü, derbent ve şehir kapıları gibi yerlerde köylülerden ayrı bir vergi alındığını da düşünebiliriz. Ancak bunun yanında devlet, bir köprünün tamir edilmesi veya ticarî bir yolun muhafazası gibi yapılması gerekli önemli işlerde köylüleri görevlendirebiliyor ve köylüyü bir takım vergilerden muaf tutabiliyordu¹⁶⁹.

¹⁶⁹ Ahmet Tabakoğlu, *Türk İktisat Tarihi*, 2.Baskı, İstanbul, 1994.s.81.

Uc beyliklerinde köy halkının tarımsal üretim yanında, kendisine yetecek kadar hayvan beslediği de bilinmesi gereken bir noktadır. Hatta daha sonraki dönemlerde ziraatin yanında, hayvancılık alanında da köylerin ön plana çıktığı görülmektedir. Tüm bunlardan sonra netice itibariyle Batı Anadolu'daki köylerin, Anadolu'nun diğer bölgelerine nazaran daha gelişmiş ve zengin olduklarını söyleyebiliriz. Zira Ege Bölgesi'ndeki ticarî liman ve sahalara yakın oluşları, ve önemli ticaret yolları etrafında kurulmuş olmaları nedeniyle bu köyler, iktisadî hayatta biraz daha canlı olmalıydılar. Ayrıca coğrafi özellikleri nedeniyle bu bölgenin; başta Menderes nehri olmak üzere büyük ırmak havzalarına sahip olması ve ziraat için elverişli bir iklimi bulunması, uc beyliklerindeki köylerin topraktan daha fazla verim olmalarına sebebiyet vermiştir. Uzun süren kış mevsimlerinin burada yaşanmaması, köy halkının üretim açısından toprağın daha fazla süreyle kullanılmasına neden olduğundan, elde edilen ürünler daha bol ve bereketli idi. Tarımsal alandaki bu bolluk ise, fiyatların ucuzluğunu ve toplumsal refahı beraberinde getiriyordu.

2.1.3.Şehirliler

Bir ülkenin kültür ve uygarlık düzeyini belirlemede önemli etkisi olan şehirler, zanaatkârlar ve bilim adamları gibi halk topluluklarını içine alan, tarım dışı üretimin yapıldığı yerleşme birimleridir.

Anadolu'ya gelen ve yerleşik hayata geçen Türkler'in önemli bir kısmı da, daha önce şehir hayatı yaşayan topluluklardan oluşmaktaydı. Anadolu Selçuklu Devleti zamanında fethedilen birçok şehir, kısa sürede Türk nüfusu ile doldurulmuş ve varlıkları devam etmiştir. Ardından uc beyliklerinin, bağımsızlıklarına kazanmalarından itibaren, Bizans topraklarında giriştikleri mücadelelerle güçlü savunmaya sahip pek çok şehri ellerine geçirerek, yaşam tarzları ile buraları daha canlı hale getirdiklerini görüyoruz. Özellikle dış ticaretin yapıldığı önemli iktisadî sahaların ve liman şehirlerin fethedilmesi, beylikleri az bir zaman sonra

buldukları bölgede üstün güç durumuna sokmuştur. Daha önce Türkler tarafından ele geçirilen Antalya, Alâiye ve Sinop limanlarından başka, uc beyliklerinin ortaya çıkması ile birlikte, Ege Bölgesi'ndeki birçok liman şehir de Türk toprakları arasına girmiştir. Böylece Anadolu'nun Moğol istilasından bu yana devam eden iktisadî buhranı, uc beylerinin kendi topraklarına kattıkları ticarî merkezlerle yeniden canlanmaya başlamıştır.

XIV.y.y. uc beyliklerinde, şehirlerde oturan halk toplulukları; devlet adamları, ahîler, tüccarlar ve bilim adamları gibi gruplardan oluşmaktadır. Şehir halkının önemli bir kısmını devlet hizmetinde bulunan kişiler oluşturuyordu ki, bunlar memur sınıfı veya askerlerden ibarettir. Önemli servete sahip olan bu zümre, yaptıkları idarî işler karşısında devletten yüksek miktarda bir maaş almaktaydılar. Ayrıca aldıkları bu paralarla ticarete atılarak büyük tüccarlarla ortak iş bile yaptıkları oluyordu¹⁷⁰. Konumuz açısından da önem teşkil eden diğer bir topluluğu ise zanaatkârlar ve tüccarlar meydana getirmekteydi. Zanaatkârlar olarak bilinen esnaf teşkilâtı, fütüvvet ilkelerine göre ortaya çıkan ve ahîlik adıyla varlığını devam ettiren, iktisadî açıdan sanayiî üretimini gerçekleştiren önemli bir gruptur. Bu teşkilât içerisindeki her sanat erbabının kendilerine mahsus yöntemleri, esnaf odaları, şeyh, kâhya, naib ve yiğitbaşlıları vardı. Şehrin belirli yerlerinde açık veya kapalı tarzda çarşılar bulunuyordu ve zanaatkârlar bu çarşılarda bulunan dükkânlarında hem üretim yapıyorlar, hem de ürettikleri malları satıyorlardı. Ayrıca bu çarşılarda zengin tüccar ve değerli eşya satan esnaf için kapalı ve güvenilir hanlar bulunmaktaydı. Esnafın çalışma tarzları ve ürettikleri malzemeler daha sonraki ahilik ile ilgili konumuzda izah edilecektir. Esnaf grubuna göre sayıları daha az olan tüccarlara gelecek olursak, bunlar üretilen malların pazarlayıcıları durumunda idiler. Şehrin ihtiyaç duyduğu malzemeleri dışarıdan getirdikleri gibi, içeride üretilen malların başka yerlere kervanlarla taşınması ve buralarda satışının yapılması gibi önemli rolleri vardı. Şehri oluşturan topluluklar içerisinde son olarak saydığımız bilim adamları ise; müderrisler, tabipler, şairler ve zaviye şeyhleri gibi kişileri içine

¹⁷⁰ Fuad Köprülü, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, s.61.

almaktaydı. Görüldüğü gibi bahsettiğimiz tüm bu zümreler, şehir iktisadına dolaylı veya direkt bir şekilde katılımda bulunarak iktisadî hayatı canlandıran gruplardan teşekkül etmekteydi.

Şehirlerde yaşayan topluluklar mülk sahibi olabilmek yönünden , köylüye oranla daha serbest idiler. Şehir ve kasaba halkı, devlet tarafından belirlenen vergileri vermekle yükümlü idiler. Şehir halkından bir kimse, şehir dışındaki topraklarda köylü gibi toprağı ekip biçebilir, fakat o yerin sahibine (yani sipahi asker, vakıf veya mülk sahibine) resmini ve öşrünü vermekle mükelleftir¹⁷¹ .

Şehirler köylerde yaşayan insanların geçimlerini sağlamak amacıyla yetiştirdikleri ürünlerine satabilecekleri önemli pazar yerleri idi. Köylü bu ürünü pazara getirdiği zaman belirli bir vergi vermekle yükümlü idi. Dolayısı ile şehir vergi gelirin bir kısmı buradan karşılanırdı. Bu vergiden başka, şehre giren ve çıkan birçok ticarî eşyadan kanunlar çerçevesinde bir vergi alınırdı ki, bu vergi gelirin en önemli bir bölümünü oluştururdu¹⁷² .

Şehirlerin mimarî olarak bir iç kısmı, bir de dış bölümü vardı. İç kısım surlarla çevrili idi, ve ortasında bir kale bulunurdu. Bazı şehirlerde ise kale şehirden ayrı olarak, tepe bir yerde inşa edilmişti. Surlarla çevrili iç kısımdan dışarıya doğru büyük kapılar açılırdı ve iç kısım dış şehir ile birleşirdi. Dış şehrin etrafında ise bahçeler, bağlar ve tarlalar bulunurdu. Uc'larda elde edilen topraklarda başlangıçta iç şehirde bir yerleşme söz konusu iken, daha sonra insan sayısının artması ile birlikte sur dışındaki topraklara taşınmış ve buralarda büyük sanayi ve ticaret merkezleri oluşturularak, çarşı ve mahalleler kurulmuştur. Şehirlerin içerisinde değişik dinlere mensup etnik gruplar bulunmaktaydı. Büyük bir bölümünü müslüman Türkler'in oluşturduğu şehir nüfusunda Rum, Ermeni ve çok az sayıda yahudilerin mevcut olduğu tahmin edilmektedir. Değişik dinlere mensup bu insanlar çoğunlukla ayrı mahallelerde oturmaktaydılar. XIV.yüzyılda uc beylikleri topraklarından geçen ünlü arap seyyah İbn Batuta, bazı şehirlileri anlatırken,

¹⁷¹ İ.Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, s.241.

¹⁷² Ali Sevim -Yaşar Yücel, *Türkiye Tarihi I*, s.383.

rumların ayrı mahallelerde oturduğundan söz etmektedir¹⁷³. Fakat bu dinî inanç farklılığına rağmen, müslümanlar ve gayri müslimler arasındaki iktisadî ve kültürel bağlar son derece hareketliydi ve aralarında herhangi bir sürtüşme yaşanmıyordu.

Şehirler, idarî bölgeler olarak mahallelerin bir araya gelmesinden oluşmuştu. Mahallelerin idaresi mahalleli tarafından seçilen ve kadı tarafından onaylanan bir kişi tarafından yapıyordu. Bu kişi genelde mahallenin zengin ve ileri gelenlerinden biri olup, halk ile devlet arasındaki ilişkileri düzenlemede, vergilerin toplanmasında ve mahalle halkının temsil edilmesinde önemli role sahiptir. İktisadî faaliyetlerin çok yoğun olduğu büyük şehirlerde Latin, Arap ve İran kökenli tüccarların oluşturduğu mahalleler ve kolonilerinde varlığını da bilmemiz gerekmektedir. Bu tüccar zümreleri oluşturdukları kolonilerle kendi ülkelerinin yararına büyük ticarî faaliyetlerde bulunarak, çeşitli alış-verişler yapmaktalar ve satış üzerinden komisyon almaktaydılar. Bir şehrin yönetiminde en üstün kişi kadı idi ve güvenlik işlerinden sorumlu subaşılardan, ticarî denetimi yapan muhtesipler ve esnaf şeyhleri kadıya bağlı idiler¹⁷⁴.

2.2. ÜRETİM ve İÇ TİCARET

2.2.1. Toprak Yönetimi, Tarım ve Hayvancılık

Uc beyliklerinde toprak idaresi hususunda, doğrudan doğruya bilgi verebilecek bir defter, bugüne kadar henüz ele geçmemiştir. Bu açıdan toprak ve halk meselesini izah etmek için önce, Anadolu Selçuklu'larında bu teşkilâtın ne şekilde var olduğunu az çok bilmemiz gerekmektedir. Bu devletin tımar, vakıf ve mülk teşkilâtına sahip olduğu eldeki Selçuknameler'den anlaşılmaktadır¹⁷⁵.

¹⁷³ Bu mahallenin ayrı kapılarla birbirinden ayrılmış olması ve geceleri bu kapıların kapatılması, Bizans, Trabzon ve Selânik gibi büyük merkezlerde de göze çarpmaktadır. Bkz. Fuad Köprülü, "Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri Hakkında Bazı Mülâhazalar", *T.H.İ.T.M.*, Cilt I, İstanbul, 1931.

¹⁷⁴ Ahmet Tabakoğlu, *Türk İktisat Tarihi*, s.85.

¹⁷⁵ İ.Hakkı Uzunçarşılı, "Ondört ve Onbeşinci Asırlarda Anadolu Beyliklerinde Toprak ve Halk İdaresi", *Bellekten*, Cilt II, Sa.5/6, Ankara, 1938. s.101.

Anadolu Selçuklu Devleti'nin kurulmasından itibaren ele geçirilen yerler, Arazî-i Emîriye'den , yani devlete ait araziden sayılıp, iktâ teşkilâtı oluşturularak, hasılatının önemli bir bölümü bir hizmet mukabili parça parça Türk emir ve askerlerine tımar olarak verilmiş ya da vakıf ve mülk olarak zaman zaman tasarruf edilmiştir. Dolayısıyla Anadolu Selçukluları'nda toprak; iktâ denilen has, tımar ile vakıf, mülk ve yurt kısımlarını içine alıyor, böylece devletin hazinesine girecek gelirler, bir hizmete karşılık olarak beylere veya herhangi bir hizmete şayan şahsa mülk veya bir hayır işine terkediliyordu¹⁷⁶ .

İşte Anadolu Selçukluları'nda varolan, toprağın bu tarzda taksimi, XIV.yüzyıl uc beyliklerinde de aynı şekilde uygulanmakta olsa gerekir. Ancak şunu da belirtmemiz gerekir ki; bu yüzyıllarda beylikler hakkında bilgi edinebilecek yazma ve basma eserin bulunmaması, toprak ve halk idaresi konusunda araştırmacıların fazla bilgi sunmalarını engellemekte hatta, bununla ilgili konularda çeşitli tartışmaları gündeme getirmektedir. Özellikle bir zaman önce, bazı yabancı araştırmacıların toprak ve halk idaresi ile ilgili teşkilâtların Bizans Devleti'nden alındığı şeklindeki görüşleri, hep o dönemle ilgili kaynak yetersizliği dolayısıyla uzun süre kafalarımızı meşgul etmiştir. Ancak bu iddialara en güzel cevaplar, Fuat Köprülü tarafından verilmiştir¹⁷⁷ . Zaten beyliklerin varolduğu zaman zarfında kendilerinde olduğu gibi, İlhanlılar ve Memlükler'de de bu teşkilâtın varlığını görmekteyiz.

Anadolu uc beyliklerindeki arazi idaresi hususunda bu beyliklerin defterlerinden naklen, Osmanlı Devleti arazi tahrir defterlerinden de oldukça bilgi edinebiliriz. Osmanlı tahrir memurları, uc beyliklerine ait yerleri fetihten sonra kayda geçirirlerken, vesikaları görüp araştırarak ve büyük ihtimalle o beyliklerin arazi defterlerindeki kayıtlardan yararlanarak yeni tahriri yapmışlardır. Yani Osmanlı'lar ele geçirdikleri yerlerde arazi idaresini o beylikler zamanında yürürlükte olan usül ve şartları, ilk zamanlarda olduğu gibi kabul ederek devam

¹⁷⁶ İ.Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, s.238-239.

¹⁷⁷ Bkz.Fuat Köprülü, "Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri Hakkında Bazı Mülâhazalar", *T.H.İ.T.M.*, s.219-249.

ettirmişlerdir¹⁷⁸. Bu bakımdan bugün tetkik edilen elde mevcut tapu - tahrir defterleri, beylikler devri bilgilerini de ihtiva etmektedir¹⁷⁹. Nitekim Saruhan, Aydın, Menteşe ve Candaroğulları'na ait olarak Osmanlı tahrir defterlerinde, bunların vakıf ve mülk olarak verdikleri araziler açıkça gösterilmiştir¹⁸⁰.

Uc beyliklerinde toprak yönetiminin, Anadolu Selçukluları'nda olduğu gibi has, tımar, mülk ve vakıf olmak üzere bölümlere ayrıldığını belirtmiştik. Bunlardan has arazi, yalnız hükümdarın veya beyin kendisine tahsis edilen topraklar olup, bu topraklardan kazanılan çeşitli vergiler bu kişilere aittir. Tımar arazileri, bir hizmet karşılığı asker veya devlet adamlarına tahsis edilir ve bu kişiler görevlerinde buldukları müddetçe bu topraklara sahip olurlardı. Mülk arazisi, üstün hizmetleri görülenlere uc beyi tarafından verilen topraklardır. Mülk arazisi çok azdır ve bu tür araziye sahip olanlar, kendisine verilen topraklar üzerinde satabilme, vakfedebilme gibi her türlü yetkiye sahiptirler. Ayrıca mülk arazisine sahip olan bir kişi öldüğü zaman, bu topraklar çocuklarına miras olarak da kalırdı. Vakıf arazisi ise, devlete veya birisinin mülküne ait topraklardan bir kısmının, sosyal veya dinî amaçlı bazı kurumlara tahsis edilmesiyle oluşurdu. Hükümdar tarafından bağışlanan mülk topraklar, büyük bir çoğunlukla sahipleri tarafından vakıf haline getirilirdi. Vakfa ait topraklardan elde edilen gelirler, düzenli bir şekilde gerekli olan yerlere harcanırdı¹⁸¹.

Toprağı işleten reayanın toprak üzerindeki durumu ise şu şekildedir. Toprak devlete aittir ve reaya üretimde bulunduğu ve yerini terk etmediği sürece, muvakkat tapu ile tasarrufunda bulunan toprağını, istediği gibi kullanabilir, bu topraklarını erkek evladı veya torunlarına intikal ettirebilirdi. Reaya tasarrufunda bulunduğu bu topraklara karşılık, devlete öşr ve raiyyet resmi adıyla vergilerini vermek zorundaydı. Öşr yetiştirilen ürünün onda birinin verilmesi idi. Raiyyet resmi ise, reayaya verilen toprağın büyüklüğüne göre tespit ediliyordu. İşte reaya elinde bir

¹⁷⁸ İ.Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtına Medhal*, 2.Baskı, Ankara,1970. s.149.

¹⁷⁹ Mustafa Çetin Varlık, *Germiyan-oğulları Tarihi (1300-1429)*, s.101.

¹⁸⁰ İ.Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, s.239.

¹⁸¹ Ali Sevim- Yaşar Yücel, *Türkiye Tarihi I*, s.367.

tapu ile tasarruf ettiği toprağı işleyip, bunun karşılığı ödemesi gereken vergileri devlet hazinesine vereceği yerde, hükümetin belirlediği ve bir hizmet karşılığı kendisine terk eylediği devlet adamlarına, bir vakfın mütevellisine yada bir mülk sahibine bu ödemeyi yapardı. Bu açıdan ödemeleri yaptıkları yerlere göre reaya; başlıca iktâ reayası, vakıf reayası, mülk reayası veya bunlardan ikisinin müşterek reayası olarak sınıflandırılabilir. Köylü, elindeki toprağın muvakkat tapusunu kimin reayası ise ondan alır ve vergisini ona verirdi. Ayrıca köylü, reayası olduğu kişi veya kurumun emrinde olup, tasarrufunda bulunduğu toprakları ekmekle sorumluydu, kendisine verilen toprağı bırakıp başkasının toprağına gidemez ve başkasının raiyyeti olamazdı¹⁸².

Reayanın bağlı bulunduğu devlet adamlarına, vakıf veya mülk sahibine karşı vaziyeti, o çağlarda Avrupa'da uygulanan derebeylik sisteminden çok farklıdır. Avrupa'da toprak derebeyinin olup, köylü onun esiri durumundadır¹⁸³. Oysa Türk beyliklerinde toprak dirlik sahibine bağlı olmayıp, devletindir. Gerek dirlik sahibi hizmet etmek ve gerekse raiyyet ekip biçmekle ancak o hakka sahip olabilirdi. Bu yöntem Avrupa'daki uygulamalara göre oldukça adil idi. Sipahi hizmet görmezse azledilir, köylü ekip biçmezse toprağı elinden alınır, yani bütün iktâlarda asıl toprağına sahip olan, devlettir.

İktâ sahipleri denilen kişiler, hizmetlerinin devamı ve toprağına nezaret etmek şartıyla geçimlerini sağlayan, maaşlarını bu toprakların kanunnamelerle tespit edilmiş vergi gelirlerinden elde eden memurlardır. Merkezî devlet tahsildar göndermiyor, vergiler bizzat iktâ sahiplerinin kendileri tarafından maaşlarına karşılık olarak toplanıyordu. Maaşlarından fazla olan gelirler ise senelik maktu bir vergi olarak devlete intikal ediyordu. İktâlarda ferdi mülkiyet söz konusu

¹⁸² İ.Hakkı Uzunçarşılı, "Ondört ve Onbeşinci Asırlarda Anadolu Beyliklerinde Toprak ve Halk İdaresi", s.104.

¹⁸³ Ortaçağ Avrupası'nda feodolite, senyörlük ve köylü ekonomisi hakkında bilgi için bkz.Mehmet Ali Kılıçbay, *Feodolite ve Klasik Dönem Osmanlı Üretim Tarzı*, Ankara,1982 ; Georges Duby, *Ortaçağ İnsanları ve Kültürü*, Çev: Mehmet Ali Kılıçbay, Ankara,1990.

olmadığından hibe, vakıf ve satışlara müsaade edilmezdi. Ancak iktâ, nezaret eden askerin ölümünden sonra büyük oğlu nezaretine girebilirdi¹⁸⁴.

Yukarıdaki açıklamalardan sonra, İlhanlı'lar çağındaki Anadolu'daki toprak ve halk yönetimi ile ilgili de kısa bilgi vermemiz gerekmektedir. Moğol hakimiyeti esnasında, Anadolu'daki Selçuklu ordusu ve sipahilerinin büyük bir çoğunluğu tasfiye edildiği için, eski iktâ topraklarının gelirleri iltizam yoluyla toplanmaya başlanmıştır¹⁸⁵. İktâ topraklarının bir kısmının, Selçuklu sultanlarının iç mücadelelerde kendilerine taraftar kazanmak amacıyla, bazı kimselere özel mülk olarak verildiğini, diğer bir kısmının ise İlhanlı Prenslarına incü olarak adlandırılan has veya malikâne olarak tahsis edildiğini görmekteyiz. İktâ sisteminden vazgeçilip, gelir iltizam yoluyla toplatılmaya başlatılınca, bu iş için Dalay denen bir kurum ortaya çıkmıştır. Böyle bir kurumun ortaya çıkması ise aşırı vergi yüklemesine ve halka baskı yapılmasına yol açmıştır. Ancak Gazan Han'ın İlhanlı Devleti'nin başına geçmesi ile iktâ sisteminin kabul edilmesi, bu kötü ve baskıcı sistemi ortadan kaldırmış, böylece beylikler tarafından iktâ nizamı devam ettirilmiştir¹⁸⁶.

Uc beyliklerinden birisi olan Osmanlı'ların, Rumeli'ye geçmelerinden sonra orada bulunan yerli köylülere de aynı sistemi uyguladıklarını ve oldukça sempati kazandıklarını bilmekteyiz. Çünkü bu düzende; özenle kayıt tutarak her şeyi kontrol eden ve her türlü sömürüyü engelleyen devlet otoritesi vardır. Bu yüzden Türkler'in Avrupa'ya ilerleyişinin büyük köylü devrimleri esnasında olması bir rastlantı değildir. Çok sayıda Hıristiyan yerlinin Osmanlı topraklarına sığınması ile ilgili çeşitli örnekler vardır¹⁸⁷. Osmanlı Devleti fethettiği ülkelerde hemen tahrir yapar, bu işe görevli memurlar yerlilerin yardımıyla yerel vergiler ve uygulamaları da gözden geçirerek vergileri hazırlarlar, sultanın resmi onayından sonra bunlar kanun

¹⁸⁴ Ahmet Tabakoğlu, *Türk İktisat Tarihi*, s.91.

¹⁸⁵ 1276'da Muineddin Pervane'nin ölümünden sonra İlhanlı hakimiyeti ile A.Selçuklu Devleti ve beraberinde iktâ idaresi ortadan kalkmıştır. Bu tarihlerde Anadolu'da meydana gelen isyan ve kargaşaların başlıca sorumluları da meslek ve maiyetlerini kaybeden bu iktâ sahipleridir. Bkz. Osman Turan, "İktâ", *İ.A.*, Cilt V/II, İstanbul, 1988.s.957.

¹⁸⁶ İ.Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtına Medhal*, s.241.

¹⁸⁷ Giacomo E.Carretto, *Akdeniz'de Türkler*, Çev: Durdu Kundakçı- Gülbende Kuray, Ankara, 1992.s.16.

halini alırdı. Bu şekildeki bir sistem XIV.yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı'larda görülmektedir¹⁸⁸. Yani Anadolu Selçukluları ve beyliklerde görülen iktâ sistemi, başka bir adla (dirlik) mevcudiyetini devam ettiriyordu. Tımar düzeni devletin toprak üzerindeki temel ilkelerinden birisini oluşturuyordu. Aşıkpaşazade'de Osman Gazi'nin kayınpederi Ede Balı'nın tımar gelirine sahip olduğunun yazılı olması oldukça önemli bir bilgidir¹⁸⁹.

Tüm bu açıklamalardan sonra XIV.yüzyılda uygulanan iktâ sistemi ile elde edilen en büyük yararları şöyle özetleyebiliriz: Devlet; maaş ödemedi büyük bir orduyu beslemekte, önemli bir Türkmen kitlesini toprağa ve devlet idaresine bağlayarak iskân etmekte ve sağladığı huzurlu ortam neticesinde zirai üretimin artmasını sağlamaktaydı. Böylece iktisadî açıdan önem teşkil eden tarımsal üretim, bu sistem sayesinde sürekliliği muhafaza ediyor, Anadolu'da yer alan topraklar boş kalmıyor, daima üretim amacıyla işletiliyordu.

Uc beyliklerinde tarımsal ürünler içerisinde; buğday, pamuk, yulaf ve pirincin üretimi başta geliyordu. Topraklarının sulak bir arazi üzerinde olması, gelişmiş tarım hayatını vücuda getirmekteydi. Bu konuda uc bölgelerinden geçen seyyahlar, toprakların zenginliği ve ürünlerin bolluğundan sık sık bahsetmişlerdir. Köylerdeki tarımsal arazilerden başka, şehir civarlarında da meyve yetiştirme ve bağcılığın yapıldığını söyleyebiliriz. Ele geçirilen yerlere kısa sürede yerleşerek bağ ve bahçeler kuran Türkmenler, uclarda kalan boş ve ıssız toprakları yeniden canlandırmışlardır. Kütahya'da yetiştirilen pirinç, Bursa'da üretilen pamuk, İznik'te hasıl olunan kestane, ceviz ve üzüm, Isparta etrafındaki arazide bulunan ağaçlardan çıkarılan zambak, Balıkesir taraflarında çıkarılan reçine, hep bu uc beyliklerinin topraklarının ürünleri idi. Coğrafi şartlar dolayısıyla bölgenin büyük ırmak

¹⁸⁸ Halil İnalçık, "The Problem of the Relationship Between Byzantine and Ottoman Taxation ", *The Ottoman Empire: Conquest, Organization and Economy*, Collected Studies, Variorum Reprints, London, 1978.s.

¹⁸⁹ Aşıkpaşazade, *Tevârih-i Âl-i Osman*, Atsız neşri, s.105. Ayrıca bkz. Bruce McGowan, "Economic Life in Ottoman Europe" *Taxation, Trade and the Struggle for Land, 1600-1800*, Cambridge University Press, 1981.s.48.

havzalarına sahip olması ve elverişli bir iklimin bulunması, uc beyliklerinin tarımsal üretimde diğer beyliklere göre daha ileri durumda olmalarını sağlamıştır.

Son olarak hayvancılık ile ilgili ise şunları söyleyebiliriz. Başlıca geçim kaynakları ve uğraşlarının hayvancılık olduğunu daha önce de belirttiğimiz göçebeler, koyun, keçi, sığır ve at yetiştirirlerdi. Beslenen bu hayvanlardan, halkın ihtiyacı olan temel besin maddelerinden; süt, peynir, tereyağı, yoğurt ve et gibi ihtiyaçlar karşılanabileceği gibi , deri, yün ve kıllarından da birçok eşya yapımında yararlanılırdı. Bu konu ile ilgili bilgileri daha önceki göçebelerle ilgili bölümümüzde verdiğimizden, burada hayvan yetiştirme ve hayvanî gıdaların üretimi hususunda bilgi vermeyeceğiz. Ancak şunu belirtmeliyiz ki; göçebelerin yanısıra tarımla uğraşan yerleşik köylü halkta hayvancılıkla uğraşmaktaydı. Bir de, özellikle uc topraklarında yetiştirilen Germiyan atlarının çok değerli olduklarını ve bunların gerek iç piyasa da ve gerekse de dış piyasada iyi para getirdiklerini söylememiz gerekir. Bunun dışında uclarda varolan ve yetiştirilen hayvan türleri hakkında fazla bir bilgimiz yoktur.

2.2.2.Sanayi ve Madencilik

XIV.yüzyılda Anadolu'nun gelişmiş birçok şehrinde, sanayi kollarında özellikle dokumacılık ve madencilik alanında çalışmalar yapılmaktaydı. Selçuklular zamanından bu yana Anadolu'da oluşmuş büyük sanayi şehirleri, uc beylerinin Bizans topraklarına yaptıkları akınlarla sayılarını daha da arttırmıştı. Şehirlere yerleşen Türkmen kitleler tarımsal ve hayvanî ürünleri işleyerek, deri eşya ve dokuma sanayiini geliştirmişler, bölge ticaretine ortak olmuşlardır. Koyun ve keçiden elde edilen yün tiftiklerden dokumacılık sektöründe yararlanıldığı gibi, derilerinden de giyecek ve günlük kullanılan eşyaların yapımı sağlanıyordu. Deri işleyicilikte, şehirlerde ahîlerin ön planda olduklarını görürken, halıcılık ve dokumacılık gibi dokuma sanayi dallarında ise göçebe zümrelerin faaliyetlerinden haberdardır.

Daha önceleri Anadolu'da Erzincan, Kayseri, Sivas ve Konya gibi büyük şehirlerde dokuma sanayiinde, perdelik ve döşemelik kumaşlar üretilmekteydi. Bunun yanında Ankara'nın kalitesi yüksek olan sof kumaşları da öneme sahip dokuma ürünlerindendi.¹⁹⁰ Yerli dokuma sanayii toplumun ihtiyaçlarını sağlayabilecek düzeyde üretim yapmasına rağmen, özellikle zengin halk tabakasını istediği lüks kumaşlar Avrupa, İran ve Hindistan'dan ithal edilmekteydi. Pamuklu, yünlü ve ipekli dokumalar zengin çeşitleriyle ticarî sahalarda en çok aranan mallar arasındaydı.. Anadolu'da bu tür dokuma ürünlerinin yerli sanayiciler tarafından üretilmesi ile, tüccarlar vasıtasıyla yapılan alış-verişlerde elde edilen kazanç ile hem yerli sanayide ve hem de bu yan sanayinin kollarında çalışan birçok insan kendi geçimlerini sağlıyorlardı.

Uc topraklarında Germiyan, Denizli ve Alaşehir'in kırmızı kumaşları ve beyaz renkteki sarık tülbentleri gerek iç ve gerekse dış ticaret aracılığı ile tüccarlar tarafından birçok yere sevk edilmekteydi¹⁹¹. İbn Batuta'nın ifadesine göre Denizli dokuma sanayiinde üretilen kumaşlar, pamuğun iyi eğrilmesi ile oldukça sağlam ve benzeri bulunmayan bir kaliteye sahipti¹⁹². Bu açıdan Denizli dokuma sanayii iş kolunun ileri seviyede olması, halkın kendi yetenekleri ile üretime ve ticarete yaptıkları katkıyı önemli ölçüde göstermektedir. İbn Batuta ayrıca uc beyliklerinde ziyarete gittiği yerlerde gördükleri veya kendisine verilen hediyeleri anlatırken, ipekli, kemha, kusey, mir'ız ve bürümcek türünden çeşitli kumaşların varlığından da söz ederek, bu dönemde dokuma sanayiinde üretilen kumaşların çeşit zenginliğini de bize yansıtmaktadır¹⁹³.

Uc beyliklerinde dokuma sanayiinden başka, imarî faaliyetler için gerekli yapı malzemeleri sanayii, halkın aydınlatma ihtiyacına karşılık veren yağ sanayii,

¹⁹⁰ Önemli bir ticarî zümre olan sof dokuyucularının, XVI.y.y.'da bile Osmanlılar'ın idaresinde Ankara'da üretimlerine devam ettiklerini görmekteyiz. Bkz. Özer Ergenç, *XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya*, Ankara, 1995. s.100vd.

¹⁹¹ İ.Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, s.249.

¹⁹² İbn Batuta, *Tuhfetu'n-Nuzzâr Fi Garaibi'l- Emsâr*, Terc.Mehmed Şerif, Cilt I, İstanbul, 1335.s.318.

¹⁹³ Mehmet Şeker, *İbn Batuta'ya Göre Anadolu'nun Sosyal-Kültürel ve İktisadî Hayatı ile Ahîlik*, Ankara, 1993.s.64.

beyliklerin sahil şehirlerini ele geçirmesi ile oluşturulan tersanelerde ortaya çıkan gemi sanayii ve savaşlarda kullanılmak amacıyla değişik biçimlerde üretilen savaş araçlarının oluşturduğu silah sanayii, ayrıca düşünülmesi gereken diğer sanayii kollarıdır. Bu sanayii kolları hakkında fazla bir bilgiye sahip değilsek de, varlıklarının olduğunu az çok tahmin edebiliriz. Zira hepsi temel tarzda ihtiyaca cevap verebilecek kollarıdır. Bu kolların getireceği iş ve istihdam imkânları da, iktisadî canlılığı beraberinde ortaya çıkaracaktır. Mesela tersanelerde üretilecek gemilerin yapımında kullanılan temel maddelerden birisi kereste idi. Tersane bu keresteyi, büyük ihtimalle dağlık kesimlerde yaşayan ve odunculuk yapan göçebe Türkmenler'in çalışmaları ile elde ediyordu¹⁹⁴. Dolayısıyla göçebe Türkmenlere hayvancılık ve hayvanî ürünler üretiminin yanında, değişik bir iş imkânı da doğuyordu. Yine iş gücü olmayan birçok göçebe veya köylü genç nüfus, ahi teşkilâtı içerisinde çeşitli sanayii kollarında eğitim görerek, kısa süre de iktisadî üretime katkıda bulunur hale geliyordu.

Sanayii alanında yapılan bu faaliyetlerden başka, uc topraklarında çıkarılan iki önemli maden hakkında kısa bilgi verelim. Uc beylikleri topraklarında çıkan ve o dönem içerisinde oldukça önemli değere sahip olan birinci derecede maden şap idi. Avrupa'da tüm boya endüstrisinde, yün fabrikalarında ve deri endüstrisinde kullanılan, temel ihtiyaç maddesi olan şap en çok Foça'da çıkarılmaktaydı. Bunun yanında Kütahya'da da şap çıkarıldığı bilinmektedir¹⁹⁵. Bu maden ile ilgili alış-verişleri, dış ticaretle ilgili konumuzda tekrar ele alacağız. Varlığı hakkında bilgi sahibi olduğumuz ikinci maden ise gümüştür. Anadolu'da çıkarılan kıymetli madenlerden gümüş, on üç ve on dördüncü yüzyıllarda başlıca dört merkezden elde edilmekteydi ki, bunlardan birisi Germiyan topraklarında bulunan Kütahya

¹⁹⁴ Nitekim XIII.yüzyılın ortalarından itibaren Maraş ve Malatya bölgelerinin ova ve ormanlarında yaşayan ve bundan dolayı Ağaç Eri adını taşıyan bir Türkmen topluluğunun varlığını bilmekteyiz. Büyük ihtimalle bu Türkmenler devletin kereste ve odun ihtiyacını karşılamaktaydılar. Aynı şekilde uc beyliklerinde de, bu işi yapan Türkmenlerin var olduğunu tahmin edebiliriz. Ağaç Eri Türkmenleri için bkz. Faruk Sümer, "Anadolu'da Moğollar", *S.A.D., I*, s.29,46.

¹⁹⁵ Mustafa Çetin Varlık, *Germiyan- oğulları Tarihi (1300-1479)*, s.120 ; Uc beyliklerinde çıkarılan şapın Osmanlılar döneminde de, belirli bir zaman süresince dışarıya satıldığı bilinmektedir. Bkz. Suraiya Faroqhi, *Osmanlı'da Kentler ve Kentliler*, 2. Baskı, İstanbul, 1994. s.180.

havalisindeki Gümüş köyü idi. Mesalikü'l-ebzar'da Şihabeddin El-Ömerî, buranın adını Gümüşsar diye verir ve buradaki gümüş madeninin çıkarılmasının kolay, cinsinin oldukça kaliteli ve kârının da oldukça fazla olduğunu belirtir¹⁹⁶. Çıkarılan gümüş madeni, dışarıya tüccarlar aracılığı ile ihraç edildiği gibi, iç piyasada para basımında ve değerli eşya yapımında da önemli ihtiyacı karşılamaktaydı.

Netice itibariyle uc beyliklerinde sanayi alanında, tarım ve hayvancılık faaliyetleri ile deri eşya ve dokuma (halı, kilim ve kumaş) sanayii en ön planda idi. Diğer sanayii kolları ise iç piyasadaki ihtiyacı karşılayacak kadar gelişmişti. Madencilik alanında ise şap ve gümüş madenleri çıkarılması önem teşkil etmekte idi. Hakkında fazla bilgi sahibi olamadığımız diğer sanayii alanları, bölge halkının ihtiyaçlarına göre kurulmuş olmalıdır. Şimdi bu sanayii kollarını bir araya toplayan ahî teşkilâtı ve bunların üretimleri hakkında yeni bölümümüzde bilgi verelim.

2.2.3.Ahî Esnaf Teşkilâtı ve Üretim

Daha önceki bir konumuzda Ahî kelimesinin kök olarak nereden geldiği ve nasıl oluştuğu üzerine çeşitli görüşleri izah etmiştik. Bu nedenle şimdiki konumuzda bu tür bilgilerden ziyade, Ahîlik'in iktisadî hayattaki yeri üzerinde duracağız.

Başlangıçta ahlakî ve dinî özellikleri ağır basan Ahî teşkilâtı, zaman içerisinde sosyo-ekonomik bir nitelik kazanmıştır. Göçebe Türkmenleri iş ve meslek sahibi yaparak onların yerleşik şehir hayatına geçişlerini ve çevreye uyumlarını sağlayan Ahî teşkilâtı, ayrıca Orta Asya'dan göçlerle gelen sanat erbabını himaye ediyor, sanatlarını icra etmelerine imkân veriyor ve bunların arasındaki ilişkileri düzene sokuyordu¹⁹⁷. Bu fonksiyonların yanında Ahîler'in, Türk esnaf ve sanatkârlarına iş imkânı oluşturmak, yerli Bizans esnaf ve sanatkârlarıyla rekabet

¹⁹⁶ Yaşar Yücel, *Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar I*, s.193.

¹⁹⁷ Mikâil Bayram, *Ahî Evren ve Ahî Teşkilâtının Kuruluşu*, Konya, 1991.s. 125.

edebilmek, iktisadî güçlendirmek ve sanatta gelenek ve görenekleri yaşatmak gibi birçok özelliği de bulunmaktaydı.

Ahîliğin Anadolu'da ortaya çıkıp gelişmesi, göçebe hayattan yerleşik hayata geçişin başlamasına ve buna bağlı olarak şehirleşme hareketinin hızlanmasına yol açmıştır. Eskiden hıristiyan yerli halk tarafından sürdürülen ticarî faaliyetlere artık Türkler'de ortak olmuşlar, ticarî faaliyetlere daha da canlılık kazandırmışlar ve şehir hayatında kısa zamanda söz sahibi olmuşlardır¹⁹⁸.

Ahîlik, Anadolu'nun her şehrine, kasaba ve hatta köylerine kadar uzanan bir örgütlenme yapısına sahiptir. Bu yerleşme birimlerinde her sanat kolu için ayrı birlikler vardır. Büyük yerleşim alanlarında her sanat kolunun birkaç zaviyesi bulunurken, küçük yerlerde zanaatkârların hepsi bir zaviyede toplanırlardı. Genelde her esnafın kendi adıyla anılan bir çarşısı bulunmaktaydı. Çarşının bir yerindeki dükkânda, idare kurulunun ve başkanının çalışacağı iki oda bulunurdu. Her esnaf topluluğunun kendisine özgü bir sancağı vardı. Her sanatın bir piri bulunurdu, sanatkârlar pirine hürmetle bağlanırlardı. (Debbağlar pîri, Nalbantlar pîri gibi). Ekonomik hayatın düzenlemesi için orta sandıkları, esnaf kesesi veya esnaf vakfı gibi kurumlar bulunurdu¹⁹⁹. Orta sandıkları, Ahî birliklerinin âdeti hazinesi gibiydi. Bu sandıklar üyelere hammadde sağlama ve çeşitli zararları telafi etme amacıyla kurulmuştur. Orta sandıklarında altı kese vardır. Bu keselerde esnafa ait mülklerin tapu ve senetleri, her türlü yazışma evrakı, sandığın nakit paraları ve alacak ile verecekleri gösteren çeşitli hesaplar bulunmaktadır. Orta sandığın geliri; esnafın bağışları ve meslek içinde terfi edenler için ustalarınca verilen paralardan elde edilirdi. Giderler ise; birliklere ait mülklerin tamirat masrafları, çeşitli vergiler, görevlilerin maaşları, güçsüz olan esnafa yapılan yardımlar ve esnafa verilen kredilerdir. Her bir esnaf grubunun orta sandığı bulunurdu²⁰⁰.

¹⁹⁸ Neşet Çağatay, *Bir Türk Kurumu Olan Ahîlik*, s.80.

¹⁹⁹ Yaşar Çalışkan -M.Lütfi İkiç, *Kültür, Sanat ve Medeniyetimizde Ahîlik*, Ankara, 1993.s.34-35.

²⁰⁰ Adnan Gülerman- Sevdâ Taştekel, *Ahî Teşkilâtının Türk Toplumunun Sosyal ve Ekonomik Yapısı Üzerindeki Etkileri*, Ankara, 1993,s.11.

Ahî birlikleri bir başkan ve beş kişilik yönetim kurulu tarafından idare edilirdi. Yönetimde görev alanlar, gerekli vasıflara sahipse seçimle işbaşına gelmiş kişilerdir. Esnaf şeyhi adı verilen Ahî birliği başkanları, esnafın her türlü ihtiyacı, sorunu ve idaresi ile ilgili bir çok konuda görevliydi. Beş kişiden oluşan yönetim kurulu, Ahî teşkilâtının ana karar organı idi. Bu kurul; esnaf kethüdası, yiğitbaşı, işçibaşı ve son iki üye olarak da Ehl-i Hibre'den meydana gelirdi. Esnaf kethüdası; eğitim ve kültür ile ilgili meselelerde, yiğitbaşı; hammadde temini, cezaların belirlenmesi ve orta sandığın idaresi gibi konularda, işçibaşı; mamüllerin kontrolü ve standartlara uyup uymaması gibi teknik konularda, ehl-i hibre ise; esnafın kendi aralarındaki idarî anlaşmazlıkları kontrol etmede görevliydi²⁰¹.

Ahî birliklerinin en yetkili üst organı Büyük Meclis idi ve bir yerleşme birimindeki bütün esnaf şeyhlerinin bir araya gelmesiyle oluşurdu. Büyük Meclis kendi içlerinden birisini Ahî Baba yetkili adıyla başkanlığa seçer ve bu kişi Büyük Meclis'in idarî başkanlığını yapardı. Büyük Meclis'te esnafla ilgili birçok mesele gündeme getirilirdi. Devletten istenilen herhangi bir talep meclis tarafından kabul edilirse, toplantı sonrası Ahî Baba Vekili ile devletin ileri gelenlerine, buradan da o yerin en büyük mülkî âmirine bu talep iletildi²⁰².

Ahî teşkilâtına üyelik belirli kurallar çerçevesinde yapılırdı. Teşkilâtın çalışanları yamak, çırak, kalfa ve usta gibi hiyerarşiye tâbi idiler. Bu hiyerarşik yükselme sırasında kişi çeşitli törenlerden geçirdi. Mesleği gelenek halinde sürdürme ve geleneğe kopmama başlıca prensip idi. Bir ustadan el almadan bir sanata sahip olunamazdı. Ahî teşkilâtı bir eğitim ocağı olarak zanaatkârları yetiştirirken, aynı zamanda mal üretme ve topluma hizmet sunmanın usul ve erkânını da talim ettirmede önemli rol oynuyordu. İş yerinde sanat öğrenmeye çalışan çırak, yamak ve kalfa başlarındaki ustaya sıkı sıkıya bağlıydılar²⁰³.

²⁰¹ Yaşar Çalışkan - M.Lütfi İkiç, *Kültür, Sanat ve Medeniyetimizde Ahilik*, s. 32-33.

²⁰² Adnan Gülerman- Sevda Taştekel, *Ahî Teşkilâtının Türk Toplumunun Sosyal ve Ekonomik Yapısı Üzerindeki Etkileri*, Ankara, 1993,s.14.

²⁰³ Mikâil Bayram, *Ahî Evren ve Ahî Teşkilâtı'nın Kuruluşu*, s. 149.

Ahî birlikleri, ürettikleri eşyaları imal ettikleri dükkânlarda satışa çıkarırlardı. Böylece üretilen eşyanın imalatçı kârı üzerinde satılması ile, ticarî alanda aracı sınıf ve kurumlar ortadan kalkıyordu. Diğer taraftan ticarî ilişkilerde sorun olan, üretici- tüketici menfaat ilişkileri içerisinde çıkabilecek herhangi bir sürtüşmede giderilmiş oluyordu. Anadolu'da esnaflar için, hammadde bulma ve düzenli bir üretim sistemi bu teşkilat sayesinde gerçekleştirilmiştir. Her türlü unlu maddelerin pişmesi, ağırlıkları ve fiyatları gibi hususlarda kurallar getiren Ahîler, bu kuralların uygulamasında da sıkı bir denetim yapmışlardır²⁰⁴. İslâm dininin verdiği düşünce doğrultusunda Ahîler, batının sermaye birikimi ve aşırı kazanç arzusunu düşünmemişler, böylece servetin belirli gruplarda toplanmasını da engellemişlerdir. Aynı düşünce Osmanlı Devleti'nin iktisadî hayatına da intikal ettiğinden , günümüzde aşırı kazanç arzusunu düşünen ve rekabeti getiren batı dünyası, Osmanlı toplumunda iktisadî hayatın ve ticaretin son derece güdük kaldığını sürekli ifade eder. Oysa bu konuda, o dönemin şartları ve ticaretin ahlakî boyutu düşünülmesi gereken en önemli noktadır.

Ahîler, istikrarlı bir çalışma için gerekli olan işbölümü ve dayanışmayı kendi içlerinde organize etmişlerdir. Bütün sanat erbabını belirli yerlerde toplamaları ve buralarda sanatlarını icra ettirmeleriyle Ahîler, ticarete kooperatifleşmeyi sağlamışlardır. Serbest rekabet ve aşırı kazanç yerine, sosyal yardım ve dayanışmayı hedeflemişler, kazancın kişiselliği yerine ise iktisadî faaliyetlerin ortak ihtiyaçlarını karşılama yoluna gitmişlerdir. Kendi içlerinde kurdukları vakıf ve müesseselerden, kimsesizlerin evlenme ihtiyaçlarını karşılayan Cehiz vakfı, fakir ve kimsesiz çocukların sünnet masraflarını karşılayan Hitan vakfı ve kışın insanların yürürlerken kayarak düşmelerini engellemek amacıyla, yollara toz ve kül serpmekle görevli olan Kül vakfı, iktisadî ahlak anlayışlarını açıkça göstermektedir²⁰⁵. XIV.yüzyılda uc beylikleri topraklarını gezen ünlü seyyah İbn Batuta, Ahîler'in misafirperver ve yardım severlikleri hakkında geniş bilgiler vermektedir. Ahîler'in barındıkları bir zaviyelerinin olduğunu, bu zaviyelerin günlük yiyecek ihtiyaçlarını karşılamak

²⁰⁴ A. Gülerman- S.Taştekel, *Ahî Teşkilâtının Türk Toplumunun Sosyal...*, s.51.

²⁰⁵ Y.Çalışkan - M.Lütfi İkiş, *Kültür, Sanat ve Medeniyetimizde Ahîlik*, s.37.

üzere, mensupların sabahtan başlayıp, ikindiden sonraya kadar çalıştıklarını ve elde ettikleri kazançları ile yiyecek ve gerekli eşyaları satın aldıklarını belirten seyyah, ayrıca zaviyelerdeki misafir ağırlama ve ikramda bulunma âdetlerini de anlatmaktadır²⁰⁶. Özellikle Denizli'ye girişlerinde çarşıdan geçerlerken, bazı kimselerin dükkânlarından çıkararak hayvanlarının dizginlerini tuttuklarını ve birbirleriyle kavga ettiklerini hayretler içerisinde anlatan İbn Batuta, daha sonra bunların Ahî Sinan ve Ahî Duman'ın arkadaşları olup, kendisini misafir etmek ve ağırlamak için birbirleriyle çekiştiklerini öğrenmiş, hayli şaşırmıştır²⁰⁷.

Netice itibariyle sosyo- ekonomik, siyasî, kültürel, ahlakî ve dinî gibi birçok fonksiyonu içerisinde bulunduran Ahî teşkilâtı, XIV.yüzyıl iktisadî hayatında son derece önemli bir yere sahiptir. Başlangıçta Kayseri, Konya, Kırşehir, Ankara ve Tokat gibi yerleşim merkezlerinde kurulan Ahîlik, özellikle 1260'lı yıllardan sonra Moğol baskısı ve merkezî idare ile olan ayrılık sebebiyle uc bölgelere ve köylere doğru yayılmıştır²⁰⁸. Bu yayılma ile gerek uc beylikleri ve gerekse Osmanlı Devleti, Ahîlik'in oluşturduğu sağlam bir organizasyon, dayanışma, işbölümü ve bunun beraberinde getirdiği kurallar ile iktisadî sistemini oldukça güçlendirmişlerdir. Esnaf ve sanatkârlara işyerlerinde yamak, çırak, kalfa ve usta hiyerarşisine göre mesleğin incelikleri öğretilmiş, akşamları ise Ahî konuk ağırlama ve toplantı yerlerinde ahlâkî ve terbiyevi bir eğitim uygulanmıştır. Böylece Türk esnafı arasında güçlü bir yardımlaşma ve dayanışma sağlanırken, Bizans esnafına karşı ise rekabet edebilme gücü elde edilmiştir. Ahîlik'in temel ilkelerinden olan cömertlik, yardımseverlik ve yiğitlik bu yapıyı daha da kuvvetlendirmiştir. Askeri faaliyetlere de hazır olan Ahî teşkilâtı, esnafa işyeri edindirme, araç gerecini temin etme ve özel teşebbüsün gücünü arttırmada son derece etkilidir. Uc beylikleri tarafından fethedilen, Rum halkının oturduğu Bizans şehirlerinin Türkleşmesinde, iktisadî faaliyetler, kültür ve yaşayış yönünden Ahî teşkilâtına dayanan ticaret sisteminin oldukça önemli bir rolü vardır.

²⁰⁶ Mehmet Şeker, *İbn Batuta'ya Göre Anadolu'nun Sosyal- Kültürel...*, s.72.

²⁰⁷ İbn Batuta, *Tuhfetu'n - Nuzzar Fi Garaibi'l- Emsâr*, Terc. Mehmet Şerif, Cilt I, s.318.

²⁰⁸ Mikâil Bayram, *Ahî Evren ve Ahî Teşkilâtının Kuruluşu*, s. 155.

Ahî teşkilâtı XIV.yüzyıl sonlarına doğru; örgüt içi bozulmalar, ticaret yolları ve ekonomik anlayışta ortaya çıkan dış nedenli değişiklikler, ve doğu- batı arasındaki transit ticaret imkânlarının daralması ile, bir zaman sonra çözülmeye başlamıştır. XV.yüzyılın ikinci yarısından itibaren ise, Osmanlı Devleti'nin müdahaleci bir politikasıyla, Ahî teşkilâtına belirli yönlerden benzeyen Lonca teşkilâtının ortaya çıktığını görmekteyiz²⁰⁹.

2.2.4.İbn Batuta'nın Gözlemleriyle Bazı Uc Şehirleri ve Yerel İktisadî Faaliyetler.

XIV.yüzyıl içerisinde uc beyliklerinde ticaretin gelişmesi ve buna bağlı olarak nüfusun artması, şehirlere büyük bir canlılık getirmiştir. Anadolu Selçukluları devrinde Sivas, Konya ve Kayseri başta olmak üzere, Amasya, Tokat, Erzurum, Erzincan ve Aksaray gibi belli başlı şehirler ticaret ve kültür merkezleri iken, uc beylikleri döneminde Batı Anadolu'da ele geçirilen topraklar ile yeni şehirler ve iktisadî sahalar ortaya çıkmıştır. XIV.yüzyıl başlarında Ermeni Haython'un Anadolu'yu gümüş ve şap madenlerine sahip, buğday ve meyvası bol olan, ayrıca güzel atların ve çok sayıda hayvan sürüsünün bulunduğu zengin bir memleket olarak göstermesi; aynı şekilde İbn Batuta gibi müslüman bir seyyahın da Anadolu'nun zenginliğinden ve her şeyin ucuz olmasından bahsetmesi, bu coğrafya da iktisadî sıkıntının çekilmediğini bize açıkça göstermektedir²¹⁰. Ancak bu nokta da, bu düşünceye katılmayan M.Akdağ'ın savunduğu "Marmara İktisadî Ünitesi"ni ve bu görüşe karşı H.İnalcık tarafından yapılan kapsamlı tenkidi ele almamız gerekiyor.

M.Akdağ'a ait "Marmara İktisadî Ünitesi" tezi, şu esaslara dayandırılmaktadır: Bu dönem içinde Bizans'ın düştüğü iktisadî darlık ve ekonomik çöküntü ile Marmara etrafındaki Bursa, İznik, İzmit, Bilecik ve Alaşehir

²⁰⁹ Gabriel Baer, "Türk Loncalarının Yapısı ve Bu Yapının Osmanlı Sosyal Tarihi İçin Önemi", Çev: Sami Ferlier, *T.A.D.*, İstanbul, 1970-1974. s.99.

²¹⁰ Fuad Köprülü, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, s.56.

gibi sanayici Rum şehirleri, kalabalık Türk yayla halkı ile karşılıklı bağlarla bağlanmak zorunda kalmışlardır. Türkler sanayii ürünlerine, Rumlar ise hayvan mahsüllerine ihtiyaç duyduklarından, yaylacı Türkler ile Rumlar arasında “Marmara İktisadi Ünitesi” diye bir yapı ortaya çıkmıştır. XIII.yüzyıl içerisinde papanın müslümanlarla ticareti men etmesi ve Avrupa’da yerli, kuvvetli bir sanayinin kurulması ile, Anadolu’da iktisadî hayat giderek gerilemiş ve XIV.yüzyıl başlarına gelindiğinde, Anadolu iktisadî bir kriz devrine girmiştir. Bunu destekleyen en güzel örnek ise İbn Batuta’nın Anadolu’da fevkalade bir ucuzluktan söz etmesi ve Osmanlı yaya ordusuna yazılmak için beyliklere ait topraklarda yaşayan halktan aşırı isteklerin gelmesidir. Uc beylikleri devrinde Anadolu büyük bir iktisadî darlığa düştüğünden ve cemiyetin iktisadî hayatı alt üst olduğundan, Osmanlılar Marmara kıyılarına doğru fetih hareketine geçtikleri zaman, Anadolu’nun her tarafından türlü mesleklere ve ictimâî tabakalara mensup insanlar, yeni ve kârlı bir iş sahası olarak Osmanlılar’ın hizmetine girmişlerdir²¹¹.

Yukarıdaki bu düşüncelere karşı ise H.İnalçık, yazarın faraziyelerinde bahis mevzuu olan meselelerden bir tanesi üzerinde olsun, kaynaklar üzerinde uzun incelemeler yapılmadığını belirterek, kullandığı bu rivayetlerin tarihî kaynak olarak kıymetinin ne derece var olduğunu dile getirmektedir. Türk yarı göçebe halk ile şehirli Rum ahali arasında iktisadî münasebetlerin var olabileceğini ama bunu yeni bir iktisadî nizamın ve sistemin temeli haline getirmenin mantıki olmadığını belirtir. Ayrıca İnalçık, sanayici Rum şehirleri olarak Bursa, İznik, İzmit, Bilecik ve Alaşehir’in gösterilmesi faraziyesinin de, tetkike muhtaç olduğunu ifade eder²¹².

Aslında her iki yazarın da bu konuda ileri sürdükleri düşünceler, Osmanlı Devleti’nin teşekküllü meselesini belirli olaylara dayandırma çerçevesinde ortaya atılmıştır. Ancak ileri sürülen bu düşünceler içerisinde konumuz açısından önem teşkil eden mevzulara da girildiği için, bu düşünceleri burada belirtme gereğini

²¹¹ Mustafa Akdağ, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş ve İnkişafı Devrinde Türkiye'nin iktisadî Vaziyeti," *Bellekten*, Cilt XIV, Sa. 55, Ankara, 1950 .s.326-328.

²¹² Halil İnalçık, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş ve İnkişafı Devrinde Türkiye'nin İktisadî Vaziyeti Üzerine Bir Tetkik Münasebetiyle", *Bellekten*, Cilt XV, Sa.60, Ankara, 1951.s.635.

duyduk. Zira XIV.yüzyıl içerisinde uc beylikleri toprakları da dahil olmak üzere, Anadolu'da gerçekten halkı ganimet peşinde koşturacak kadar asker olmaya iten iktisadî bir darlık var mıdır? Yoksa bu dönem her şeyin bolca bulunması sebebiyle ve uc beyliklerinin giriştikleri dış ticaretteki faaliyetlerle birlikte, iktisadî hayatın canlı ve zengin olduğu bir dönem midir? Kesin olmamakla birlikte benim kanaatimce, XIV.yüzyıl başlarında iktisadî hayatın, Selçuklulardan kalma miras ile son derece bozuk olduğunu söyleyebiliriz. Ancak yüzyılın ortalarına gelindiğinde, uc beyliklerinin giriştikleri sosyal, idarî ve iktisadî faaliyetler neticesinde bu bozukluklar ortadan kalkmış gözüküyor. Bu dönemde ticaretin çok durgun olduğunu söylemek, sadece İbn Batuta'nın Anadolu'daki fiyatların çok düşük olduğunu ifade etmesi ile ileri sürülmemelidir. Çünkü aynı seyyah Anadolu'da gördüğü bolluk, bereket ve zenginliği de, çarşılarda süregelen ticaretle birlikte anlatmaktadır. Bu açıdan, fiyatların çok düşük oluşu talep yetersizliği sonucu mudur ve bu sonuç ticaretin çok durgun olduğunu mu ortaya koyar, incelenmesi gereken ayrı bir konudur²¹³.

Anadolu Baybars'ın istilâsından İlhanlı Sultanı Gazan Han'ın saltanatına kadar geçen süre zarfında iktisaden kötü ve sıkıntılı bir devre geçirdiyse de, uc beyliklerinin teşekkülü ve bunların faaliyetleri ile kısa sürede bu buhranı atlattır. Selçuklular zamanında Anadolu'da Sinop, Antalya ve Aliye gibi dış ticaret merkezleri durumunda olan sahil şehirleri, kalkınma açısından hiçbir zaman belirli bir seviyeyi geçememişlerdi. Zira Selçuklu Devleti'nin büyük bir deniz kuvvetine sahip olamaması, bu ticaret merkezlerini daima yabancı filoların baskınına maruz bırakmıştı ve buraları, kuvvetli bir garnizon tarafından muhafaza edilen müstahkem birer iskele olarak kalmıştı²¹⁴. Oysa uc beyliklerin Batı Anadolu'daki fetihler sonrası elde ettikleri sahil şehirlerinde kısa sürede güçlenerek İtalyan devletlerine kök söktürecek nitelikte donanmalar kurmaları, onların hem

²¹³ Bu konuda H.Sahillioğlu'nda ;"Marmara Bölgesinde fiyatlar çok düşüktür. Bunun talep yetersizliği sonucu olduğu düşünülürse, ticaretin çok durgun olduğu sonucuna varılabilir". şeklinde düşüncesini ifade etmektedir. Bkz. Halil Sahillioğlu, "Osmanlı Para Tarihinde Dünya Para ve Maden Hareketinin Yeri", *Türkiye İktisat Tarihi Üzerine Araştırmalar*, ODTÜ Yay.,Ankara, 1979.s.2.

²¹⁴ Fuad Köprülü, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*,s.59.

iktisadî açıdan bölgenin ticaretini ellerine almalarına, hem de büyük ticaret merkezleri haline gelecek şehirleri oluşturmalarına fırsat vermiştir. Bu izahattan sonra, şimdi uc beyliklerindeki bazı şehirlerin iktisadî durumu hakkında İbn Batuta'nın da gözlemleri ile birlikte bilgi vermeye çalışalım.

Uc beyliklerindeki iktisadî faaliyetlerin varlığından haberdar olduğumuz yerler olarak Denizli, Bursa, İznik, İzmir, Foça, Ayasolug, Burdur, Eğridir, Manisa, Balıkesir ve Bilecik gibi yerleşim alanlarını sayabileceğimiz gibi, Anadolu Selçukluları'ndan beri önemini devam ettiren Antalya, Alaiye ve Sinop gibi sahil şehirlerini de bu grup için de inceleyebiliriz. Ayrıca dış ticaretin yapıldığı liman şehirleri de vardır ki, -yukarıdakilerden birkaç tanesi bu gruba girer- dış ticaretle ilgili bölümümüzde bunlar hakkında bilgi vereceğiz.

İbn Batuta, eserinin Anadolu ile ilgili kısmında ilk zikrettiği yerler olarak, Alanya ve Antalya şehirlerini ele almıştır.

Rumlar'ın Kalonoros, Avrupalılar'ın Candelore adını verdikleri Alanya, 1223 yılında I.Alaeddin Keykubad zamanında Selçuklu topraklarına katılmıştır. Deniz kıyısında büyük bir şehir olan Alanya, kereste imalatının yapıldığı bir yer olması açısından önem teşkil eder. Büyük ihtimalle Toroslar'dan elde edilen ağaçların buralarda işlendikten sonra, Mısır'ın değişik şehirlerine ihraç edildiği bilinmektedir. İzzeddin Keykavus (1211-1220) zamanında Türkler'in eline geçen Antalya ise, XIV.yüzyıl başlarında Hamid oğullarına ait bir ticaret merkeziydi. Bu dönemde Antalya'dan Bursa'ya giden önemli bir ticaret yolu vardı ve bu yol Osmanlılar'ın bölgeyi 1381 ve 1390 tarihlerinde almasına kadar Hamid hanedanlığına aitti. Bölgedeki Osmanlılar ile Karaman oğulları arasında uzun süren mücadeleler, buranın iktisadî coğrafya açısından ne derece önemli olduğunu gösterir²¹⁵. İbn Batuta bu şehri, sahasının genişliği, nüfusunun çokluğu, mimarî açıdan muntazam planlaması ve bağ ve bahçelerinde yetişen meyvelerin pek nefis oluşu nedeniyle övgüyle anlatmaktadır. Ayrıca Alanya'da Mina adı verilen

²¹⁵ Halil İnalçık, "Bursa and The Commerce of The Levant," *The Ottoman Empire: Conquest, Organization and Economy*, s.143.

mahallede, Hıristiyan tüccarların varlığından da söz etmektedir²¹⁶. Daha sonra Burdur, Eğridir ve Gölhisar hakkında bilgiler veren İbn Batuta, Burdur'un; güzel çarşıları, birçok nehirleri bağ ve bahçeleri, olan bir belde olduğunu, Eğridir'in; kalabalık nüfusa sahip, çarşıları olan, tarıma elverişli topraklarıyla yeşil bir yerleşim alanı olduğunu ifade eder. Ayrıca burada suyu tatlı bir gölün bulunduğunu ve bu gölle Akşehir, Beyşehir ve diğer mesken yerlere gemilerle iki günde gidildiğini belirtir²¹⁷. Bu yoldan ticaretin de yapılabileceği düşünülmesi gereken bir durumdur. Gölhisar'ın da ise bol miktarda kamış yettiğini söyler.

Uc topraklarında yer alan diğer önemli yerler arasında Denizli, Milas, Bursa, İznik ve Kütahya hakkında şu bilgileri verebiliriz. Denizli; bağ, bahçe, devamlı akan nehirleri ve sıcak suları olan bir şehirdir. Burada altın işlemeli pamuklu kumaşlar dokunur. Pamuğu kaliteli ve kuvvetlice eğrilmiş olduğundan bu kumaşlar oldukça dayanıklıdır. Kumaş şehrin adıyla şöhret bulmuştur. Denizli'de zımmi Rumlar çok olduğundan, sanat ehlinin çoğunluğunu da Rum kadınları oluşturur. Şehirde var olan çarşılarda, üretilen dokumalar ve el sanayii ürünleri satılırdı²¹⁸.

Menteşe Beyliği'nin kurulduğu Karye bölgesinde yer alan Milas şehri, iktisadî açıdan çok işlek bir bölgedir. Şehrin; her taraftan kapalı, zengin ve mahsuldar bir ovanın ortasında bulunması, sahil yakınında bununla beraber de denize karşı mükemmel surette korunmuş olması, batı da Balat limanına, kuzeyde mahsuldar Karpuzlu ovasına, Çine çayı vadisine ve daha ileride Menderes vadisine, doğuda ise Muğla'ya giden tek münakale yolların kavşak noktasında bulunması, iktisadî açıdan çok işlek olmasında en büyük nedenlerdendir²¹⁹.

Bursa; XIV.yüzyılda büyük bir şehirdir. Burada, çarşıların ve caddelerin genişliğinden bahseden İbn Batuta, şehirde sıcak su akan bir kaplıcanın varlığından da söz ediyor. Şehre sahip olan Orhan Bey'i ise, Türkmen hükümdarlarının en

²¹⁶ İbn Batuta, *Tuhfetu'n-Nuzzar Fi Garaibi'l- Emsar*, Terc.Mehmet Şerif, Cilt I, s.311.

²¹⁷ İbn Batuta, *Aynı eser*, s.315.

²¹⁸ İbn Batuta, *Aynı eser*, s.318.

²¹⁹ Paul Wittek, *Menteşe Beyliği (13. Ve 15. Garbî Küçük Asya Tarihine Ait Tetkik)*, s.124.

güçlüsü olarak niteliyor²²⁰. Gerçekten de Bursa fethedildikten sonra önemli bir ticaret merkezi haline gelerek, ünlü kişilerin, dervişlerin ve ulemanın dikkatini çekmeye başlamıştır. Bu kişiler yayılma ve fetih arzusuyla dolu olan gazilik geleneğini bozmadan, yeni devlete adapte oluyorlardı²²¹. İran, Horasan ve Buhara'dan gelen sanatçılar, şairler, dervişler ve tarihçiler yeni şehre taşınıyorlar; bununla birlikte camiler, mektepler ve kamu binaları hızla inşa ediliyordu²²². Orhan Gazi daha 1340 tarihinde - bugün bile şehrin ticarî bir merkezi olarak kalan - Bursa'da bir bedestan inşa ettirmişti²²³. Arada bir bu yapıya kervansaray da denildiğinden, muhtemelen münferit seyyah, tüccarlar ve kervanlarla toplu seyahat edenlerin de burada konakladıkları düşünülebilir²²⁴. Bursa'da sanayi alanında ipekçilik ve dokumacılık ön plandaydı²²⁵. Bugün Bursa'ya bağlı bir ilçe olan İznik hakkında ise İbn Batuta, her çeşit meyvenin yetiştiğini, ceviz ve kestanenin bol olduğunu ve dünyanın en nefis üzümlerinin burada üretildiğini söyler. Ancak dört surla çevrili olan şehrin, virane bir halde olduğunu da belirtir. Yirmi sene sonra Palamas²²⁶ da aynı manzarayı tasvir eder²²⁷. İznik sanayisinde; ipekçilik, dokumacılık ve çömlekçilik bayağı gelişmiştir.²²⁸

Kütahya; özellikle pirinç ve şap yatakları ile meşhur bir yerdir. Menderes nehrinin buradan geçmesi, halkın bu nehrin nimetlerinden büyük ölçüde yararlanmalarına imkân sağlamıştır. El Ömerî, Menderes ırmağında gemiler ve kayıkların gezdiğini, o yörenin halkının bu ırmak sayesinde yolculuk yaptıklarını,

²²⁰ İbn Batuta, *Tuhfetu'n- Nuzzar Fi Garaibi'l- Emsâr*, Terc. Mehmet Şerif, Cilt I, s.341. Ayrıca bkz. Joel Shinder, "Early Ottoman Administration in the Wilderness: Some Limitson Comparison", *International Journal Middle East Studies*, Great Britain, 1978.s.513.

²²¹ Giacomo E.Carretto, *Akdeniz'de Türkler*, s.12.

²²² John Murray, *Handbook For Travellers in Constantinople, Brúsa And The Troad*, London, 1893.s.122.

²²³ Halil İnalçık, *The Ottoman Empire, The Classical Age 1300-1600*, New York, 1973. s.143.

²²⁴ Ekrem Hakkı Ayverdi, *Osmanlı Mimarisinin İlk Devri I*, 2. Baskı, İstanbul, 1989. s.97.

²²⁵ İ.Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, I.Cilt, s.133.

²²⁶ 1355'de Osmanlılar'a esir düşen Selanik başpiskoposu Gregory Palamas'dır.Bkz.Halil İnalçık, "Stefan Duşan'dan Osmanlı İmparatorluğu'na....", s.212.

²²⁷ Halil İnalçık, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş ve İnkışafı Devrinde....", s.638.

²²⁸ İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, I. Cilt, s. 192.

aynı zamanda tüccarlarında bu ırmaktan istifade ettiklerini belirterek, Şarköy şehrinde pirinçten başka bir şey yetişmediğini söylemektedir.²²⁹

Yukarıda belirtilen şehirler dışında İzmir, Manisa, Balıkesir ve Bilecik gibi büyük şehirler hakkında da bilgi veren İbn Batuta, bu şehirlerin iktisadî durumları ile ilgili fazla bir ipuçları vermemektedir. Gezdiği şehirlerin birçoğunda çarşıları hakkında bilgi vererek, bu çarşıardan alış- verişin yapıldığı dükkânların varlığından söz etmiştir. Çarşılarda yer alan dükkânlarda yiyecek maddeleri dışında ne satıldığını veya esnafın ne ile uğraştıklarını pek belirtmemiştir. Yiyecek maddeleri ile ilgili özellikle meyveler üzerinde bilgi vermiştir. Anadolu'da gezdiği yerlerde fiyatların son derece ucuz olduğunu ve her ürünün bolca bulunabileceğini ifade eden İbn Batuta, iktisadî hayatla ilgili önemli bilgiler vermiştir.

Mesalikü'l- ebsar'ın yazarı olan Şihabeddin El- Ömerî ise Anadolu ile ilgili şunları anlatmaktadır: "Rum diyarında hemen hemen her meyve yetişir, ancak deniz kenarında az miktarda yetişen narenciyelerden bir kısmı müstesna, ekşi portakal ve limon gibilerine rastlanmaz. Anadolu'da at, koyun ve inek en çok bulunan hayvanlardandır. Bu diyarın koyunu; eti ve yağı itibariyle lezzetli olup, çok iştah açıcı bir tadı vardır. Ülkenin balı da kar gibi beyaz, şeker gibi tatlı, güzel ve nefistir. Bu diyarda hayat ucuz, fiyatlar düşüktür. Sebebi ise verginin az ve mübah gelirin çok, ticaretin geniş ve bölgenin denizlerle çevrili olmasından ileri gelmektedir. Eğer bu ülkede bir kıtlık ve kuraklık meydana gelse, o zaman fiyatlar aynen bugünkü Şam'daki rayiç fiyatlara kadar yükselebilir".²³⁰ El - Ömerî'nin bu cümlelerinden, fiyatların düşük olması ile iktisadî hayatın ve ticaretin gelişmemiş olması arasında bir bağlantının kurulmasının söz konusu olamayacağı açıkça anlaşılmaktadır. Böylece bu konuyla ilgili birkaç paragraf önce izah ettiğimiz düşüncelerimiz de, azda olsa aydınlanmaktadır.

Burada son olarak üzerinde durmamız gereken iki mesele daha vardır. Birincisi bu dönemde hakkında bilgi sahibi olmadığımız, ancak şehir hayatında

²²⁹ Yaşar Yücel, *Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar I*, s. 192.

²³⁰ Yaşar Yücel, *Aynı eser*, s. 183-184

önemli bir yeri olan vakıf kurumlarıdır. Vakıflar, büyük servete sahip olan hükümdarlar, devlet adamları ve zengin tüccarlar gibi kişiler tarafından yaptırılan hayır kurumlarıdır. Bu kişiler kendi öz mülklerinden ve gelirlerinden bir kısmını kurumun menfaatine süresiz tahsis etmişlerdir. Devletin görevleri arasında sayılan öğretim, bayındırlık, sağlık ve sosyal yardım gibi hizmetleri yerine getiren vakıflar, birçok kamusal binanın yaptırılmasında da etkin rol oynuyorlardı. Fethedilen birçok toprağın şenlendirilmesi ve iskân edilmesinde vakıflar önemli kurumlardı.²³¹

Beylikler döneminde en çok, bir takım kamu hizmetlerini yerine getirmek üzere vakıf müesseselerinden yararlanılarak kurulmuş zaviyelerin varlığını görmekteyiz. Başlangıçta fethedilen yerleri güven altına almak amacıyla, bağımsız yerleşme teşebbüsleri özellikle teşvik ediliyordu. Bunun için hükümdarlar veya emirlerin, dinî sıfatı bulunan şeyh ve derviş kimselere zaviye kurması amacıyla, bir yeri vakıf ve mülk olarak bağışladıklarını görmekteyiz. Osmanlı Devleti'nin ilk iki hükümdarı Osman Gazi ve Orhan Gazi'nin, tekke ve zaviye şeyhlerine yardımda buldukları, onlara zaviyeler ve bu zaviyeler içinde vakıflar yaptırdıklarını kuruluş dönemi kaynaklarından öğrenmekteyiz.²³² Bir takım vergilerden muaf ve merkezî yönetimin denetiminin dışında olan zaviyeler, özellikle yeni fethedilen yerlerde büyük kamu hizmetleri ifa etmişlerdir. Zaviyelerin başında bulunan ve vakfın gelirleriyle zaviyeyi ayakta tutmaya çalışan şeyhler, bu görevlerde önemli rol oynuyorlardı. Zaviyelerde birçok hizmet erbabı bulunmaktaydı ve bunlar vakfın gelirlerinden maaş almaktaydılar. Dolayısıyla şehir ve köy hayatı içerisinde, iktisadî açıdan varlığını bilmemiz gereken vakıf kurumlarına da bu açıdan değindik. Ancak XIV.yüzyılda vakıflarla ilgili iktisadî verilerin, günümüzde çok az sayıda olması nedeniyle, bu konuyu bir başlık altında incelemeden, kısa bir şekilde burada izah etmek zorunda kaldık.

²³¹ Ali Sevim, Yaşar Yücel, *Türkiye Tarihi I*, s. 376.

²³² Nejat Göyünç, "Vakıf Tesisinde Devletin Katkısı", *Osmanlı Araştırmaları*, XI, İstanbul, 1991, s. 123-124.

Açıklanması gereken ikinci meselemiz ise,iktisadî hayatta halkın geçimini sağlayan paralı askerlik ve gazalarda elde edilen ganimetlerdir. İslâm öncesi Türk toplumunda süren ticaret, zayıf ve tüketim ihtiyacına oranla yapılmaktaydı. İslâm sonrası, harpler ganimet getirince fütühat kapısı ile yeni bir kazanç yolu açılıyor ve bu kazanç ticarî faaliyetlerin üzerine çıkıyordu.²³³ Böylece topluluklar gaza ideolojisi ve cihad anlayışı ile birlikte mücadeleler veriyorlar ve çok sayıda ganimet elde ediyorlardı. Bu dönemde kazanç elde etmede savaşmanın rolü büyüktü ve uclarda sınır muharipliğinin ekonomik temeli, ilk planda ganimet getiren harp ve düşman arazisine yapılan yağma akınlardı. Bununla birlikte Türk bölükleri, paralı askerler olarak Alanlar, Kıpçaklar veya Katalanlar gibi de savaşıyorlardı. Özellikle uc beyliklerindeki Türkmenlerin, daha fazla ganimet elde etmek amacıyla deniz aşırı ülkelerde paralı asker olarak savaştıklarını görmekteyiz. 1305 baharında Katalan paralı askerlerinin, Bizanslılarla ilgisini kestikleri ve altı sene sonra Atina'nın alınmasına yol açacak büyük bir macerayı başlattıkları sırada, Türkler de Avrupa'ya geçmişlerdi. Nikephoros Gregoras'ın bildirdiğine göre; Gelibolu'daki Katalanlar, Çanakkale'den beş yüz kişiden oluşan bu Türk askerlerini davet etmişler ve bunları kendi hizmetlerinde paralı olarak çalıştırmışlardır.²³⁴ Bir başka örnek; beş bin kadar Türk paralı askerinin Morali Franklar'a karşı savaşmak üzere, Michael Palaeologos tarafından kiralanmasıdır. Bizanslılar buna benzer yapılan ittifaklarla, Türkmen beylerine pek çok iş ve ganimet sağlamışlardır.²³⁵ Yine Bizans'ın büyük ordu kumandanı olan ve 1341 sonrası Dimetoka'ya giderek bağımsız imparatorluğunu kuran Kantakouzenos'a, Aydınoğlu Umur Bey'in savaşmak üzere yardıma gittiğini²³⁶, daha sonra ise Karesioğlu Süleyman'ın 1345'te bu ittifaka destek verdiğini,²³⁷ bu örnekler içerisinde sayabiliriz. Görüldüğü gibi sınırlarda veya sınır ötesi sahalarda harp etme, bu dönem içindeki en

²³³ Ahmet Güner Sayar, *Osmanlı İktisat Düşüncesinin Çağdaşlaşması*, (Klasik Dönem'den II. Abdülhamid'e), İstanbul, 1986, s. 120.

²³⁴ Nicolas Oikonomides, "The Turks in Europe (1305-1313) and the Serbs in Asia Minor (1313)", *T.O.E.*, s. 159.

²³⁵ Halil İnalçık, "The Question of The Emergence of the Ottoman State", s. 77-78.

²³⁶ Himmet Akın, *Aydın Oğulları Tarihi Hakkında Bir Araştırma*, s. 45.

²³⁷ Elizabeth A. Zachariadou, "The Emirate of Karasi and That of The Ottomans: Two Rival States", *T.O.E.*, s. 231.

mühim gelir kaynaklarından birisidir ve kısa da olsa iktisadî hayatla ilgili olduğundan burada belirtilmiştir.

Netice itibariyle uc beyliklerinde, iç ticarete halkın geçim vasıtaları arasında ziraatçılık, hayvancılık, sanayicilik, madencilik, odunculuk, çeşitli devlet memurluğu, tüccarlık ve paralı askerlik gibi bir çok işi ve mesleği görebiliriz. Ancak iç ticarete bu topluluklarla ilgili bilgilerin, günümüzde çok fazla şekilde elimizde bulunmaması, bu konunun biraz daha genel çerçevede kalmasına sebebiyet vermiştir. Zaten uc beyliklerinin bazıları üzerinde yapılan çalışmalarla oluşturulan tetkik eserlerde de ticaret ve iktisatla ilgili bölümlerin es geçildiği şiddetle gözlemlenmiştir. Yine de çalışmamın bu bölümünde, gerekli olan temel bilgilerin verildiğine inanıyorum.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

UC BEYLİKLERİ ve DIŞ TİCARET

3.1. BİZANS'IN ÇÖKÜŞÜ ESNASINDAKİ GELİŞMELER ve YAKIN- DOĞU TİCARETİ

XIV. yy. başlarında, hemen bütün Anadolu, Türkler'in eline geçmiş bulunuyordu. Artık İznik, İzmit, Bursa, Alaşehir gibi birkaç müstahkem kale ve Karadeniz Ereğli'si, Foça ve İzmir gibi liman şehirleri, Türk akınları ortasında birer adacık halinde idiler. Türk fütühatı bütün bölgeyi kaplamıştı ve Bizans'ın şehirleri düşmana karşı koyuyorlar idiyse de, görünüşe göre hiçbir direnme gösterilmiyordu.

1204 yılında Dördüncü Haçlı Seferi ile Constantinopolis'in Latinler'in eline geçmesi ve 1261 yılına kadar egemenliklerini korumaları ile, Bizans İmparatorluğu harabeleri üzerinde bir sürü feodal beylikler kuruldu²³⁸. Latinler'in Egemenliği her ne kadar kısa süreli olduysa da, geriye kötü bir miras kalmıştı. Bu dönemde Bizans'ın elinde üç grup arazi kalmıştı; Anadolu'da eski İznik İmparatorluğu'nun arazisi, Avrupa'da Trakya ve başlıca şehri Selanik olan Makedonya'nın bir kısmı ile birlikte İstanbul ve son olarak Rodos, Limni, Semadirek ve İmroz gibi birkaç ada. Arazice ufalmış, iktisadî açıdan çökmüş ve askerî açıdan zayıf Bizans İmparatorluğu karşısında, bu coğrafyada yeni devletler ortaya çıkıyordu. Bunlar Bulgar İmparatorluğu, Büyük Sırbistan Devleti ve bilhassa Anadolu'da ve daha sonraları Trakya'da tehditleri her geçen gün artan uc beylikleri Türkmenleri idi²³⁹. Bu açıdan XIV.y.y. başlarında Bizans İmparatorluğu, güneyden ve doğudan Osmanlı ve diğer uc beylikleri tarafından, kuzeyden ise bu İmparatorluk topraklarında genişlemek isteyen Sırp ve Bulgar kralları tarafından tehdit edilmekteydi²⁴⁰.

Daha önceleri güçlü bir devlete sahip olup, ancak sonraları Altınordu Tatarları'nın hegemonyasında yirmi yıl kadar kalmak zorunda kalan Bulgarlar, Theodor Svetoslav (1300 -1321) yönetimi sırasında kısa süreli bir nisbi sükûnet ve ekonomik ilerleme kaydederek, Bizans'ın elindeki güney topraklarını tekrar ele

²³⁸ Charles Diehl , *Bizans İmparatorluğu Tarihi* , Çev: Tevfik Bıyıkoglu, İstanbul , 1937. s. 152 vd . Ayrıca bkz. Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, s.454

²³⁹ Charles Diehl , *Aynı eser* , s.167.

²⁴⁰ Abdurrahim Dede , *Rumeli'nde Bırakılanlar (Batı Trakya Türkleri)* , İstanbul ,1975. s.15.

geçirmeye başlıyorlardı.²⁴¹ Bulgar Çarı, Macaristan, Polonya, Litvanya ve Karadeniz'e, ayrıca buralardaki ticarete göz dikmişti. Diğer taraftan güçlerini gittikçe arttıran Sırlar, Balkanlar'da verdikleri mücadelelerde Bizans ve Bulgarlar'a karşı büyük zaferler kazanıyorlardı. 1346 yılında Üsküp'te Stefano Duşan büyük bir Sırp Devleti kurmuş ve İmparatorluğunu ilan etmişti. 1348 tarihinde Epir Sırlar tarafından ele geçirildi²⁴². Toprağa susamış Sırp asil sınıfına dayanarak, Duşan, Selanik kapılarına kadar bütün Makedonya'yı fethetmişti. Tuna nehrinden Korint Körfezi'ne kadar uzanan geniş bir bölgede devlet kurmak için Sırlar; Bizans, Macaristan, Venedik ve Osmanlı arasında kalan Balkan damasını çok iyi oynadılar²⁴³. Ancak 1355'te Duşan'ın ölümünden sonra Sırlar, Osmanlılar karşısında duramaz hale geldiler. Artık Balkanlar'da savaş alanı verimli Tuna vadisinde devam ediyordu ki, burası çok önemli bir ticaret yolu idi²⁴⁴. Bu olaylar esnasında Bizanslılar'ın tek refah bölgesi Mistra bölgesiydi, Ege adaları; Grekler, Venedikliler, Cenevizliler, Rodos Şövalyeleri ve Naksos'un Sanudi Dukalarının elindeydi²⁴⁵.

Görüldüğü gibi tüm bu siyasal olaylar, Bizans Devleti'nin çöküşünde etkili olan dış nedenleri meydana getiriyordu. Bunun yanında devleti günden güne güçsüzleştiren iç sebepler de vardı. Özellikle Bizans tahtında ortaya çıkan kavgalar, içteki siyasal kargaşayı arttırmaktaydı. Kantakouzenos'un 1341 yılında Dimetoka'da kendi İmparatorluğunu ilan etmesi bunun en güzel örneği idi²⁴⁶. Taht mücadelesinin yanında içte, toplumsal ve dinî kavgalar da yoğun bir şekilde görülmekteydi. Aşağı sınıflar doğum ve zenginlik aristokrasisine karşı isyan ederken, Grekler ve Latinler arasındaki asırlık husumetten doğan dinî kavgalar karışıklığı bir kat daha artırıyordu²⁴⁷. Yüzyıllarca devletin bel kemiği olarak

²⁴¹ Nikolay Todorov , *Bulgaristan Tarihi* , Çev: Veysel Ataman , İstanbul, 1979 .s. 37-38 .

²⁴² Melek Delilbaşı , " Selanik ve Yanya'da Osmanlı Egemenliğinin Kurulması" , *Bellekten* , Cilt LI , Sa . 199 , Ankara , 1987 . s. 93.

²⁴³ Georges Castellan , *14.- 20 . yy. Balkanların Tarihi* , Çev : Ayşegül Yaraman , İstanbul , 1993. s. 44 vd.

²⁴⁴ Giacomo E. Carretto , *Akdeniz'de Türkler* , s. 13-14

²⁴⁵ Donald Edgar Pitcher , *An Historical Geography of the Ottoman Empire* , s. 40.

²⁴⁶ Semavi Eyice , " Bizans Devrinde Edirne ve Bu Devre Ait Eserler" , *Edirne (Edirne'nin 600. Fethi Yıldönümü Armağan Kitabı)* , 2.Baskı , Ankara , 1993. s. 59.

²⁴⁷ Charles Diehl , *Bizans İmparatorluğu Tarihi* , s. 172-173.

hizmet etmiş bulunan asker-köylü sınıfının çöküşü ve toprak sahibi askerî aristokrasinin zafer sağlaması, Bizans İmparatorluğu'nun toplumsal ve ekonomik hayatında büyük bozulmalar meydana getirmişti. İhmal edilmiş ve moralleri bozulmuş olan kayıtlı askerler, Bizans ordusu içinde, gittikçe azınlıkta kalan unsurlar haline gelmiş, ordunun büyük bir kısmı Normandiyalı, Katalan, Kuman ve Türk paralı askerlerinden oluşmaya başlamıştı. Bu ücretliler için kendi çıkarları İmparatorluğun çıkarlarından daha önemliydi. Devletteki bozulmalar esnasında terk edilmiş toprakları canlandırmak ve toprak gelirleri ile askerî sınıfı yeniden kurmak amacıyla pronoua ve manastırlara ihsan edilen mali ve kazai muafiyet ile ilgili exuseia kurumlarının gelişmesi, gerek dünyevi aristokrasinin ve gerekse kilise mensuplarının servet ve gücünü daha da artırdı²⁴⁸. Bu durum karşısında köylü halk, çok sayıda ağır vergi yükü ve angarya ile ezilmekteydi. Bu durumdan şehirli halk da etkilenmişti. Eskiden kent ekonomisinde devletin sıkı ve merkezî bir durumdan kontrolü söz konusu iken, şimdi bu sistem çözülmüş, ilk önce Venedikliler'e ardından da Cenevizliler'e ticaret ile ilgili birçok imtiyaz ve serbestlikler verilmek zorunda kalınmıştı . Bizans'ta süregelen parasal kriz atlatılamıyor ve yüzyıllar boyunca dünya pazarına hakim olan para birimi nomisma, Venedik dükası karşısında eriyip gidiyordu²⁴⁹.

İşte bu şartlar ve hadiseler esnasında Ortaçağ'ın parçalanmış İtalya'sında gemiciliği ve ticareti esas uğraş olarak seçen küçük şehir devletleri, Bizans İmparatorluğu ile olan ilişkilerinin akışı içinde sağladıkları haklar ve ayrıcalıklardan olabildiğince yararlanarak İstanbul'da ve Anadolu kıyılarındaki belli başlı liman kentleri ile ticaret yolları üzerindeki şehirlerde yerleşmişler, kimi yerlerde de özel koloniler oluşturmayı başarmışlardır. Haçlı seferlerine önceleri orduları taşımak, sonraları ise doğuda yerleşmek, koloniler kurmak amacıyla katılan İtalyanlar, sağladıkları kazançlarla kısa süre içerisinde çok zengin bir toplum haline gelerek Levante, yani Doğu Akdeniz Bölgesi ticaretini ellerine geçirmişlerdi. Artık İtalyan gemicileri Doğu Akdeniz ile Batı'nın münasebetlerini

²⁴⁸ Peter Charanis , “ Bizans İmparatorluğu'nun Çöküşündeki Ekonomik Faktörler” , Çev: Melek Delilbaşı , *Belleten* , Cilt XLVIII , Sa .191 -192, Ankara , 1984 . s. 592.

²⁴⁹ Georges Castellan , 14 -20 yy. *Balkanların Tarihi* , s. 41 .

temin hususunda baş rolü oynuyorlardı. İtalyan ticaret kolonileri ve gemicileri, mensup oldukları Venedik, Cenova, Piza gibi devletlere daha çok kazandırmak gaye ve planı ile, kabul ettikleri kaidelere göre harekete mecbur olduklarından, başıboş olan Doğu Ticareti bu alışverişten hep zararlı çıkıyordu. Hıristiyan olmalarına rağmen, Venedik ve Ceneviz ticaret kolonileri tarafından soyulan ve bu yüzden memleketlerinin serveti Batı'ya akarak fakir düşen Bizans Rumları bile, bu sebepten Batı Hıristiyanlarına karşı kin beslemekteydiler ²⁵⁰. Özellikle XIV. yy.'da Cenevizliler, Bizans'ı devamlı bir şekilde sömürerek, Rusya'daki Altınordu Devleti'nin çöküşünden yararlanmak suretiyle, Karadeniz'deki limanları zaptetmişler ve Rus, İran ve Çin mallarının ticaretini ellerine geçirmişlerdir.

XIV. yy. başlarında Karadeniz'in kuzey bölgesinde varlığını gördüğümüz Altınordu Devleti ²⁵¹, Tokta ve Özbek Han devirlerinde son parlak dönemlerini yaşıyordu. Bu devirde idarî ve sosyal düzen, muntazam bir askerî feodal sistem şeklini almıştı. Saray Batu ve Saray Berke, büyük ve zengin ticaret şehirleri olmuştu. 1290-1312 yılları arasında başta bulunan Tokta Han zamanında, İran Moğolları ile Altınordu Devleti'nin ilişkileri geçici olarak düzelmiş ve tacirler için uzun yıllar kapalı kalan Kafkasya yolu tekrar açılmıştı. Altınordu toprakları içerisinde; Bulgar bölgesi, Kırım ve onun kıyı şehirleri, Kuzey Kafkasya, yüksek bir ziraat kültürüne ve şehir hayatına sahip bulunan Harizm ve nihayet büyük ölçüde yerleşik ahalisi olan Aşağı Volga Havzası, yer alıyordu. Kırım; Anadolu'ya, oradan da Suriye'ye ve Mısır'a giden yolların transit merkezi olması, Bulgar alanı ise; Altınordu'nun en önemli ziraat bölgesi olması bakımından büyük bir değer taşıyorlardı. Bulgar bölgesi bölge ticaretine değerli kürkler ve büyük miktarda deri sağlamaktaydı. İleri bir ziraate sahip olan bu bölgede önemli ölçüde buğday yetişirdi. Üretilen bu buğday, su yoluyla kolayca ve ucuz bir şekilde bütün aşağı Volga havzasına, özellikle Saray Berke ve Saray Batu şehirlerine sevk

²⁵⁰ Mustafa Akdağ, *Türkiye'nin İktisadî ve İctimaî Tarihi* (1243 - 1453), Cilt I, İstanbul, 1995. s. 348.

²⁵¹ Bkz. W. De Tiesenhausen, *Altınordu Devleti Tarihine Ait Metinler*, Çev : İsmail Hakkı İzmirli, İstanbul, 1941.

edilirdi. Kafkasya'dan gelen buğday bile, üretim hususunda Bulgar bölgesi ile rekabet edemezdi ²⁵².

Altınordu topraklarında; Kefe, Sudak, Kerç, Azak, Ürgenç, Bulgar, Bilyar, Saray Batu ve Saray Berke bilinen önemli sanayii ve ticaret şehirleridir. Başkent Saray Berke'ye, batı ve doğu ülkelerinden birçok tüccar zümresi gelerek kervanlarla alım satım faaliyetlerinde bulunurlardı. İtalyan tüccarlar, ipekli Çin kumaşlarını almak için Çin'e gitmezler burada bu kumaşları bulabilirdi . Avrupalı ve Doğu'lu tüccarların dikkatini en çok Bulgar'dan ve Bulgar'ın kuzeyindeki alanlardan gelen deriler çekmekteydi. Altınordu Devleti bilhassa XIV.yy. içerisinde Batı Avrupa ile Çin arasındaki transit kervan ticaretinde büyük bir rol oynuyordu. Bu kervan yolunda Kırım şehirleri olan Kefe, Sudak, Kerç önemli bir yer tutardı. Kırım'ın ticaret ve transit limanları, Batı ile Doğu arasındaki bağlantıyı sağlayan belki de en önemli limanlardı. Şehir hayatında tüccarlar önemli bir yer tuttıkları gibi, büyük ticaret kumpanyalarının üyelerine de seçkin bir mahal ayrılmıştı ²⁵³.

Karadeniz'deki bu iktisadî faaliyetlerden sonra bir de, Doğu Akdeniz ticaretinde önemli bir konuma sahip Memlûkler hakkında bilgi vermemiz gerekiyor. Başlangıçta Avrupa'yı Uzak -Doğu 'ya bağlayan en kısa deniz yolu üzerinde bulunması nedeniyle, Mısır'ın Doğu Akdeniz'de ayrı bir önemi vardı. Uzak-doğudan ve Asya içlerinden getirilen birçok ticarî mal, buralardaki limanlardan pek çok Avrupa pazarına ulaştırılıyordu. Papalık her ne kadar Mısır ile ticarî ilişkilerin kesilmesi hususunda baskılar koyuyorsa da ²⁵⁴. İtalya'nın rekabetçi ticarî devletleri, bu baskılara aldırış etmeyerek, ticaretlerini devam ettiriyorlardı. Mısır'da Pisalı, Amalfilli, Cenovalı ve Venedikli tüccarlar, ticarete önde gelen zümrelerdi. Yün, kumaş, silah, cam, kereste, kürk ve meyve gibi

²⁵² A. Yu. Yakubovskiy , *Altınordu ve Çöküşü* , Çev: Hasan Eren , Ankara , 1992 . s.57.

²⁵³ A. Yu. Yakubovskiy, *Aynı eser*, s. 90 vd.

²⁵⁴ Özellikle 1291 yılında Acre'nin düşmesinden sonra , papa tarafından verilen emir ile , Memlûkler açısından hayati önem teşkil eden kereste, demir ve köle gibi ticarî malların Mısır'a ihraç edilmesi yasaklanmıştır . Bu durum karşısında Anadolu'daki Türkmenler Mısır'a kereste ve köle ihracatına başlamışlar , bu da Memlûk -Türk Beylikleri ilişkilerini yakınlaştırmıştır . Bkz. Halil İnalçık , *The Middle East and The Balkans Under the Ottoman Empire*, Bloomington, 1993. s.309.

malları Mısır'a getiren İtalyan tüccarları, buradan da inci, baharat, kıymetli taşlar, fildişi, şeker, pamuk, keten, ipek ve hurma gibi malları kendi ülkelerine götürüyorlardı. Böylece Asya kökenli pek çok ürün İtalyan tüccarları aracılığı ile Avrupa pazarlarına taşınıyordu. Ancak bu şekildeki bir ticareten Memlûkler²⁵⁵ zarar etmeye başlıyordu. Çünkü sanayi alanında büyük hamleler yapan Avrupa, XIV. yy.'dan itibaren ticarete nakdî para olan altın ve gümüş madenlerinin yerine, kendi ürettikleri dokuma ve endüstri eşyaları ile alış- verişe başlamıştı. Doğu'ya gelen Avrupalı gemilerin endüstri eşyası ve dokuma ürünlerini bölgeye getirmeleri ile, bu sırada dokuma merkezi olan birçok şehirde çalışan halk, iş yapamaz hale gelmişti. Bu açıdan Mısır'da iktisadî hayat oldukça sıkıntılı günlere girmiş, kıymetli maden darlığı bu sıkıntıyı buhrana dönüştürmüştür. Ancak XIV.yy.'da İlhanlı Devleti'nin yıkılmasından sonra, Orta Doğu'daki siyasî düzenin karışması ile birlikte, Basra'dan ve İran'dan gelip Doğu Anadolu ve Suriye üzerinden geçerek, değişik Akdeniz limanlarına varan yolların güvenliği azaldığından, artık Çin, İran ve Hint ticarî malları, asayişinin muntazam olması ve coğrafi imkânlarının da elverişliliği nedeni ile, Süveyş Kanalı'nın dahil bulunduğu Mısır Memlûkleri Devleti'nin topraklarından nakledilmeye başlandı ki, bu olay özellikle İskenderiye limanının önem kazanmasına vesile oldu. Böylece Mısır'daki ticarî faaliyetlerde bir derece artmaya başladı .

Doğu Akdeniz ticaretinde uc beyliklerini ilgilendiren diğer bir mesele ise, Ege sahilleri karşısındaki adaların, yine İtalyanlar tarafından işgal edilmesidir. Ege adalarında özellikle Venedikliler'in ön planda olduklarını görürken, Karadeniz limanlarında ise Cenevizliler'in hakimiyetini bilmekteyiz. 1204 tarihinde Latin İmparatorluğu'nun İstanbul'da kurulması ile Venedikliler, Adriyatik, İyon Denizi ve Ege'deki Bizans topraklarını bir anlaşma ile ele geçirmişlerdi. Alınan bölgeler verimli tarım arazileri ile gemilerin kolaylıkla yanaşabilecekleri ve ticaret için çok elverişli olan liman ve adalardan ibaretti.Adaların birçoğu Venedikli zengin ailelerce zaptedildi, birçoğu da

²⁵⁵ Bkz. M. Sobernheim , " Memlûklüler" , İ.A ., Cilt VII , İstanbul , 1988 .s. 689.

senyörlük oldu²⁵⁶. Böylece Venedik gerçekleştirmek istediği Venedik - İstanbul yolu üzerindeki bir takım adalarla, önemli limanlarda tutunma amacını başarmış oldu. Fakat 1261 yılında Latin İmparatorluğu'nun çöküşü ile Venedikliler birçok ayrıcalığı kaybetmek zorunda kaldılar. İstanbul'un Latinler'in elinden geri alınmasına yardımcı bulunan Cenevizliler, 1261'de VIII. Mihail Paleologos'tan hak ve ayrıcalıklar elde ederek, Bizans İmparatorluğu'na ait topraklarda rakipleri olan Venedikliler'in yerini aldılar²⁵⁷. .Bu anlaşma ile büyük imtiyazlar kazanan Cenevizliler, batıda Foça, Karadeniz'in Anadolu sahilinde Amasra ve Kuzeyde Kefe gibi üç önemli limana sahip oldular ve buralarda konsolosluklar kurdular. Karadeniz, Asya-Avrupa arası ticarete, Anadolu'dan geçen ticarî iki yoldan sonra üçüncü olarak sayılabileceğinden, Cenevizliler bu bölgedeki ticaretten büyük kazanç sağladılar. Ticarî malların sevkiyatı İtalya veya güney Floransa'daki limanlardan başlayarak Galata'ya, oradan da Trabzon'a kadar denizden, Trabzon-Tebriz arası ise karadan sağlanıyordu. Bu dönemde Karadeniz'den İran ve Asya içlerine kadar uzanan ticaret yolunun üzerinde bulunan Trabzon, Asya ve Avrupa ürünlerinin değişim merkezi idi ve aynı zamanda zengin gümüş yataklarına sahipti²⁵⁸. Cenevizlilerin sahip olduğu Kırım ise, Asya ve Avrupa'dan gelen malların Rusya içlerine götürülmesinde önemli bir ticarî saha idi. Ayrıca Rusya'da yetiştirilen buğday, Avrupa'ya Kırım'dan sevk ediliyordu.

Cenevizlilerin aldıkları ayrıcalıklar karşısında zor durumda kalan Venedikliler de, Bizans İmparatorluğu'na baskıda bulunarak kendi lehlerinde bir antlaşma imzalattılar. 18 Haziran 1265'te yapılan bu antlaşma ile Bizanslılar, Modon, Koron, Girit ve Ağrıboz adalarında, Venedik egemenliğini tanıyorlardı. Bu tarihten sonra Venedik'in Ege Denizi'ndeki en önemli üssü Girit adasıdır. Coğrafi konumu nedeniyle Doğu ticaretinin merkezi ve ileri karakolu durumunda olduğundan, Venedikliler bu adada iyi bir şekilde örgütlenmişlerdi. Girit'ten sonraki Egedeki ikinci önemli ada da Ağrıboz'dur. Boğazlara ve Anadolu sahillerine yakın olması nedeniyle önemli bir savunma görevini teşkil ederdi.

²⁵⁶ Şerafettin Turan, *Türkiye - İtalya İlişkileri I*, s. 32.

²⁵⁷ W.Heyd, *Yakın - Doğu Ticaret Tarihi*, Çev : Enver Ziya Karal, Ankara, 1975 . s. 520.

²⁵⁸ Şerafettin Turan, *Türkiye - İtalya İlişkileri I*, s. 51 .

Netice itibari ile Venedik; Suriye, Mısır ve Ege'deki adalarını içine alan Doğu Akdeniz Bölgesi ticaretinde egemen iken , Cenevizliler ise; Karadeniz ve Asya'ya giden ticarî yollar üzerinde üstünlük kurmuşlardır ²⁵⁹.

Şimdiye kadar anlattıklarımızın uc beyliklerindeki ticaret ile ilgisinin ne olduğu , belki bir soru olarak aklımıza gelebilir . Ancak uc beyliklerinin dış ticaretteki faaliyetleri anlattığımız tüm bu olaylarla ortak bir şekilde incelenmelidir. Zaten konunun anlam ve bütünlük kazanması da bu şekilde sağlanacaktır. Çünkü uc beyliklerinin yer aldığı Anadolu toprakları, Doğu ile Batı dünyası arasındaki transit ticarete önemli bir konuma sahiptir ve bu açıdan konunun incelenmesi, böyle bir kapsamlı açıklamayı yapmak zorunluluğu ortaya çıkarmıştır.

Sonuç olarak Batı Anadolu'da ortaya çıkan uc beylikleri, yukarıda anlatmaya çalıştığımız coğrafyada meydana gelen ticarî faaliyetlere ortak oldular. Ege sahillerindeki limanlardan, ticarî mal yüklemek isteyen bütün İtalyan gemileri, doğrudan doğruya Türk beylikleriyle karşı karşıya bulunuyorlardı. Artık bölgede faaliyet gösteren tüm İtalyan şehir devletleri, uclardaki Türk beylikleriyle anlaşmalar yapmak ve onları hesaba katmak zorundaydılar. Bundan böyle yakın doğu ticareti denilince İtalyanlar ve Uc Türkleri ilk akla geliyor, Bizans'ın bölgedeki gücü tamamen ortadan kalkıyordu. Anadolu'nun tüm sahil şeridi Türkler'in ellerine geçmişti ve özellikle İtalyanlar açısından önem teşkil eden Ege limanları uc beylikleri Türkmenlerinin ellerindeydi. Bu açıdan ticarî menfaatleri her şeyden önce gelen İtalya devletleri, eskiden de olduğu gibi bölge ticaretini ellerinde tutabilmek amacıyla uc beyliklerinin her türlü şartlarını kabul ediyorlardı. Dolayısıyla uc beylikleri de, bu fırsatları en iyi şekilde değerlendirdiklerinden kısa sürede kalkınıyorlardı. Artık XIV. yy.'da Doğu Akdeniz ve Yakın Doğu ticaretinde söz sahibi en önemli topluluklardan birisi de Türklerdi.

²⁵⁹ H.G.Koenigsberger, *A History of Europe* , Hong -Kong , 1987. s. 339.

3.2. UC TOPRAKLARINDA İKİ İTALYAN DEVLETİ ve TİCARİ FAALİYETLERİ

Türk beylikleri Ege sahillerini ele geçirerek , denizlere de açılma eğilimi göstermeye başladıklarında, bunu korku ile izleyen İtalyan şehir devletleri, Levante'deki ticaret etkinliklerini kaybetmemek için, bu güne kadar izledikleri dostluk temelleri üzerine kurulan ilişkilerinin yanında artık savaşmayı da bir araç olarak kullanmaya başlıyorlardı. Özellikle, İtalyan devletlerine, bölgede kendisinden izinsiz ticaret imkânı vermeyecek kadar cesur hareket eden Aydın oğulları, bu mücadelelerde adı en çok geçen beylik idi. Ege Denizi'ne çıkan Türkler'i en azından Anadolu'ya döndürmek ve Bizans İmparatorluğu'ndan başlayarak Anadolu'daki diğer devletlerden ve Selçuklular'dan sağlamış oldukları ticaret serbestliği ile ona bağlı görünen hak ve ayrıcalıkları yeni beyliklere de kabul ettirebilmek için, savaşı göze alıp silaha sarılan İtalyanlar, güçlerinin yetmediği yer ve zamanlarda da başta Papalık olmak üzere Rodos Şövalyeleri ve Kıbrıs Krallığı gibi diğer Hıristiyan devletlerle ittifaklar yapıyorlardı²⁶⁰. İşte, Bizans döneminden beri yaşanan gelişmelerle Ege'de üstün duruma gelen ve Batı Anadolu'daki olayları çok yakından izlemeye önem veren iki İtalyan Devleti olan Venedik ve Ceneviz, uc topraklarındaki dış ticareti açıklamamız bakımından üzerlerinde kısa da olsa durmamız gereken bir konuyu oluşturmaktadırlar.

3.2.1. Venedikliler

Serenissima Repubblica ünvanıyla da adlandırılan Venedik'in ilk Doge (Doc)'unu seçerek bağımsızlık kazanması 697 yılında vuku bulmuştur. Kuruluşundan bir süre sonra ise Doğu ile Batı ticareti arasında arabuluculuk yapan başat bir devlet haline gelmiştir²⁶¹. İlk olarak Avrupa ile Doğu ülkeleri arasında posta alanında başlayan bu aracılık, daha sonraları haçlı ordularının taşınması

²⁶⁰ Şerafettin Turan, *Türkiye - İtalya İlişkileri I*, s. 140

²⁶¹ Doğu'dan pek çok ürünü Avrupa'ya taşıyan Venedikliler, Batı'dan da kendi yünlü ve ipekli kumaşlarının yanısıra, Floransa yünlülerini ve kadifelerini, Flandre ve İngiltere yünlülerini, Milano ve Almanya fistanlarını ve yine Alman kökenli bez , kapkacak ve bakırı Doğu'ya pazarlıyorlardı. Bkz. Fernand Braudel, *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası*, Çev:M.Ali Kılıçbay, Cilt I , İstanbul , 1989. s. 211.

göreviyle devam etmiş ve Venedikliler kısa sürede doğuda ticarî faaliyetlere başlayarak, koloniler kurmuşlardır. Daha 998 yılında Bizans ülkesinde tebaası için ticaret hakkını elde eden ve IV. Haçlı Seferi ile Bizans İmparatorluğu topraklarının dörtte birini ele geçiren Venedikliler, Anadolu ve Doğu Akdeniz kıyılarında hüküm süren bütün devletlerle ayrı ayrı antlaşmalar imzalamış ve Levante'deki ticaret imparatorluğunun temellerini atmıştır²⁶².

Adriyatik Denizi'nden , Doğu Akdeniz'e doğru açılarak Bizans toprakları üzerinde yoğun bir ticarete başlayan Venedikliler, 1082 yılında Bizans'tan; ticaret serbestliği, vergi bağışıklığı, özel yargı yetkisi ve İstanbul'da ticaret yapabilecekleri özel bir mahalle gibi birtakım ayrıcalıklar elde etmişlerdir. Zaman zaman siyasî anlaşmazlık yüzünden bu ayrıcalıklar yitirilse bile, bir süre sonra tekrar elde ediliyordu . İstanbul'da Haliç sahilindeki Odun Kapısı ve Balık Pazarı Kapısı'nda ticarî bir saha oluşturan Venedikliler, buradan doğu-batı ticaretini yönlendiriyorlardı. İstanbul dışında ise Alaşehir, Edirne ve Tekirdağ'da kalabalık bir Venedik tüccar grubu bulunuyordu.

Venedikliler'in Doğu Akdeniz ticaretinde bilhassa güçlenmeleri, Latinler'e sağladıkları yardımlar ile 1204 tarihinde İstanbul'un alınması sonrası elde ettikleri ayrıcalıklar ile olmuştur. Ege adalarında ve Bizans topraklarında pek çok yeri ele geçiren Venedik'in bu üstünlüğü, 1261 yılında Latin İmparatorluğu'nun yıkılmasına kadar devam etmiştir²⁶³. Venedikliler bu dönem içerisinde İstanbul'a kadar uzanan deniz yolunu tümüyle yönetimleri altına aldıkları gibi, verimli tarım bölgeleri ile gemilerin kolayca girebilecekleri ticaret limanları ve adaları ele geçirmişlerdir. Ancak 1261 yılında Kemalpaşa Antlaşması ile Cenevizliler'e Levante'de çok geniş imtiyazlar verilirken, Venedikliler bu eski ayrıcalıklarının bir kısmını yitirmek zorunda kalmışlardır. Zira Venedikliler'in sahip olduğu pek çok yer Cenevizliler'e devrediliyordu.

Kemalpaşa Antlaşması sonrası Venedikliler, Bizans'a uyguladıkları baskılar ile tekrar eski haklarına kavuşmuşlardır. Ancak bu sefer Venedik ile

²⁶² Şerafettin Turan , “Venedik ‘te Türk Ticaret Merkezi”, *Bellekten* , Cilt XXXII , Sa . 126, Ankara, 1968 .s.248.

²⁶³ Bkz. Georg Ostrogorsky , *Bizans Devleti Tarihi* , s. 415-416.

Ceneviz arasında müthiş bir rekabet başlamıştır. Zaten bundan sonraki hadiseler de, bu iki devlet arasındaki çekişmeler ile bu sırada Ege sahillerinde ortaya çıkan uc Türkleri arasında devam edecektir. Devletler çıkarları doğrultusunda birbirleriyle ittifaklar kuracaklar, gerektiğinde karşılıklı çarpışacaklardı .XIV.yy. esnasında Bizans Devleti, kendi siyasî ve ticarî çıkarları doğrultusunda Venedikliler'e çeşitli imtiyazlar sunduysa da, özellikle 1390'lardan sonra bu imtiyazları daha da genişletmiştir. Bunun sebebini ise, yüzyıl sonları Osmanlı Türkleri'nin Bizans topraklarında ilerleyişi karşısında, Bizans'ın kendisini güçsüz ve yardıma muhtaç hissetmesi oluşturmaktadır .

Venedikliler, XIV. yy.'ın ortalarına kadar Anadolu'da egemenliklerini gördüğümüz İlhanlılar ile de, iyi geçinme yoluna gitmişlerdir. Ancak Altın Ordu Devleti ile İlhanlılar arasında süregelen sınır anlaşmazlıklarının şiddetlendiği sırada, Kırım'da ticaret kolonilerine sahip olan Cenevizliler İlhanlılar'ı destekleyince, Venedikliler de Altın Ordu Devleti'ni desteklemek zorunda kalmışlardır. Yine de fırsat buldukça İlhanlılar ile ticarî anlaşmalar yapma yolunu seçen Venedikli'ler, çıkarlarına göre birçok muahedeyi de imzalattırmışlardır²⁶⁴ .

XIV. yy başlarında Ege sahillerinde varlığını gördüğümüz uc beyliklerinin Venedikliler'in ticarî faaliyetlerini olumsuz yönde etkilediklerini söylemiştik. O güne kadar Ege sahillerinde bağımsız ticaret yapma hakkına sahip Venedikliler, artık kendi durumlarından memnun değillerdi. Bu açıdan da ticaretlerini devam ettirebilmeleri için, uc beylikleri ile ilişkilere girmeleri kaçınılmaz bir zaruri idi Venedikliler, uc topraklarında daha ziyade Mentеше oğulları ile yakınlık kurmaya önem vermişlerdir. 1331'den itibaren 1414 yılına kadar geçen sürede Venedikliler'in Mentеше oğulları ile yedi tane barış ve ticaret antlaşmaları yaptıklarını görüyoruz. Karia ve Likia sahilinde ortaya çıkan Mentеше oğulları, Venedikliler'in bu bölgedeki ticaretine önemli ölçüde gölge düşürdüklerinden, Venedikliler oldukça temkinli davranıyorlardı²⁶⁵. Venedik, Mentеше Beyliği ile arasındaki ilişkilerini, diplomasi ve ticarî alanda, Cumhuriyet'in Levante'de

²⁶⁴ Bkz.Bertold Spuler , *İran Moğolları , Siyaset , İdare ve Kültür* , s.473.

²⁶⁵ Bkz. Paul Wittek , *Menteşe Beyliği* , s. 70 vd .

gözcüsü ve sözcüsü olan Girit Dükalığı aracılığı ile yürütüyordu . Girit'te yer alan Kandiye Dükalığı bu konuda oldukça söz sahibi idi.

Venedikliler'in diğer uc beylikleri topraklarında da ticarî faaliyetlerde bulduklarını bilmekteyiz. Bir ara Venedikli tüccarların mallarının Türkler tarafından yağmalanması ile ilişkiler yasaklandıysa da, sonra eskisi gibi devam etmiştir. Ancak uc beyliklerinin, Venedikliler'in Ege'de sahip oldukları adalara da zamanla gemiler ile seferlere başlamaları, Venedik'in son sabrını da taşırması ve uzun deniz savaşları meydana gelmiştir. Santorini ve Karpathos adalarına beylikler tarafından yapılan saldırılar, Venedik'in Türkler'e karşı silahlı mücadeleler vermelerine yol açmıştır ²⁶⁶. Bu olaylar sonrası cereyan eden birtakım siyasî hadiseler ile Venedikliler, uc beylikleri ile yeniden dostane ilişkiler kurduysalar da, bu dostluklar hep menfaatleri doğrultusunda artıyor veya azalıyor. 1331 yılında Menteşe Beyliği ile bir dostluk ve ticaret anlaşması yapan Venedik, gün geliyor 1353'te Aydın oğulları ile anlaşma imzalıyor. Yani menfaatlere göre denge politikası izleniyordu .

XIV .yy'ın sonlarında uc beylikleri topraklarının Osmanlılar tarafından alınması ile birlikte, Venedikliler yeni bir Türk devleti ile de anlaşma yoluna gideceklerdir. Ancak Cenevizliler Orhan Gazi devrinden itibaren Osmanlılar'la ilişkiler kurdukları halde, Venedikliler bu devletle hiçbir münasebette bulunmamışlardı. Bu açıdan eski hak ve ayrıcalıklarını korumak için Osmanlılar'la sıkı münasebetlere giren Venedik, sonunda bu topraklarda yeniden ticaret hakkı elde etmeye muvaffak olmuştur. Yıldırım Bayezid, 21 Mart 1390 tarihli mektubuyla Doc Antonio Venier'e, Venedik tebaasına belirli vergiler ödemeleri şartıyla Osmanlı topraklarında ticaret yapabilme hakkını verdiğini belirtmiştir ²⁶⁷ .

Son olarak Venedikliler'in Levante ticaretinde sahip oldukları önemli şehirler, limanlar ve adaları şöyle sıralayabiliriz; Arnavutluk, Epir ve Mora sahilindeki limanlar ve iskeleler, Korfo, Paksos, Zanta, Kefelonya, Ayamavra,

²⁶⁶ Şerafettin Turan , *Türkiye -İtalya İlişkileri I* , s. 143 .

²⁶⁷ Şerafettin Turan, "Venedik'te Türk Ticaret Merkezi" ,s. 248 .

Ağrıboz, Girit, Naksos, Stampalia, Scarpanto, Seriphos, Karadeniz'in kuzeyindeki Kırım'da Suğdak ve Tana ve diğerleri²⁶⁸. Venedikliler bu limanlarda ve adalarda birçok koloniler kurmuşsalarda, değişik zamanlar da buraları terk etmek zorunda kalmışlar veya tekrar kazanmışlardır. Ancak Girit her zaman coğrafi konumu itibari ile Venedik'in Doğu Akdeniz'deki İmparatorluğu'nun merkezi, gözcüsü ve aynı zamanda ileri karakolu olarak görev yapmıştır.

3.2.2. Cenevizliler

Cenevizliler'in Doğu Akdeniz'de ticarî faaliyetleri, rakipleri olan Venedikliler'den daha geç başlamıştır. Cenova'nın uzun süre Fransa'nın egemenliği altında kalması, onun ancak 1099'da bağımsızlığını kazanmasına fırsat vermiştir. Bu sebeple Doğu ile hiçbir münasebetleri olmayan Cenevizliler'in, ancak 1142 yılında Bizanslılar ile ilk ticaret anlaşmasını imzaladıklarını görmekteyiz²⁶⁹. Önce her İtalyan Devleti'nin yaptığı gibi İstanbul ve civarında örgütlenerek ticarete başlayan Cenevizliler, kısa süre sonra Tekirdağ, İzmir ve Edremit gibi ticarî sahalarda koloniler oluşturmuşlar ve gün geçtikçe Levante ticaretini kendi lehlerine döndürmüşlerdir.

1204 tarihinde Latinler'in İstanbul'u işgal etmesi ile 1261 yılına kadar olan dönemde Venedikliler'in birçok ticarî ayrıcalıklar kazanmaları, Ceneviz tüccarlarını bir müddet sıkıntıya soktuysa da, Latinler'in İstanbul'dan çıkarılması ile Cenevizliler, Bizans Devleti'nden geniş imtiyazlar kazanmışlardır. İstanbul'un alınması esnasında Bizanslılar'a yardım'da bulunan Cenevizliler, bu yardımlarına karşılık 1261 yılında Nymphion (Kemalpaşa) antlaşmasını imzalıyorlardı²⁷⁰. Levante ticareti açısından çok önemli olan bu antlaşma ile, artık Cenevizliler ticarî faaliyetlerde en ön sıraları alıyorlardı. 1267 yılında yeni bir antlaşma ile Cenevizliler, o zamanlar İstanbul'un dışında sayılan Galata'yı Bizanslılar'dan alıyorlar ve önemli bir ayrıcalık kazanıyorlardı. Çünkü Venedikliler için Girit'in

²⁶⁸ İ.Hakkı Uunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, I. Cilt, s.226.

²⁶⁹ Şerafettin Turan, *Türkiye -İtalya İlişkileri I*, s.27.

²⁷⁰ W. Heyd, *Yakın-Doğu Ticaret Tarihi*, s. 480 vd.

önemi ne ise, Cenevizliler içinde Galata'nın önemi o derece değerli olacaktır ²⁷¹. 1304 tarihli bir anlaşma ile Galata'yı surlarla çevirmeye başlayan Cenevizliler, bu bölgeyi müstahkem bir mevki haline getirerek, Levante ticaretinin merkezini oluşturdular. Ceneviz kolonisinin oturduğu bu merkezde, Cenova'dan gönderilen ve yetki alanları oldukça geniş olan podesta denilen temsilciler, Cenevizliler'e ilişkin işleri yürütürlerdi.

Galata'nın dışında Sakız, Foça ve Amasra gibi önemli liman şehirlerinde, Ege adaları ve Kırım'da da ticaret kolonileri kuran Cenevizliler, XIV.yy. içerisinde mutlak güç haline gelmişlerdir. Uc topraklarında ticaret yaptıkları şehirler içerisinde bir liman kenti olan ve Marmara bölgesine giden yolların üzerinde bulunan Edremit, Cenevizliler'in önemli bir ticaret sahası idi. XIV. yy. başlarından kısa bir süre sonra burayı Karesi Beyliği'ne kaptıran Cenevizliler, diğer bir kasaba olan ve Karia bölgesinde yer alan Kadı Kalesi'nde ticarî faaliyetlere devam ediyorlardı. Ege sahilinde yer alan ve önemli ticaret limanına sahip olan İzmir üzerinde de koloniler kurmaya çalışan Cenevizliler, bunda pek başarılı olamamışlardır. Zira 1326 senesinde şehrin tümüyle Aydın oğulları topraklarına ksatıldığını görmekteyiz ²⁷².

Uc topraklarında yer alan ve önemli bir liman kenti olması ile birlikte zengin şap yataklarına sahip Foça şehri, yine bu dönem başlarında VIII. Mihail Paleologos tarafından Cenevizli Zaccaria ailesine verilmiştir ²⁷³ Türkler'in bu sıralarda Ege sahillerinde yaptıkları akınların tehlikeli olduğunu idrak eden Manuele Zaccaria, şehrin etrafını kısa sürede surlarla çevirmiştir. Birkaç sene sonra da eski şehrin birkaç kilometre dışında daha büyük bir kent yapılarak, tamamlandığında bu kasabaya Yeni Foça adı verilmiştir. Üç büyük şap ocağına sahip bu kent, Avrupa'nın şap ihtiyacının önemli bir kısmını temin ediyordu ²⁷⁴. 1329 tarihinde III. Andronikos tarafından Foça, Cenevizliler'den arındırılarak,

²⁷¹ Galata, uzun bir süre yalnızca batılı tekneler tarafından ziyaret edilen bir limandı ve birçok sayıda tüccarın sahip olduğu dükkanlar ve antrepolar burada bulunmaktaydı. Bkz. Fernand Braudel, *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası*, Cilt I, s. 233.

²⁷² İ.Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, s.104.

²⁷³ Bkz. W. Heyd, *Yakın -Doğu Ticaret Tarihi*, s. 517.

²⁷⁴ Şerafettin Turan, *Türkiye -İtalya İlişkileri I*, s. 44.

tekrar Bizans'a bağı hale getirildiyse de, kısa bir süre sonra bu topraklar Aydın oğulları ve Saruhan oğullarına bağlanmıştır .

Cenevizliler'in Ege denizinde; Sakız, Midilli, İmroz ve Taşoz gibi adalarda ticaret kolonileri bulunmaktaydı. Sakız adası, bir zamanlar Yeni Foça'yı idare eden Benedetto Zaccaria tarafından, 1304 yılında Bizans'tan dirlik olarak zorla alınmıştır ²⁷⁵ .1329 yılında Andronikos adayı tekrar Bizans'a bağladıysa da , bir süre sonra 1346 tarihinde Sakız, ikinci kez Cenevizliler'e geçmiştir. Bu sırada Maona diye anılan bir Ceneviz şirketi burada ticarî faaliyetlere başlamış ve adanın yönetimini egemenliği altına almıştır. Sakız adası, adından da anlaşılacağı üzere sakızıyla ünlüydü. Özellikle sanayide hammadde olarak kullanılan bu ürün, çok talep edilen ticarî bir mal idi. Cenevizliler açısından oldukça fazla stratejik öneme sahip diğer topraklar, Edremit körfezinin önünde yer alan Midilli, Çanakkale Boğazı'nın ağzını kapayan İmroz ve Meriç'in Ege denizine döküldüğü yerde bir liman olan Enez topraklarıdır. Bu topraklar da, yine Cenevizli başka bir aile olan Gattilusio ailesi tarafından idare ediliyordu ²⁷⁶ .

Cenevizliler'in Karadeniz sahillerinde de Amasra, Fatsa, Samsun, Trabzon ve Sinop gibi merkezlerde ticarî limanları bulunmaktaydı. Anadolu'dan veya Memlûk sahasından gelen ticarî malların, Kırım'a nakli açısından önemli bir ticaret limanına sahip Amasra, transit ticarete oldukça güvenli bir bölge idi. Şehir bir ara Candar oğullarının eline geçtiyse de, yine Cenevizliler tarafından geri alınmıştır. Diğer bir şehir olan Samsun biri Türkler'in diğeri Cenevizliler'in elinde olmak üzere ikiye ayrılmıştı. Trabzon bu dönemde en önemli bir ticaret limanı idi. Boğazlar ve Ege yolu ile Akdeniz'e ve Avrupa'ya bağlandığı gibi, aynı zamanda Karadeniz kuzeyindeki Rusya'ya giden yolların bulunduğu bir kavşak noktasındaydı. Sinop, Karadeniz'i batıdan doğuya veya güneyden kuzeye aşır, İstanbul'dan Trabzon'a veya Anadolu'dan Kırım'a gidecek tüccarların uğradıkları önemli bir liman ve ticaret sahası idi Şehir bir ara Pervane oğullarının elinde idiysen

²⁷⁵ Halil İnalçık , *The Middle East and The Balkans....*, s. 313 .

²⁷⁶ Bkz.W. Heyd , *Yakın -Doğu Ticaret Tarihi* , s.571 vd .

de, sonraları Candar oğulları topraklarına katılmıştı²⁷⁷. Kırım sahasında Suğdak, Kefe ve Tana limanlarında da ticaret yapan Cenevizliler, Karadeniz'in doğu sahillerini izleyerek, Kafkaslar'dan İran'a ve oradan Asya içlerine kadar uzanan karayolunu da kullanmaktaydılar. Özellikle Kefe ile Tebriz²⁷⁸ arasında oluşturulan ticarî hat oldukça önem teşkil etmekteydi²⁷⁹.

Neticede, Batı Akdeniz kenarında ve kendi adındaki körfezde mühim bir ticaret merkezi olan Ceneviz şehri, dış ülkelerden ki, özellikle Doğu'dan gelen malların Avrupa'ya taşınmasında son deniz yolu durağı idi. Bu şehir devleti de Venedikliler'in yaptıkları gibi haçlı ordularının gemilerle doğuya taşınmasında rol almış ve bu taşımacılıktan çok para kazanmıştır. Batı'dan haçlı ordularını Doğu'ya naklederlerken, Doğu'dan da çeşitli ticarî malları Batı'ya getirerek yavaş yavaş ticarete başlayan Cenevizliler, kısa sürede Levante ticaretinde, birçok şehirde ticaret kolonileri kurarak güçlenmişlerdir. Karadeniz bölgesindeki Anadolu sahillerinde Amasra, Sinop, Samsun ve Trabzon şehirlerinin yanı sıra, Kırım sahilinde Kefe ve Menküb, İstanbul'da Galata, Ege denizinde Meriç nehri ağzında Enez, ve aşağı tarafta Foça, İzmir gibi şehirlerde ve Midilli, Sakız, Taşoz adalarında, Cenevizliler'in koloniler kurduklarını ve ticaret yaptıklarını bilmekteyiz. Hatta Kıbrıs Krallığı'na ait Famagosta bile yirmi sene kadar Ceneviz egemenliğinde kalmıştır²⁸⁰ Varlıklarını ve ticaretteki çıkarlarını sürdürebilmek amacıyla Türkler'le iyi geçinmek, gerekirse onlarla işbirliği yapmak, aynı zamanda onlara karşı savaşmaktan olabildiğince uzak kalmak gibi bir siyaseti kendilerine ilke edinen İtalyan Devletleri'nde olduğu gibi Cenevizliler de, uc beylikleri ile dostane ilişkiler içerisinde kalmaya çalışmışlardır. Sakız'ı ve özellikle Foça'yı ellerinde bulunduran Cenevizliler, Aydın ve Saruhan beylikleri ile daha yakından ilgilenmişlerdir. Zira bu, beyliklerin topraklarına uzanarak ticaret yapma

²⁷⁷ Bkz. Ahmed Tevhid, "Rum Selçukî Devleti'nin İnkirazıyla Teşekkül Eden Tevâif-i Mülûk, Sinop'ta Gazi Çelebi" *T.O.E.M.*, Cilt I, Sa .5, İstanbul, 1326.

²⁷⁸ 1304 tarihinde Cenevizliler Tebriz'de birçok sayıda ticaret yuvaları oluşturmuşlardı .Bkz. Bertold Spuler, *İran Moğolları, Siyaset, İdare ve Kültür*, s.474 .

²⁷⁹ Bkz. Zeki velidi Togan, "Moğollar Devrinde Anadolu'nun İktisadî Vaziyeti", *T.H.İ.T.M.*, Cilt I, İstanbul, 1931, s.17.

²⁸⁰ İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, I. Cilt, s.231 .

zorunluluğunda bulunan Cenevizliler için bu kaçınılmaz bir olaydı. Nitekim Menteşe Beyliği topraklarında ticarî çıkarları çok fazla olmayan Cenevizliler bu beylikle çok yakın bir münasebette bulunmamışlardır .

3.3. UC BEYLİKLERİ ve TİCARİ DENGELERDEKİ DEĞİŞİMLER

Beyliklerin ortaya çıkmasından önce, Anadolu'da varlığını bildiğimiz Selçuklular, bütün kuvvetleriyle ticaretin tam bir emniyet içerisinde cereyanı için çalışmışlardı. Selçuklu hükümdarı Alaeddin Keykubad, yapılan bir antlaşma ile 1220 tarihinde Venedikliler'e ticarî ayrıcalıklar vermiş²⁸¹ ve yine tüccar eşyalarını yağmalayan Ermeni, Frank ve Rus devletlerine karşı ordular sevk etmişti. Yolcuların ve tüccarların güvenliği ve rahatlığı için, Anadolu'nun her tarafında yollar, köprüler ve kervansaraylar²⁸², hep bu dönemde yapılmaya başlanmıştı. İç Anadolu'da en mühim ticarî sahalar Sivas, Kayseri ve Konya şehirlerinde oluşmuş; Mısır, Suriye ve Irak Müslüman tüccar kabileleriyle, Ceneviz ve Venedik Hıristiyan tüccarlarının büyük kervanları bu merkezlerde toplanır olmuşlardı. Tüccarlar buralarda ya mallarını devrederler, veya icap eden istikametlerine devam ederlerdi²⁸³. Bu dönemde transit ticaretin yapıldığı yolların Anadolu'dan geçmesinin yanı sıra, zorunlu ihtiyaç maddelerinin ve doğal zenginliğe dayanan ticarî ürünlerin de ülkede yetişmesi, Anadolu'nun zenginleşmesi ve gelişmesinin en önemli sebeplerini ortaya çıkarmıştı . Böylece Haçlı seferlerinden sonra Anadolu, kısa da olsa parlak bir devir yaşamıştı. Ancak 1243 tarihi sonrası Anadolu'da ortaya çıkan Moğol istilası, bir süre devam eden bu refah ve mutluluğu götürmüş ve Anadolu Selçuklu Devleti'nin yıkılmasına sebebiyet vermişti. Artık Anadolu, Moğol istilâsı ile siyasal bir kargaşanın içine giriyordu.

²⁸¹ Bkz. Osman Turan, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar* , Metin , Tercüme ve Araştırmalar, 2. Baskı, Ankara , 1988. s. 143.

²⁸² Bkz. Osman Turan , "Selçuklu Kervansarayları" , *Bellekten* , Cilt X, Sa .39 ,Ankara , 1946 . s. 471-496 .

²⁸³ İ. Hakkı Uzunçarşılı , " 13 . ve 14 . Asırlarda Anadolu'da Ticaret" , *Ülkü Halkevleri Mecmuası* , Cilt I ,Sa. .4. , Mayıs 1993 . s. 288 .

Anadolu Selçuklu Devleti'nin yıkılışı sonrası, ülkedeki ticarî faaliyetler siyasî belirsizlik yüzünden azalırken, ticaret merkezleri İlhanlı Devleti tesiriyle Doğu'ya yani Tebriz'e kaymıştır. Artık Karadeniz ve Akdeniz kıyılarındaki iki önemli limanlardan, yani Trabzon ve Ayas'tan başlayan karayolları, İran'a doğru uzandığı için, bu yolların ulaştığı Tebriz, Uzak-doğu ve Hindistan'dan gelen malların da biriktiği bir ara merkez haline gelmişti ²⁸⁴. Ortaya çıkan bu şartlar neticesinde ise, eskiden Anadolu'da çeşitli merkezlere yerleşen Avrupalı İtalyan tüccarlar, şimdi bu ülkeden yalnızca geçer hale gelmişlerdi. Ayrıca İlhanlılar ile Altın Ordu arasındaki ilişkiler bozuk olduğundan, Rusya'dan Mısır'a gönderilecek mallar, Sinop ve Samsun üzerinden değil de, gemilerle boğazlardan geçirilerek deniz yoluyla götürülmeye başlanmıştı. Bu da Anadolu ticaretini etkileyen ikinci olumsuzluk idi. Beyliklerin ortaya çıkmaya başladıkları sırada, Anadolu'da ticarî faaliyetlerde bulunan İtalyan devletleri, Anadolu'nun büyük bir kısmını egemenliği altında tutan İlhanlılar ile yakın ilişkilere girmişlerdi ²⁸⁵. İlhanlı yönetimi Batı ile ticaretin gelişmesi için pek fazla çaba harcamazken, Venedik ve Ceneviz devletleri etkinliklerini devam ettirebilmek için İlhanlı sarayını zorlamaya, eskiden sahip oldukları, hakları ve ayrıcalıkları, Orta ve Doğu Anadolu'nun bu yeni egemen gücüne kabul ettirmeye çalışıyorlardı. Bu ilişkilerde en ön sırada olan Venedik 1320 tarihinde İlhanlılar ile yaptığı bir antlaşma ile, İlhanlı ülkesinde ticaret serbestliği, can ve mal güvenliği ve hukuksal ayrıcalıklar elde ediyor, Tebriz'de bir Venedik konsoloslugu kuruyordu²⁸⁶. Dolayısıyla bu antlaşma Anadolu topraklarında ki ticareti de yakından ilgilendiriyordu .

İlhanlılar devrinde Anadolu üzerinden gerçekleştirilen Asya -Avrupa arasındaki ticarî etkinlikler devam ettiyse bile , bu yabancıların elinde olan ve ülkeye yarar sağlamayan bir ticaretti ²⁸⁷. Bu konuyla ilgili bir araştırma yapan W.

²⁸⁴ Claude Cahen , *Osmanlılar'dan Önce Anadolu'da Türkler*, Çev :Yıldız Moran , İstanbul , 1979 .s .313

²⁸⁵ Bkz. Bertold Spuler , *İran Moğolları, Siyaset , İdare ve Kültür* , s.473 vd.

²⁸⁶ Şerafettin Turan , *Türkiye-İtalya İlişkileri I* , s.134 vd .

²⁸⁷ Claude Cahen , *Osmanlılar'dan Önce Anadolu'da Türkler* , s. 312 .

Barthold , Anadolu'dan elde edilen gelirin Moğollar zamanında azaldığını ve rakamların Selçuklular'a oranla düşüşe geçtiğini belirtmektedir²⁸⁸ .

1335 tarihinde Ebu Said Bahadır Han'ın ölümü ile birlikte İlhanlı Devleti'nde ortaya çıkan karışıklıklar sonrası, Tebriz'deki İtalyan tüccarları şehirden yavaş yavaş ayrılmaya başlamışlar ve İlhanlılar ile İtalyan şehir devletleri arasındaki ilişkiler zamanla azalmıştır. İşte bu sırada Batı Anadolu'da güçlerini iyiden iyiye hissettiren ve coğrafi açıdan stratejik konumlarını verimli bir şekilde kullanabilen uc beylikleri, dış ticarete ve siyasî ilişkilerde İtalyanlar'ın görüşebileceği tek güç haline gelmişlerdir. Artık Anadolu ticaretinde söz sahibi olan bu uc beylikleri, iktisadî hadiselerle birinci derecede rol oynayacaklardı .

Daha önce de belirttiğimiz gibi, Anadolu'nun yeni güçlerini oluşturan uc beyliklerine tedirginlik ile bakan İtalyan devletleri, birinci derecede önem verdikleri Levante'deki ticarî faaliyetlerini kaybetmemek için, beyliklerle zaman zaman dostça ilişkiler kuracaklar, gerektiğinde de kendi menfaatlerini koruyabilmek için haçlı dünyasından aldıkları yardımlarla bu beyliklere karşı savaş açacaklardı. Başlangıçta Anadolu'daki topraklarda nüfuzlarını kuvvetlendirmek için mücadelelere girişen İtalyanlar, daha sonraları karşılaştıkları Türk mukavemetleri ve saldırıları karşısında, Ege Denizi'ndeki sahip oldukları adaları korumak için savaşılmaya başlamışlardı. Bu da, uc beyliklerinin bölgede zamanla nasıl güçlendiklerini ve İtalyanlar'a karşı nasıl tehlikeli hale geldiklerini açık bir şekilde göstermekteydi. Özellikle Ege Denizi'nde mutlak güç haline gelen iki Türk beyliği; Menteşe ve Aydın oğullarının gaza ruhuyla motive olan ve ganimeti düşünen korkusuz Türkmenleri, önce İtalyanlar'ı Ege bölgesinden kovdular, ardından da onların denizlerdeki adalarına saldırdılar ve onları haraca bağladılar. Artık Ege sahillerinde ve adalarda rahatça ticaret yapmak isteyen devletler, beyliklere vergi vermek ve onların kurallarına bağlı kalmak şartıyla faaliyetlerini sürdürebileceklerdi.

²⁸⁸ Bkz W.Barthold, " İlhanlılar Devrinde Mali Vaziyet " , *T.H.İ.T.M.* ,Cilt I, İstanbul , 1931 , s. 145-146 .

Ege Denizi'nin doğusundaki adaların ilk tehdit altına düşmesi, 1304 yılında Sasa Bey komutasındaki Menteşe Türkmenleri'nin Efes ve civar yerleri ele geçirmeleri ile başlar. Ancak Türkler, denizlerde tam kontrolü sağlamadan adaları işgal etme girişiminin çok riskli olduğunu anlamış olduklarından, ilk önce kendi sahillerini güvenlik altına almışlardır. Zira denize hakim olmayan bir devlet için herhangi bir ada veya yarımada istihkâmlarının hiçbir kıymeti yoktur²⁸⁹. 1300-1329 arası dönemde Cenevizliler ve Rodos şövalyeleri, Ege'de Türkler'in en büyük rakipleri olmuşlardır. Ege Denizi'ndeki önemli adalardan birisi olan Sakız adası, 1304 yılında Cenevizli Benedetto I Zaccaria tarafından işgal edilmiş ve Avrupa'lı tüccarlarla ticarî faaliyetlerin kurulduğu önemli bir merkez haline gelmiştir²⁹⁰. Rodos adası ise Cenevizli korsanların yardımı ile St.Jean şövalyeleri tarafından 1309 tarihinde ele geçirilmiştir. Anadolu sahillerinin hemen önünde önemli bir Hıristiyan kalesini teşkil eden Rodos, bölgedeki deniz ulaşımının güvenliğini sağlıyor ve birçok yabancı tüccar gemisine sığınak oluyordu. Bu ada ile ilgili Vestefalyalı rahip Ludolf kendisine 1337'de Rodos'ta anlatılanları; “Keşişler gelmeden önce Rodos, Kos ve bütün diğer adaların halkı, mal ve mülkleri için Türkler'e haraç vermek zorundaydılar”²⁹¹, şeklinde aktarmaktadır ki, bu bilgi Türkler'in 1309'lardan önce Ege Denizi'nde birtakım yerleri haraca bağladıklarını göstermesi bakımından son derece önemlidir.

1317 yılında Sicilya kralı Friederick'in oğlu Alfonso Fadrique, Atina Katalan Dükalığı'nın komutanlığına getirildiğinde, ülke sınırlarını genişletmek için Venedikliler'e saldırdığında, Menteşe ve Aydın Türkleri ile ittifak oluşturmuştu. Bu ittifakla Aydın ve Menteşe Türkmenleri, Ağrıboz'dan Girit'e kadar olan bölgede Katalanlar ile ortak hareket etmişlerdir²⁹². Türkler ile Katalanlar arasındaki ilişkilerin bozulduğu 1329 senesine kadar devam eden bu ittifakla, Ege Denizi'ndeki Venedik çıkarları büyük ölçüde zedelendiği gibi

²⁸⁹ Bkz. S. Runciman, “Anadolu'nun Ortaçağlardaki Rolü” *Bellekten*, Cilt VII, Sa. 27, Ankara, 1943 s. 550.

²⁹⁰ Halil İnalçık, “The Yürük, Their Origins, Expansion and Economic Role”, s.51.

²⁹¹ Wilfried Buch, “14./15 .yy.'da Kudüs'e Giden Alman Hacılarının Türkiye İzlenimleri”, Çev Yüksel Baypınar, *Bellekten*, Cilt XLVI, Sa. 183, Ankara, 1982 .s.523.

²⁹² Halil İnalçık, *The Middle East and The Balkans*, s.313.

Balkanlar'daki Romanya Latin yönetimi de, Türkler'in bölgeye gemilerle getirilmeleri ve mücadelelere başlamaları ile hayli sıkıntıya düşmüştür. 1331'li yıllara gelindiğinde Candia Dukası Marino Morosini ile Mentеше oğlu Orhan Bey arasında bir antlaşma yapıldığını görüyoruz. Ancak bu antlaşmaya rağmen bölgedeki Türk saldırıları devam etmiştir. Ege Denizi dışında, Romanya topraklarında da mücadeleler veren Aydın ve Mentеше Türkmenleri, Mart 1332 tarihinde Naksos Dükü Nikola Sanudo ile bir antlaşma yapmışlar ve onları yıllık vergiye bağlamışlardır. Bu olaydan kısa bir süre sonra ise, Venedik senatosu, Hıristiyanlara karşı asker hazırlayan Türkler'in toprakları ile tüm ticareti yasaklamış ve Türkler'e karşı bir haçlı organizasyonu oluşturmaya çalışmıştır. Ancak bu çabalar hiçbir şeyle sonuçlanmamıştır ²⁹³.

1332'li yıllarda Hıristiyanlara karşı Aydın oğulları ile Mentеше oğullarının birlikte yaptıkları son saldırıları görüyoruz. Bundan hemen sonra Aydın oğullarının, Saruhan Bey'i ile birlikte hareket etmesi, Mentеше Beyliği ile aralarında bir kavgayı başlatmış, ancak uzun sürmemiştir. 1334 tarihinde, Venedik senatosunun bir belgesinde Türkler'e karşı Marino Morosini komutasında bir haçlı seferinin yapıldığı yazılıdır. Denizlerde Türk gemilerini zapteden ve Anadolu'da değişik yerlere saldırılarda bulunan bu haçlı birlikleri büyük başarı sağladılar. Buna karşı Ekim ayının sonlarında büyük bir Türk filosu, Karesi'de Bergama emiri olan Yahşi Bey komutasında Edremit Körfezi'nde toplandı. Devamı karada sürecektir olan bu büyük deniz savaşı sonrası Türkler ağır bir yenilgi almışlardır ve bu Hıristiyan zaferi Ege'deki Türk yayılmasını geçici bir süre engellemiştir ²⁹⁴.

Bu dönemle ilgili belirtilmesi gereken önemli husus, beyliklerin kendi çıkarlarına göre bağımsız olarak Latinler, St. Jean şövalyeleri veya Bizans Devleti ile belirli zamanlarda ittifak arayışlarına girmeleridir. Bu da bölgede izlenen aktif siyaseti göstermektedir. 1340'lı yıllara gelindiğinde Türk beylikleri Ege adalarının bütün nüfuzunu ellerine geçirmişler ve yaptıkları seferlerle Trakya,

²⁹³ Elizabeth A Zachariadou, *Trade and Crusade, Venetian Crete and The Emirates of Mentеше and Aydın (1300-1415)*, Venice, 1983 .s.22.

²⁹⁴ Şerafettin Turan, *Türkiye -İtalya İlişkileri I*, s. 163 .

Makedonya, Yunan ve Mora topraklarını haraca bağlamışlardır. Özellikle bu dönemde çok güçlenen Aydın oğlu Umur Bey, Ege Denizi'nde donanması ile Ağrıboz, Mora, Girit ve Rodos adalarını, ayrıca Teselya'nın tüm sahil şeridini eline geçirmiştir²⁹⁵. 1344 yılında Martino Zaccaria komutasında yeni bir haçlı birliği Ege Denizi'nde ortaya çıktı. 28 Aralık 1344 tarihinde İzmir üzerine hücumda bulunan bu güçler, Umur Bey'in tersanesi ve filosunu ateşe vererek İzmir'i Türkler'in elinden almışlardır²⁹⁶. Fakat operasyon denizden karaya inince, haçlılar ağır bir yenilgiye uğramışlardır.

Ege'deki bu mücadelelerin yanı sıra, Karadeniz'de de önemli bir güce sahip uc beyliği olan Candar oğulları İtalyanlar'a karşı savaşıyorlardı. 1322 yılında Sinop'un tamamen beylik topraklarına katılmasıyla Karadeniz ticaretini ellerinde bulunduran Cenevizlilerle temasa geçilmişti. 1341 yılında Venedik ve Ceneviz filosu ile büyük bir savaşa tutuşan Candar oğulları, birçok düşman teknesini zaptetmişler, savaştan güçlkle kurtulan Ceneviz amirali Simon de Quarto kendisini Kırım sahillerine zor atmıştır. 1362'li yıllarda Candar oğullarına ait donanmaların, Kefe'deki Ceneviz istihkâmlarını yağmaladıklarını ve Karadeniz'de yabancı gemilere göz açtırmadıklarını görmekteyiz. Bu açıdan bölgedeki Türk gücünü hisseden Cenevizliler, Karadeniz'de barışın devamlılığının önemini kısa sürede anlamışlar ve sulhçu bir politika takip etmişlerdir²⁹⁷.

İtalyanlar'ın, Menteşe oğulları ve Aydın oğulları başta olmak üzere, beyliklerle 1360'tan sonraki son on sene içerisindeki ilişkileri çok zor yürümüştür. Artık devletlerin gözü, doğuda güç kazanan Osmanlılar'a yönelmiş ve bu nedenle Levante üzerindeki Menteşe ve Aydın beyliğinin ehemmiyeti azalmaya başlamıştı. Mart 1358'de Osmanlılar'ın Gelibolu'yu almaları ile birlikte, Hıristiyan dünyası ilgisini Osmanlı Türkleri'ne çevirdi. Osmanlılar Gelibolu'dan geçerek Edirne'ye hakim olduklarında ve Karadeniz Boğazı'na yerleştiklerinde, Bizans iktisadiyatının bütün imkânlarına sahip olmuşlar ve bölge

²⁹⁵ Elizabeth A. Zachariadou, *Trade and Crusade*, s. 42.

²⁹⁶ W. Heyd, *Yakın-Doğu Ticaret Tarihi*, s.602.

²⁹⁷ Yaşar Yücel, *Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar I*, s. 70.

ticaretini kontrolleri altına almışlardır. Bu durumdan en çok zarar gören de, şüphesiz ki İtalyanlar olmuştur ²⁹⁸. Zira Türkler'in Ege ve Marmara sahillerinde kazandıkları her toprak, İtalyanlar'ın menfaatlerini ortadan kaldırıyordu .

Kantakouzenos'a göre, 1330 dolaylarında Osmanlı beyi Orhan'ın 36 kadırgası bulunmaktaydı²⁹⁹. XIV.yy.'in ortalarında Osmanlılar, Edremit ve Bergama topraklarını içine alan Karesi Beyliği'ni ele geçirerek Ege Denizi'ne açılmışlar ve Trakya'ya doğru donanma saldırılarına başlamışlardır. Bu esnada Cenevizliler'in Karadeniz'de Venedikliler'i bölgeden ihraç etmeye yönelik çalışmaları karşısında büyük bir savaş başlamıştır. Venedik bu savaşta Argonia kralı ve Bizans tahtında bulunan Kantakouzenos ile ittifak yoluna giderken, Ceneviz ise padişaha yıllık bir vergi ödeme şartını da kabul ederek, Orhan Gazi ile 1352'de bir antlaşma yapar ³⁰⁰. Bu olay ile Osmanlı-Ceneviz dostluğunun Galata'daki temelleri atılır. Oluşturulan dostluğun en büyük yararı, Osmanlılar'ın Çanakkale Boğazı'nı aşip Gelibolu yarımadasına geçişlerinde, Cenevizliler'in askerî ve sivil taşımalarında Osmanlılar'dan belirli bir para karşılığında, gemilerle nakil işlemlerini sağlamalarıdır. Cenevizliler ile başlayan bu ilişkiler kimi zaman iyi , kimi zaman da kötü bir şekilde devam ederken diğer bir İtalyan Devleti olan Venedikliler, Osmanlılar ile bir türlü dostluk anlaşması yapamamışlardır. Birçok kere bu amaçla girişimlerde bulundusalar da, ancak Bayezid zamanında bir anlaşmaya varılabilmıştır .

Bayezid tahta geçişi ile birlikte, Anadolu'daki uc beyliklerini kendi topraklarına bağladıktan sonra, her yıl Anadolu'dan Midilli, Limnos ve Rodos adalarına gönderilmekte olan buğdayın ihracatını menetmiş ve donanmalarını teçhiz ederek, Sakız ve Ağrıboz başta olmak üzere birçok adaya seferler düzenlemiştir³⁰¹. Bundan sonra da Osmanlılar, Rumeli'ye geçerek Gelibolu yarımadasını, Trakya'nın bütün sahillerini ve Dimetoka'yı tamamen ellerine

²⁹⁸ Mustafa Akdağ , *Türkiye'nin İktisadî ve İçtimaî Tarihi* ,s .370 .

²⁹⁹ Anthony Luttrell , “ Latin Responses to Ottoman Expansion before 1389” , *T.O.E.* , Crete University Press , 1993 , s ,121

³⁰⁰ Colin Imber , *The Ottoman Empire 1300-1481* , s.24.

³⁰¹ Dukas , *Bizans Tarihi* , Çev: Viladimir Mirmiroğlu , İstanbul , 1956 .s .28 .

geçirerek, bölge ticaretini kontrolleri altına almışlardır. İşte bu aşamada Levante ticaretleri tamamen tehlikeye giren İtalyan Devletleri , yaptıkları sürekli girişimlerle , Osmanlı Devleti'nden hak ve ayrıcalıklar alma yoluna gidecekler ve iktisadî menfaatleri doğrultusunda dostça davranacaklardır. Özellikle Akdeniz ve Karadeniz arasındaki deniz ticareti yolunun önemli bir kapısı durumunda olan ve stratejik açıdan büyük değere sahip bulunan Gelibolu'nun , Osmanlılar'ın eline geçmesi , İtalyanlar açısından bu dostluğu kaçınılmaz kılmaktaydı. Nitekim XV.yy.'ın başında Semerkand'a seyahat eden ünlü seyyah Clavijo'nun seyahat esnasındaki Gelibolu izlenimleri bu yerin önemini açıkça göstermektedir; "Türkler'in Boğaz'ın Avrupa yakasında ilk işgal ettikleri yer Cenevizliler'in elinde olan Gelibolu'dur. Gelibolu'yu alarak Bizans topraklarını fetheden Türkler, donanmalarını burada bulunduruyorlar ve asıl vatanlarından buraya levazım ve asker gönderiyorlardır. Gelibolu kalesi, Türkler'in bütün Bizans'ı boğazından yakalamalarını temin eden üstür " ³⁰².

Neticede Foça, Bodrum, Galata ve Amasra gibi İtalyan kolonilerinin bulunduğu yerlerin, Osmanlılar döneminde Türk topraklarına katılmasından sonra bile, Türk hoşgörüsünün bir sonucu olarak Hıristiyan ve Müslüman halk içiçe yaşamış ve ticarî ilişkiler büsbütün ortadan kalkmayıp , değişik boyutlarda devam etmiştir. Ancak şu halde , Yakın Doğu ticareti denilince artık, bir tarafta İtalyanlar diğer tarafta da Türkler bulunuyordu. Zira bütün Anadolu ve Balkan yarımadasının Ege ve Marmara'ya kıyı düşen doğu kısma Türk hakimiyetine girmiş bulunmaktaydı. Gemiciliğe müsait olan Ege sahillerinde, Türkiye tarihinin ilk denizciliği doğarak, Hıristiyan korsanlara karşı mücadeleler veriliyor ve deniz soygunculuğu esasına dayanan kazançlı bir iktisadî müessese ortaya çıkıyordu. Dolayısıyla şimdiye kadar anlattıklarımızla bu bölümümüzde, uc beyliklerinde yaşanan iktisadî hayat içerisinde, yabancılara karşı verilen deniz ve kara savaşlarının önemli bir gelir ve geçim kaynağını oluşturduğunu izah etmeye çalıştık.

³⁰² Ruy Gonzales De Clavijo , *Timur Devrinde Semerkand'a Seyahat* , Çev: Ö . R . Doğrul, İstanbul, 1975.

3.4. DIŞ TİCARET ve BU YAPIYI ŞEKİLLENDİREN ÖĞELER

3.4.1. Ticarî Antlaşmalar

Uc beylikleri ile İtalyan devletleri arasında yapılan antlaşmaların, tüm orjinal metinleri Grekçe yazılmıŐtır. Yalnız Mentefe oğlu Musa'nın 1358 yılında imzaladığı antlaşmanın metni T¼rkçe'dir. Antlaşmalarda Grekçenin kullanılmasının nedeni; o dönemde Doğu Akdeniz Bölgesinde uluslararası ilişkilerde bu dilin geçerli olmasıyla izah edilebilir³⁰³.

İtalyanan Şehir devletlerinden en g¼çlüs¼ olan Venedikliler ile, ilk antlaşmanın Mentefe oğulları tarafından yapıldığını bilmekteyiz. Venedik Senatosu'nun Mentefe limanlarının yeniden ticarete açılmasını sağlamak amacıyla bir antlaşma yapma kararı alması üzerine, bunu sağlamakla görevli Candia Dukası Marino Morosini harekete geçerek, uzun bir görüŐme sonrası 13 Nisan 1331 tarihinde Mentefe oğlu Orhan Bey ile bir antlaşma imzalamaya muvaffak olmuştur. İki devlet arasındaki başlamış olan ticarî ilişkileri, daha da düzenli bir duruma sokan bu antlaşma başlıca Şu hükümleri içermekteydi:

Venedik tüccarları ve tebaası ister karadan isterse denizden, huzur ve güven içinde Mentefe topraklarına girip ticaret yapabilecekler ve bu ticaret karşılığında özel tarifeli mallar dışında, %2 gümrük vergisi ödeyeceklerdi. Satılmayan malların geri götür¼lmesi halinde ise gümrük muafiyeti kabul ediliyordu. Tüccarlar için; Balat'ta oturacakları ve ticaret yapabilecekleri yerler ayrılacaktı. Beyliğin baŐkentinde bir Venedik konsolosu bulunacak ve bu konsolos Venedikliler'le ilgili davalarda özel yargılama yetkisine sahip olacaktı. Ahidnâmede ithal ve ihraç edilen bir kısım mal ile bunların fiyatları da belirlendikten sonra, tüm hükümlerden Venedik Cumhuriyeti'ne bağlı olan Karpatos, Kytera, Santorini, Kea ve Seriphos adaları halkının da yararlanabilecekleri ifade ediliyordu³⁰⁴

³⁰³ Elizabeth Zachariadou, *Trade and Crusade*, s.185

³⁰⁴ Şerafettin Turan, *T¼rkiye- İtalya İlişkileri I*, s.144- 145

Bu antlaşmadan sonra iki devlet arasındaki diğer bir antlaşma da, Nisan 1337 tarihinde Candia Dukası Giovanni Sanudo ile Menteşe oğlu İbrahim Bey arasında yapılmıştır. 1335 ortalarında Venedikliler ile Menteşe oğulları arasındaki ilişkilerin bozulmasından iki sene sonra yapılan bu antlaşma ile, Venedikliler tekrar eski ayrıcalıklarını kazanıyorlar ve Balat'ta yeniden ticarî faaliyetlere başlıyorlardı. Antlaşma da ayrıca, 1331 tarihli ahidnâmede belirtilen beş adanın dışında Koron, Modon ve Ağrıboz gibi adalar halkının da Venedikliler'e tanınan haklardan yararlanabilecekleri belirtiliyordu.

Menteşe oğulları ile Venedikliler arasında yapılan diğer antlaşmalar ise sırasıyla şu şekildedir; Candia Dukası Pietro Badoer ile Menteşe emiri Hızır Bey arasındaki 13 Ekim 1358 antlaşması, Candia Dukası Giovanni Grandenigo ile Menteşe emiri Ahmed Bey arasındaki 22 Nisan 1375 antlaşması ve son olarak Candia Dukası Marco Falier ile Menteşe emiri İlyas Bey arasındaki 24 Temmuz 1403 antlaşması³⁰⁵. Yapılan bu antlaşmalar, yaşanan siyasal krizler sonrası Venedikliler'in tekrar eski ayrıcalıklarını elde edebilmeleri amacıyla gerçekleştirilmiştir. Antlaşmaların Menteşe beyliği açısından önemi ise Venedikliler'den aldıkları vergileri tekrar devam ettirebilmeleri arzusudur. Antlaşmaların maddeleri 1331 ahidnâmesinininkine benzer nitelikte olduğundan, bunları burada tekrar belirtmeyeceğiz.

Ortaçağ'da önemli bir ticaret ve ithalat limanı olarak bilinen Ayasulug'a sahip olan Aydın oğullarının Venedikliler'le yaptıkları ilk ticaret antlaşması ise, Mart 1337 tarihinde olmuştur. Candia Dukası Giovanni Sanudo ile Aydınoğlu Hızır Bey arasında yapılan bu antlaşma, başlıca şu hükümleri içermektedir:

Aydınoğulları bir yıl süreyle Ege'de donanmalar ile faaliyetlerde bulunmayacaklar, Venedikliler bu beyliğin topraklarında serbestçe ticaret yapabileceklerdir. Ayasulug'da oturabilecekleri ve ticaret yapabilecekleri özel yerleri elde eden Venedikliler, saptanmış olan olağan gümrük ve resimlerini ödeyeceklerdi. Ayrıca Ayasulug'da Venedikliler'e ilişkin her türlü davada özel

³⁰⁵ Bkz. Elizabeth Zachariadou, *Trade and Crusade*, s.187- 233

yargılama yetkisine sahip bir de Venedik konsolosu bulunacaktı. Antlaşmada belirtilen ticarî ayrıcalıklardan Modon, Koron ve Ağrıboz halkı da istifade edebileceklerdi³⁰⁶.

Ticarî nitelikteki bu antlaşmanın yapılmasına rağmen, ne yazık ki bölgede devam eden siyasal çekişmeler sonucu Venedik'in, Gazi Umur Bey'e karşı oluşturulan Haçlı ittifakının içerisinde yer alması, bu andlaşmanın devam ettirilememesini ortaya çıkarmıştır. Yapılan uzun mücadeleler esnasında Aydın oğlu Umur Bey'in şehit düşmesi ile Hızır Bey 18 Ağustos 1348 tarihinde Sancta Unio (Kutsal ittifak) ile bir ateşkes imzaladığını görmekteyiz. İki taraf arasında savaşa son veren bir mütareke olmasının dışında, barış döneminde de uygulanması öngörülen bir çok hükümleri içine alan bu antlaşma, Aydın oğullarının deniz kuvvetlerini bir ay içerisinde silahtan arındırılarak karaya çekilmesini hükme bağlıyordu. Aynı zamanda eğer lega tarafından istenirse bu gemiler yakılmaya hazır bulundurulacaktı ki, bu kuşkusuz teslimiyet anlamına gelen ağır bir hükümdü. Antlaşmanın en ağır maddesi ise, Ayasulug başta olmak üzere Aydın oğullarına ait öteki limanların ticaret gelirlerinin yarısını lega'ya dahil devletlere ya da onların belirleyecekleri senyörlere verilmesi idi³⁰⁷.

Bu hükümlerden de anlaşılacağı üzere 1348 antlaşması, Ege ile Trakya'da Türk gücünü göstermiş olan Aydın oğulları beyliğini, yalnız Venedik Cumhuriyeti'ne değil, Papalığa, Kıbrıs Krallığı'na ve Rodos Şövalyeleri'ne karşı da ticaret ve yargı alanlarında büyük ayrıcalıklar verme durumuna sokmuştur. Ancak bu antlaşma, müttefikler arasındaki görüş ayrılıkları yüzünden, VI.Clementus tarafından onaylanmadığı için geçerlilik kazanamamıştır³⁰⁸. 1353'lü yıllara gelindiğinde Venedikliler ile Aydın oğulları arasında yeni bir barış ve dostluk andlaşması imzalandığını görüyoruz. Candia Dukası Marino Morosini ile Aydın emiri Hızır Bey arasında yapılan bu antlaşma, 1337 tarihli ahidnâmeyle benzer

³⁰⁶ Şerafettin Turan, *Türkiye- İtalya İlişkileri I*, s.176

³⁰⁷ Himmet Akın, *Aydın Oğulları Tarihi Hakkında Bir Araştırma*, s.52 vd.

³⁰⁸ Bu muahede ile ilgili bilgi veren eski çalışmaların hepsinde, antlaşmanın papa tarafından tasdik edildiği belirtilirken, yeni çalışmalar durumun böyle olmadığını bize açıkça göstermektedir. Bkz.İ.Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, s.109; Şerafettin Turan, *Türkiye- İtalya İlişkileri I*, s.178

nitelikte maddeler taşıyordu. İki devlet arasında barışı sağlayan ve ticarî ilişkileri düzenleyen 1353 tarihli antlaşma, Aydın oğulları beyliğinin Yıldırım Bayezid tarafından Osmanlı topraklarına katıldığı 1390 senesine kadar geçerliliğini korumuştur.

Karadeniz sahilinde ise önemli bir güç olan Candar oğulları, İtalyan devletleri ile ilişkilerinde, Batı Anadolu beyliklerindeki gibi barış çerçevesinde ticaret yapmayı istememiş, aksine sürekli çarpışmalara girişmişlerdir. Candar oğulları, Sinop önlerinde görülen yabancı kadırgalardan ve filolardan kuşkulandırmakta, bunlara saldırılar düzenlemekte idiler. Buna karşılık Cenevizliler de Kefe'deki güçlerine dayanarak Karadeniz'deki ticaret üstünlüklerini olduğu gibi sürdürmeye ve Candar oğullarını etkisiz hale getirmeye çalışıyorlardı³⁰⁹. Bu açıdan iki güç arasında bir barış ve dostluk antlaşması yapılamamıştır. Ancak yine de, İtalyan devletlerinin kolonileri, Sinop'ta sınırlı da olsa ticarî etkinliklerini devam ettiriyorlardı.

XIV.yüzyıl sonlarına doğru Osmanlı Devleti'nin, uc beylikleri topraklarını kendi sınırlarına katması ile birlikte, bu beyliklerin yaptıkları ticarî anlaşmalar da ortadan kalkmıştır. Ancak bu durumun kendileri açısından hiç de iyi olmadığını gören İtalyan devletleri, kısa sürede Osmanlı Devleti ile yakın münasebetlere girerek, eski ayrıcalıklarını tekrar elde etme yoluna gideceklerdir. İlk antlaşmayı daha Orhan Bey zamanında yapmış olan Cenevizliler, Osmanlılara karşı yakın bir durumda idiler ve 8 Haziran 1387 tarihinde dostluk ve ticaret antlaşması adı altında ikinci bir ahidnâmeyi elde etmişlerdir³¹⁰. Antlaşma gereğince Osmanlı tebaası Pera ile serbest ticaret yapabilecek, ithalat ve ihracatta gümrük vermeyeceklerdi. Cenevizliler ise belirli imtiyazları almaları ile birlikte Türk topraklarında ticaret için vergi ödemeye devam edeceklerdi³¹¹. Antlaşma kısaca Orhan Bey zamanında yapılan ahidnâmenin şartlarını yeniler nitelikteydi. Ancak Osmanlılar'ın Balkanlarda ilerlemeye başlamasıyla Bosna Krallığı ve Sırp Despotluğu

³⁰⁹ Bu mücadeleler için bkz. Yaşar Yücel, *Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar*, s.66 vd.

³¹⁰ Anthony Lutrell, *Latin Resposes to Ottoman Expansion Before 1389*, s.129.

³¹¹ Melek Delibaşı, "Ortaçağ'da Türk Hükümdarları Tarafından Batılılara Ahidnâmelerle Verilen İmtiyazlara Genel Bir Bakış", *Bellekten*, Cilt XLVII, Sa.185, Ankara, 1983, s.101- 102.

öncülüğüyle oluşturulan ittifaka, din kardeşleri Cenevizliler'in de katılması, bu antlaşmayı kısa sürede ortadan kaldıracaktı.

Osmanlılar'ın 1389-1390 tarihleri arasında, Yıldırım Bayezid liderliğinde Batı Anadolu'da giriştikleri mücadelelerle uc beyliklerini kendi topraklarına katmaları, özellikle bu bölgede ticarî çıkarları fazla olan Venedik'i fazla düşündürmüştür. Daha önceki antlaşma girişimlerinde başarı sağlayamayan Venedikliler, bu sefer biraz daha ciddi davranarak Osmanlılar'la bir antlaşma yapma imkânını arıyorlardı. Nihayetinde 6 Mart 1390 tarihinde Venedikliler verdikleri bir talimat ile Francesco Querini'yi Osmanlılar'a elçi olarak gönderdiler. Elçi görüntüde Osmanlı Padişahına başsağlığı diliyorsa da, bir çok ticarî haklar elde etme arzusu içindeydi. Uzun görüşmeler neticesinde 21 Mayıs 1390'da, Yıldırım Bayezid üç mektup imzalayarak olayı sonuçlandırmıştır. Mektuplardan ikisi Doc Antonio Venier'e yazılmış, üçüncüsü ise Aydın oğulları topraklarının Osmanlılar'a bağlanmasından sonra buraların yöneticiliğine getirilen Şehzade Ertuğrul'a hitaben kaleme alınmıştır ³¹². Bu antlaşma herhangi bir vergi muafiyeti tanımıyor, özel ticaret merkezi açılmasını onaylamıyor ve özel yargı hakkı tanıma ayrıcalığını içermiyordu, sadece tek taraflı yani Osmanlı'ların isteği ile olan bir yükümlülüğü taşıyordu. Dolayısıyla İtalyanlar için Anadolu ve sahillerindeki ticaret artık oldukça değişik bir döneme giriyordu.

3.4.2. Ticaret Yolları ve Ticaret Merkezleri

XIII.yüzyılda Büyük Moğol İmparatorluğu'nun kurulması ile Anadolu doğu-batı ticareti için en önemli yollardan biri haline gelmiştir³¹³. Artık İtalyan sahil devletleri tüccarları, uzak doğudan ve İran'dan getirdikleri kervanları yalnız güneyde Ayas'a, kuzeyde Trabzon'a değil, aynı zamanda Sivas ve Konya içlerine kadar da getirmeye başlamışlardı. Moğollar zamanında Erzurum, Erzincan ve Sivas yolu ile Tebriz'den Konya'ya bir imparatorluk yolu bağlanmıştı. Bu esnada Sivas ve

³¹² Şerafettin Turan, *Türkiye- İtalya İlişkileri I*, s.211.

³¹³ Ortaçağlarda Anadolu'nun ticarî merkezleri ve ticaret yolları hakkında bilgi için bkz. W.M.Ramsay, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, Çev: Mihri Pektaş, İstanbul 1960.

Konya arasındaki yol üzerinde yirmi üç tane muhteşem kervansarayın ayakta durduğunu bilmekteyiz³¹⁴. Anadolu sadece Avrupa'yı Doğu ile bağlayan bir yer olmakla kalmayıp, Altın Ordu Hanlığı ile Arap toprakları arasında kuzey-güney ticaretinin yapıldığı bir geçiş noktasını da temsil etmekteydi. Güneyin baharat, şeker ve değişik kumaşları, kuzeyin kürkleri ve köleleri ile değiştirilirdi. Müslüman tüccarlar bu eşyaları Antalya'dan Konya'ya ve Sivas'a, ya da Halep'ten Kayseri, Sivas, Sinop ve Samsun'a karayolu ile taşırlarken, İtalyan tüccarlar ise bu eşyaları deniz yolu ile limanlardan alarak naklederlerdi.

Anadolu Selçuklu Devleti'nin yıkılması ile birlikte, belirttiğimiz bu ticarî yollar eski önemini yitirmiş ve Avrupa-İlhanlı ticaretinde Yumurtalık-Sivas-Tebriz yolu önem teşkil etmeye başlamıştı. İlhanlılar'a bağlı Yumurtalık ve Trabzon limanları bu dönemde oldukça işlek merkezlerdi³¹⁵. Karadeniz sahillerindeki ticaret iskelelerinin başlıcası Trabzon, Samsun ve Sinop olduğundan, Trabzon'a gidecek ticaret kervanı, merkez olan Sivas'tan sonra Erzincan ve Bayburt anayolu üzerinden geçmekte idi. Anadolu'nun batısındaki iskelelere veya ticarî sahalara giden yollar ise Marmara, Ege ve Akdeniz'e kadar uzanacaklarından, daha kısa mesafeli idiler. Buralardan çıkarılacak eşya denize yakınlıklarına göre kuzey, güney ve batı istikametindeki yollar vasıtasıyla taşınırlardı. Batı Anadolu'daki ticaret yollarından birisi de Büyük Menderes nehri idi. Bu nehir sayesinde yolcu ve tüccar malları kayıklar ve ufak gemiler vasıtasıyla Balat ve Ayasulug şehirlerine nakledilirdi³¹⁶.

Beyliklerin kurulmasından sonra, Batı Anadolu'daki ufak çaptaki ticarî yollar dışında, Anadolu'daki tüm yolların eski değeri tamamen ortadan kalkmıştır. 1243 tarihinden önce yabancı tüccarları kendisine çeken Anadolu, Moğol Devleti'nin ortaya çıkması ile sadece ticarî bir yol olarak kullanılmaya başlamıştır³¹⁷. İlhanlı egemenliğinin yıkılması ile birlikte de, tamamen ticarete kapalı hale gelmiştir. Anadolu'daki ticarî yolların güvenliği kalmayınca, İran, Uzak-doğu ile İtalyanlar arasındaki ticaret tamamen durmuş, artık mallar denizyolları aracılığı ile

³¹⁴ Halil İncalcık, *The Ottoman Empire, The Classical Age 1300- 1600*, New York, 1973, s.121.

³¹⁵ Claude Cahen, *Osmanlılar'dan Önce Anadolu'da Türkler*, s.313

³¹⁶ İ.Hakkı Uzunçarşılı, "13.ve 14.Asırlarda Anadolu'da Ticaret", s.288

³¹⁷ Ahmet Tabakoğlu, *Türk İktisat Tarihi*, s.118

taşınmaya başlanmıştır. İşte bu aşamada da İtalyanlar ile uc beylikleri arasındaki küçük çaplı ticarî faaliyetler ve mücadeleler başlamıştır.

XIV.yüzyılda en faâl Anadolu piyasaları; Karadeniz kenarında Trabzon, Samsun ve Sinop, Marmara havzasında Bursa'ya ait Tirilye ve Gemlik, batıda Ege Denizi kenarında Foça, İzmir, Ayasulug ve Balat, güneyde Akdeniz kenarında ise Antalya, Alaiye ve Ayas limanları idi³¹⁸. Bunlardan Balat ve Ayasulug uc beyliklerinin en gelişmiş, kozmopolit ticaret merkezleri ve önemli limanları idi. Balat şehri, Menderes'in kaynağının yakınında ve sol sahili üzerindeki eski Milet yıkıntıları üzerinde kurulmuş, Menteşe Beyliği'nin baş ticaret limanıdır. Bu pazardan transit ticareti işleri karşılığında elde edilen ihraç ve ithal rüsumlarıyla, beyliğin önemli miktardaki gelirleri karşılanmakta idi. Örneğin Kütahya'daki şap ve başka yerlerden gelen ipekli eşyalar ve değişik emtialar büyük ihtimalle gemi ile Menderes nehrinden bu limana taşınıyor, burada da Frenk tacirlere satılıyordu. Birçok Frenk tacirin Balat'ta mağazaları vardı ve aldıkları malları gemilerle Rodos'a, Kıbrıs'a, Avrupa'ya ve aynı şekilde Mısır'a ihraç ediyorlardı. Bu pazardan ihraç edilen mallar arasında Anadolu'nun değişik yerlerinde üretilen buğday, safran, susam, bal, balmumu, palamut, şap, deri ve halı gibi ürünler bulunmaktaydı. Ayrıca kadın ve erkek tutsaklarda bu pazarda satılmakta idi. İhraç edilen bu mallara karşılık ise, Avrupa'dan kumaşlar, sabun, kalay, kurşun ve değişik birçok mal Balat'a yabancı tüccarlar vasıtasıyla getirilmekte idi. Bu dönemde Balat limanında ticarî faaliyetler o kadar yoğun bir şekilde idi ki, Venedikliler bu limanın sahibi olan Menteşe Beyliği ile sürekli muahede yapmak için fırsat kolluyorlar ve ilişkileri dostça sürdürmeye çalışıyorlardı³¹⁹. Nitekim 13 Nisan 331 tarihinde CandiaDukası aracılığı ile Venedikliler'in Menteşe Beyliği ile bir muahede imzaladığını daha önce de belirtmiştik³²⁰. Muahedenin Balat açısından önemi, Venedik tüccarlarına burada

³¹⁸ İ.Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, s.247.

³¹⁹ Paul Wittek, *Menteşe Beyliği*, s.121- 123

³²⁰ Heyd'in kitabı, yakın zamanımızdaki birtakım araştırmaların verdiği bilgilerle, bazı konularda oldukça geri kalmıştır. Nitekim Menteşe ile Venedik arasındaki 1331 tarihli bu antlaşma, Heyd'e göre 1355'ten önce yapılmış olamaz. Bkz.W.Heyd, *Yakın Doğu Ticaret Tarihi*, s.608

oturacakları ve aynı zamanda ticaret yapacakları yerlerin ayrılması ve ibadetleri için San Nicola adını taşıyan bir kilisenin verilmesini belirten bir şartı içine almasıdır.

Ege topraklarında yer alan ve Aydın oğullarına bağlı, denizden birkaç mil ötede kurulmuş diğer önemli bir ticarî sahada Ayasulug'dur. Vaktiyle adı Ephesus olan şehir, Yunanlılar tarafından Theologos, daha sonraları İtalyanlar tarafından da Altoluogo şeklinde adlandırılmıştır. Sahilin yukarı kısmında kurulmuş olan şehirden bir kaç mil uzaklıkta bulunan diğer bir yerleşim alanı da Scala Nuova (Kuşadası)'dır³²¹. Ayasulug'u; Floransa, Barcelona, Ancona, Ragusa ve Messina'dan birçok tüccar ziyaret eder ve bazısı Sivas'a kadar seyahatte bulunarak ticarî ilişkileri yoğunlaştırırdı³²². Tüccarlar için yararlı bilgiler vermek amacıyla Levante'de bir gezintiye çıkan ve XIV.yüzyılın ikinci çeyreğinde "Practica della Mercature" adlı klavuz kitabını yazan Floransalı Balducci Pegolotti, Ayasulug'u birinci derecede bir pazar olarak görmeyerek, tüccarların mallarını şehirden sahile ve sahilden şehire taşımak zorunda kaldıklarını ifade eder. Ancak Pegolotti'nin bu şehirde yapılan ticarî faaliyetleri, ticarete kullanılan uzunluk ve ağırlık ölçülerini diğer bölgelere ve ülkelere göre karşılaştırması, Ayasulug'un oldukça büyük önemi olduğunu ortaya koymaktadır³²³. Nitekim Germiyan oğulları beyliğinin başkenti olan Kütahya'da çıkarılan pirinç ve şapın ihraç edildiği ticarî merkez Ayasulug idi³²⁴. Ayrıca Anadolu'da yetiştirilen bir çok üründe burada toplanmaktaydı. Bu açıdan daha 1337 tarihinde Aydın oğlu Hızır Bey ile yaptıkları antlaşma ile Venedikliler, Ayasulug'da oturacakları ve ticaret yapacakları özel yerleri elde etmişlerdi.

Batı Anadolu'da uc beyliklerinin ortaya çıkışlarına kadar geçen sürede, önemli bir ticaret merkezi de İzmir şehri ve limanıydı. Ancak Aydın oğulları beyliğinin bu şehri kısa sürede kendi topraklarına katmasıyla yabancı tüccarlar burada ticaret yapamaz hale gelmişlerdi. Türkler'e karşı şehri elde tutmanın

³²¹ Kudüs'e Hac yolcuğu yapan Vestefalyalı Rahip Ludolf von Suchem, Efes hakkında bu bilgileri vermektedir ve Altoluogo kelimesinin Altus Logus (Yüksek yer, yüksek şehir)'dan geldiğini ifade etmektedir. Bkz. Wilfried Buch, "14./15.Yüzyıllarda Kudüs'e Giden Alman Hacıların...s.517

³²² Bkz. Elizabeth Zachariadou, *Trade and Crusade*, s.127.

³²³ W.Heyd, *Yakın- Doğu Ticaret Tarihi*, s.605

³²⁴ Mustafa Çetin Varlık, *Germiyan- Oğulları Tarihi, (1300- 1429)*, s.120

güçlüğünü fark eden yabancı devletler, bu zahmetten kurtulmak için şehri yakıp yıkmayı bile düşünmüşlerdi. Bu devirde Türkler'in elinde olan Balat ve Ayasulug'da büyük çapta ticarî faaliyetler yapılırken, İzmir'in pazar olarak hiçbir önemi kalmamıştı. Zira Türkler müstahkem mevkileri ellerine geçirdiklerinden Anadolu'dan İzmir'e taşınan malların gelişinde hiçbir düzen kalmamıştı³²⁵.

Anadolu'nun güney-batı uclarında yer alan Antalya ve Alaiye de bu dönemde önemli ticaret limanlarıdır. Bu limanlardan Mısır topraklarına önemli ölçüde ihracat yapılıyordu. Özellikle Memlûkler, donanmaları için gerekli kereste ve zifti bu limanlardan tedarik ediyorlardı. Anadolu ile Mısır ve Suriye arasında yapılan bu ticaretle de Cenevizliler ön planda yer alıyorlardı. Dış ticaret açısından Antalya, Alaiye'ye göre daha fazla hareketli bir liman şehri idi. Antalya'da değişik ülkelere mensup birçok tüccar bulunmaktaydı ve kendi ülkeleri menfaatine ticarî faaliyetlerde bulunuyorlardı³²⁶. Anadolu'nun pekçok ürünü Kıbrıs ve Mısır'a buradan yollanırken, bu ülkelerden de baharat, keten ve şeker gibi ürünler getirilmekteydi.

Akdeniz sahillerinde bulunan söz konusu limanlar arasında Küçük Ermenistan sınırları içerisinde kalan Ayas (Yumurtalık) ile XIV.yüzyılda önem kazanan Gorhigos (Kız Kalesi)'u da anmak gerekir. Daha önce de belirttiğimiz gibi Anadolu üzerinden Tebriz'e ve Karadeniz'e uzanan karayollarının başlangıç noktasında bulunan Ayas, o dönemde Levante ticaretinin en önemli merkezlerinden birisi olarak sayılıyordu. Bu açıdan Akdeniz'deki Ayas limanı, beyliklerin limanları ile rekabet eder halde idi ve özellikle Antalya limanının eski önemini kaybettirmişti³²⁷.

Güneydeki bu ticaret merkezlerinden sonra ise son olarak Karadeniz sahilindeki ticaret merkezleri üzerinde duralım. Sahil boyunca sıralanmış bu merkezler içerisinde özellikle Amasra, Samsun ve Sinop limanları önemli ticarî faaliyetlere sahne oluyordu. Amasra 1351'li yıllara kadar Paleologlar'ın elinde

³²⁵ W.Heyd, *Yakın- Doğu Ticaret Tarihi*, s.603

³²⁶ İ.Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, s.249

³²⁷ Şerafettin Turan, *Türkiye- İtalya İlişkileri I*, s.113

bulunduysa da bu tarihten bir süre sonra Ceneviz kolonilerin eline geçmişti. XV.yüzyıl başlarında Amasra'dan geçen ünlü seyyah Clavijo, bu şehrin Türk arazisi dahilinde olmakla beraber, Cenevizliler'e ait olduğunu ifade eder³²⁸. Kefe'deki Ceneviz konsoloslughuna bağlı olan Amasra, Karadeniz'de gemilerin ikmâl edebilecekleri veya mallarını boşaltabilecekleri önemli bir liman şehridir. Amasra'nın doğusunda yer alan ve Karadeniz'deki en önemli ticaret limanlarından birisi de Candar oğulları'nın elindeki Sinop şehridir. 1322 yılına kadar Pervane oğullarının elinde bulunan bu şehir, özellikle Cenevizliler'in Karadeniz ticaretini oldukça olumsuz etkilemiştir. Daha 1314'lü yıllarda Kefe dolaylarında Ceneviz gemileri ile başarılı mücadelelere başlayan Sinop Türkmenleri kısa sürede bölge ticaretini yaptıkları korsanî akınlarla ellerine geçirmişlerdir. Ancak yine de Sinop şehri, hem batılı tüccarların uğradığı bir pazar, hem de tüccarlar açısından bir korsan yatağı idi. Trabzon'a giden gemilerin uğrak noktası olmakla birlikte, tüccarlar gerekli olan birçok malzemeyi buradan temin edebilirlerdi. Bu durumu fark etmiş olan Cenevizliler ve Venedikliler Sinop'ta ticaret kolonileri oluşturmuşlardı. Özellikle sayıları fazla olan Ceneviz kolonileri şehri ele geçirmeye çalışmışlarsa da, başarılı olamamışlardı. İstanbul-Trabzon ve Anadolu-Kırım arasındaki ticarete, tüccarların uğramak zorunda kaldıkları bu şehrin, Türkler'in elinde bulunması, aldıkları vergilerle büyük kazanç sağlamalarına vesile olmuştur. Sinop'tan sonra son olarak bahsedeceğimiz liman şehri Samsun'dur. 1389 Niğbolu savaşında Osmanlılar'a esir düşen, ardından 1402 Ankara savaşıyla da Yıldırım Bayezid'in yenilmesiyle Timur'un tutsağı olarak Asya'ya götürülen, ünlü seyyah Schiltberger, yolculuğu esnasında gördüğü Samsun şehri hakkında şunları nakletmektedir: "Samsun birbiri karşısında iki şehirden oluşmaktadır. Şehrin birinde Hıristiyanlar, Cenevizliler, diğerinde ise çevredeki toprakların sahibi olan müslümanlar yaşar"³²⁹. Bu cümleden de, XV.yüzyılın başlarında bile şehirdeki Ceneviz kolonilerinin varlığının devam ettiğini öğrenmekteyiz. XIV.yüzyıl esnasında Samsun şehri de, diğer Karadeniz sahil limanları gibi oldukça önemli bir

³²⁸ Clavijo, *Timur Devrinde Semerkand'a Seyahat*, s.57

³²⁹ Johannes Schiltberger, *Türkler ve Tatarlar Arasında (1394- 1427)*, Çev: Turgut Akpınar, İstanbul, 1995 s.51

ticaret merkezidir ve şehri Trabzon limanına yakınlığı bu önemi daha da arttırmaktadır³³⁰.

XIV.yüzyılın sonlarına gelindiğinde Osmanlı Devleti'nin Anadolu'da mutlak güç olarak ortaya çıkması ile, yukarıda bahsettiğimiz birçok ticaret merkezi ve liman, bu devletin topraklarına girmiş, aynı zamanda yeni ticarî merkezler de oluşmaya başlamıştır. Bunlardan birisi olan Bursa şehri, yüzyılın sonlarında doğu-batı ticaretinde önemli bir antrepo olmuştur. 1391 yılında Balat, Ayasulug ve İzmir gibi Batı Anadolu şehirleri Osmanlı kontrolüne girince, Bursa ile bu şehirler arasında ticarî bir bağ oluşmuştur. Artık İran kervanları Bursa yolu ile bu sahil şehirlerine ulaşıyorlar ve İran'ın ipek taşıyan kervanları Trabzon yolunu takip etmektense, Bursa'ya giden karayolunu tercih ediyorlardı. I.Bayezid zamanında Kuzey Anadolu'ya yapılan seferler ile Erzincan-Amasya-Tokat arasındaki kervan yolu Osmanlılar'a bağlanmıştı. Ayrıca güneyde Antalya ve Alanya alınarak, Hindistan ve Arap eşyalarının Güney Anadolu'dan girdiği başlıca limanlar da ele geçirilmişti. Arap yarımadasından ve İran'dan gelen tüccarlar ile, doğu ticaretinin başlıca merkezi olan İstanbul ve Galata'daki Venedik, Ceneviz ve Floransalı tüccarlar için, artık güvenli bir seyahat ortaya çıkıyor, Bursa doğu eşyalarının satın alındığı ve Avrupa'nın yünlülerinin satıldığı önemli bir pazar haline geliyordu³³¹.

Anadolu'daki bu gelişmeler ile birlikte, Osmanlılar'ın Balkanlar'da yaptıkları fetihlerle yeni ticarî yolları ve şehirleri ele geçirdiklerini görmekteyiz. Filibe, Sofya, Belgrat, Sarayevo, Üsküp, Manastır, Köstence ve Rusçuk gibi ufak olan yerleşim birimleri hep Osmanlılar zamanında gelişerek büyük şehir oldular. Osmanlılar'dan önce Balkanlar'da, İtalyan Devletleri ticarî güce sahiptiler. İşlenmiş veya yarı işlenmiş maddeleri ithal eden İtalyanlar; deri, odun buğday, peynir, hayvanî yağ, zeytinyağı, şarap ve köle satın alırlardı. Ayrıca Sırbistan ve Bosna'daki gümüş madenleri, Avrupa'nın önemli derecede gümüş ihtiyacını karşılardı. Ancak Osmanlılar'ın buralara fethetmeleri ile İtalyanlar'ın elindeki ticaret Türkler'in eline

³³⁰ Bkz. Anthony Bryer, "The Structure of the Late Byzantine Town: Diokismos and the Mesoi", *Continuity And Change In Late Byzantine And Early Ottoman Society*, Ed: Anthony Bryer and Heath Lowry, Washington, 1986. S. 275.

³³¹ Halil İncalcık, *The Ottoman Empire*, s. 124.

geçmiştir. XIII.yüzyıldan itibaren Karadeniz'in tüm üst bölgesi ile, İstanbul'dan Balkanlar'a doğru uzanan bütün sahada kıtalararası ticaret yapan İtalyanlar, Osmanlı Devleti'nin bu sahalarda ortaya çıkışı ile birlikte ticaret yapamaz hale geldiler³³². Bundan sonraki yapacakları ticaret de, sadece Osmanlılar'ın isteği ile tek taraflı bir iradeye bağlı kalıyordu.

3.4.3. Ticarî Mallar

Bu konuyu incelerken ticaret ürünlerini ihraç ve ithal edilen şeklinde, iki kısımda ele almamız gerekir.

Anadolu'dan ihraç edilen ticarî ürünlerden belki de başlıcası buğday idi. Ortaçağlarda hububat ürünleri, beslenme gibi her türlü kullanımın başında gelen iç tüketim gereksinimini karşılamamanın dışında, dış ticarete de gelir getiren ve aynı zamanda stratejik olarak da kullanılabilen bir madde niteliğini taşımaktaydı. Kendi üretimleri ile ülkesinin halkını besleyemeyen Avrupa devletleri, buğday ihtiyaçlarını hububat deposu diye tanımlanan Rusya-Romanya-Anadolu üçgenine giren bölgelerden karşılamakta idiler. Bu açıdan buğdayın, Avrupalı tüccarların aradıkları en önemli ürünlerden birisi olduğunu farkedenden uc beylikleri, bu ürünün satışını kendi siyasal ilişkilerine göre gerektiğinde koz olarak kullanabiliyorlardı³³³. İzmir ve Menderes bölgeleri buğday üretimiyle bilinen meşhur yerlerdi. Ayrıca Anadolu'nun iç kesimlerinde yetiştirilen buğday da, Batı Anadolu limanlarında satılmakta idi. Özellikle Romanya ve Girit'te ticaret kolonileri kurmuş Venedikliler için, uc beyliklerinden gelen arpa, kuru sebze ve buğdayın son derece önemi vardı. Bir diğer önemli hububat olan mısırın beyliklerden ihracatı durduğu zaman, Romanya'da bile fiyatlar üzerinde büyük artış gözlenirdi³³⁴.

İhraç edilen ticaret mallarından diğeri şaptır. Anadolu, çeşitli işlemlerde kullanılan şapın temel üretim yeri idi. Avrupa'da tüm boya endüstrisinde, yün fabrikalarında, deri endüstrisinde, kimya alanında, altın işleri ve kozmetikte

³³² Halil İncak, "The Turks And The Balkans", s. 29.

³³³ Şerafettin Turan, *Türkiye-İtalya İlişkileri I*, s. 97.

³³⁴ Elizabeth Zachariadou, *Trade and Crusade*, s. 163.

kullanılmakta olan şap, Anadolu'da değişik bölgelerde üretilirdi. Şapın iki önemli merkezi olan Foça ve Şebın Karahisar'da ticaret, büyük ölçüde Cenevizliler'in elinde idi. Şebın Karahisar'daki şap kaynakları doğrudan doğruya Cenevizliler'in yönetiminde değildi, fakat muhtemelen buradan Batı Avrupa'ya yapılan şap ihracatını kendi tekellerinde bulunduruyorlardı. Venedikliler ise şap için üç önemli ticaret limanından alış-veriş yapıyorlardı. Pegolotti'ye göre şap Ayasulug, Balat ve Antalya limanlarında satılırdı. Bu pazarlara gelen şapın büyük bir bölümü, Germiyan oğulları topraklarına bağlı Kütahya yakınındaki Gediz'den taşınırdı. Şapın satıldığı üç limanın yanısıra, Menteşe topraklarındaki Milas ve Asinkalesi'nde de bu ürünün satılması için pazarlar kurulmuştu³³⁵. Yine Pegolotti; ghiaghillo veya giachile diye bilinen adi çeşit bir şapın, ülke içindeki dört günlük bir seyahat sonrası Bursa'nın kuzeyindeki Tirilye sahilinden alınabileceğini söylemektedir³³⁶. Bu dönemde Türkler'in Kütahya ve Şebın Karahisar'da ürettikleri şap, gemilere yüklenmeden önce kıyıya kadar taşınması gerekiyordu. Dolayısı ile Cenevizliler açısından satın alınan bu şap, kendilerinin Foça'da ürettikleri şaptan daha pahalıya geliyordu, ancak Türk şapının üstün kalitede olması nedeniyle bu taşıma işlemi, fiyatları denkleştirmek suretiyle devam ettirilmekteydi³³⁷.

Pamuk ihracatı da XIV.yüzyılda Avrupa'ya gönderilen önemli ürünler içerisinde yer almakta idi. Bursa ile Konya arasında yetiştirilen pamuk, yine Bursa pazarında veya Ayasulug'da yabancı tüccarlara satılmakta idi. Dokuma endüstrisinin hammaddesi olarak bilinen pamuk, dış ticarete aranan ve satışı en çok yapılan bir üründür. Beylikler pamuğu hammadde olarak satabilecekleri gibi, işleyerek kumaş şeklinde de ihraç etmekte idiler. Germiyan, Denizli ve Alaşehir'in kırmızı kumaşları ve beyaz renkteki sarık tülbentleri XV.asrın sonlarına kadar bütün civar ülkelere gönderilmiştir. Bu kumaşların yanısıra ipek ihracatı da önem teşkil etmekte idi. Uc topraklarında Alaşehir ve Balıkesir taraflarında üretilmekte olan ipekler, Rum ve Frenk memleketlerine sevk ediliyordu. Balıkesir ipekleri, Rum

³³⁵ Elizabeth Zachariadou, *aynı eser*, s. 168.

³³⁶ Anthony Luttrell, "Latin responses to Ottoman Expansion Before 1389", s. 121.

³³⁷ Claude Cahen, *Osmanlılar'dan Önce Anadolu'da Türkler*, s. 311.

ipekleri ile rekabet etmekte ve Bizanslı dokumacılar tarafından sıkça alınmakta idi³³⁸. Dokuma ürünleri içerisinde halı ve kilim ihracatı da yapılmakta idi. Uc topraklarında göçebe Türkmenler tarafından oluşturulan bu sanayi kolu, Batı Anadolu'nun birçok pazarında alıcı bulmakta idi. Batı Anadolu'da Gördes, Kula, ve Uşak'ta birçok halı imalât yerleri vardır³³⁹.

İhracatta ticarî mallar içerisinde görebileceğimiz hayvan ve deri de önemli bir yer tutmaktadır. Göçebeler tarafından yetiştirilen evcil hayvanların birçoğu Batı Anadolu limanlarından gemilerle Avrupa'ya sevk edilirdi. Özellikle bu dönemlerde nam salmış Germiyan atları, birçok yabancı memlekete satılmaktadır. Atlardan başka küçük ve büyük baş birçok hayvan da İtalyan gemileri ile Avrupa'ya götürülmektedir. Deri ihracatında Girit'in ön planda olduğunu görmekteyiz. Kaynaklara bakıldığında Girit'teki deri ticaretinde yahudilerin etkin oldukları anlaşılmaktadır³⁴⁰. Adadaki bir ticaretin Anadolu'dan getirilen deriler ile yapıldığını, bu devlet ile beylikler arasında imzalanmış antlaşmalardaki maddelerden anlamaktayız³⁴¹.

Gemi ve donanma oluşturmak için; Avrupa, İskenderiye ve İstanbul piyasalarına çok miktarda ihraç edilen diğer bir ticarî mal ise kerestedir. Anadolu'nun iç kesimlerinden büyük ihtimalle göçebelerin uğraşları ile elde edilen odunlar, özellikle Alaiye limanlarına getiriliyor ve buralardan yabancı tüccarlar vasıtasıyla değişik ülkelere naklediliyordu. Yine ormandan elde edilen ürün açısından, Isparta ve etrafındaki arazide bulunan ağaçlardan elde edilen zambak, Antalya pazarı vasıtasıyla Avrupa piyasalarına ihraç ediliyordu. Ayrıca Balıkesir taraflarında çıkarılan reçine de önemli bir ihraç maddesi idi³⁴².

Tüm bu belirttiklerimiz ürünlerin yanında; Kütahya'da çıkarılan gümüş madeni, değişik bölgelerden gelen pirinç, balmumu, mum, kenevir, kendir, kök boyası, susam, nohut ve kuru sebze gibi birçok ürün de, ihraç malları arasında

³³⁸ İ.Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, s. 250.

³³⁹ Halil İnalçık, "The Yürüks, Their Origins.....", s.53.

³⁴⁰ Elizabeth Zachariadou, *Trade and Crusade*, s. 166

³⁴¹ Şerafettin Turan, *Türkiye-İtalya İlişkileri I*, s.154

³⁴² İ.Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, s.253

zikredilebilir. Hatta Ceneviz gümrüğünün kayıtlarına göre Balat'ta biber ihracatı bile yapılmaktadır³⁴³. İhraç edilen malların taşımacılığı, kervanlar ile ticaret limanlarına yapılmakta, buradan da gemilerle İtalyan tüccarları tarafından değişik ülkelere taşınmakta idi. H.İnalçık bir araştırmasında, Batı Anadolu'da Saruhan, İzmir, Ayasulug ve Teke bölgelerinde dört grup Arap deveçilerinin bulunduğunu ifade eder ve bunların XIV.yüzyılın ilk yarısında bölgeye göç ettiklerini belirtir. Ayrıca Çanakkale Boğazı'nın Asya yakasında da Arap göçebelerin bulunduğunu ve bunların tuz taşımacılığında faaliyetleri olduğunu dile getirir³⁴⁴. Öyle anlaşılıyor ki, bölgelere göre şirketleşmiş nitelikte bu Arap deveçileri, Anadolu'da üretilen malların Balat ve Ayasulug gibi limanlara taşınmasında önemli rol oynuyorlardı.

Şimdiye kadar anlattıklarımızla birlikte bu dönemde ticarî mal olarak, kölelerinde satıldığını ve önemli gelir getirdiklerini belirtmemizde fayda vardır. Ortaçağ'da doğu köle ticareti; Rusya'nın güneyindeki Karadeniz sahillerinde, Mısır ve Batı Avrupa arasında yapılmaktadır. Karadeniz'in kuzeyinden getirilen Kıpçak, Rus ve Çerkez asıllı köleler, Anadolu pazarlarında veya İslâm ülkelerinde satılmaktaydı. Özellikle Altın Ordu Devleti'nde önemli yer tutan kölelik, üretim elemanı olmaktan çok, tam bir ticaret malı sayılıyordu³⁴⁵. Karadeniz'in kuzeyindeki Kırım sahillerinde kurulan pazarlarda köle alış- veriş yapan birçok İtalyan tüccar bulunmakta idi³⁴⁶. Çok kâr getiren bu köle ticaretinde, iki İtalyan devleti Venedik ve Ceneviz'in sırf bu mesele yüzünden birçok kez anlaşamadıkları görülüyordu. Uc topraklarında da var olan bu köle ticareti, uc beyliklerinin Ege adalarına yaptıkları saldırılar sonucu, esir aldıkları insanları satmaları ile başladı³⁴⁷. Marino Sanudo Torsello'nun belirttiğine göre, Türkler sadece 1331-1332 yılları arasındaki deniz saldırıları ile yirmi beş bin insanı esir almışlardı. Yine Bizans bilim ve devlet adamı Demetrios Kydonos'un ifadelerine göre, Manisa ve Ayasulug'da önemli ölçüde köle

³⁴³ Halil İnalçık, "The Yürüks, Their Origins....", s52

³⁴⁴ Bkz.Halil İnalçık, "ARAB Camel Drivers in Western Anatolia in The Fifteenth Century", *Revue d'Histoire Maghrebine*, X/32-33, Tunis, 1983, s.256- 265

³⁴⁵ Şerafettin Turan, *Türkiye- İtalya İlişkileri I*, s.102

³⁴⁶ Eric R.Wolf, *Europe and The People Without History*, Berkeley, 1990. S.201

³⁴⁷ İbn Batuta Uc beylikleri topraklarında ziyaret ettiği bazı yerlerden Rum cariyeleri satın aldığını ifade eder ve bu ticaretin varlığı hakkında bize bilgi verir. Bkz.İbn Batuta, *Tuhfetu'n- Nuzzâr Fi Garaibi'l- Emsâr*, Şerif Tercümesi, s.335.

ticareti yapılmaktadır. Ege adalarında; Girit Naksos, Rodos ve Sakız önemli köle pazarlarıdır. XIV.yüzyılın ilk yıllarında Girit'te bir erkek köle ortalama 8 hyperpyra ve bir kadın köle ortalama 17 hyperpyra idi. Kadın kölelerin fiyatları daima erkek kölelerin fiyatlarından yüksek idi³⁴⁸.

İhraç edilen tüm bu mallardan sonra, Türklerin yabancı ülkelerden ithal ettikleri; tekstil ürünleri, şarap, cam eşya, şeker ve sabun gibi ticarî malları sayabiliriz. Muhtemelen Yunan topraklarında üretilen şarap, Venedikli tüccarlar vasıtasıyla Menteşe ve Aydın beyliklerine taşınırdı. Fakat şarabın ticareti yüzyılın ortalarında tamamen serbest değildi ve birçok şehirde yüksek vergilendiriliyordu. Beylikler diğer ortaçağ İslâm devletleri gibi, şarap ticaretini monopol olarak elde tuttular ve özel bir gümrük vergisi uyguladılar. İthal edilen şarap büyük ihtimalle İtalyan kolonilerin bulunduğu bölgelerde tüketiliyordu. Diğer bir ithal malı olan sabun, ortaçağda lüks bir tüketim maddesi idi ve birkaç İtalyan şehri olan Ceneviz, Venedik, Pisa ve Ancona gibi merkezlerde üretiliyordu³⁴⁹. Buralardan da tüccarlar vasıtasıyla Türk topraklarına getiriliyordu. Tekstil alanında ise ipekli, yünlü ve keten türü kumaşlar ithal edilmekte idi. Kumaşlar daima belirli bir ölçüde parça şeklinde satılırdı. İthal edilen kumaşlar daha ziyade İran ve Hindistan'dan gelen pahalı ve lüks ürünlerdi³⁵⁰.

3.4.4. Para, Vergi ve Ölçüler

Levante ticaretinde kullanılan Bizans ve İtalyan paralarının, uc beyliklerinin dış ticarete önem vermeleri ile birlikte, Batı Anadolu'daki çeşitli pazarlarda geçerli olduğunu görmekteyiz. Gigliato, Stavraton, Venedik dukası ve Filorin gibi adlara sahip bu paralar, XIV.yüzyıl Yakın-Doğu ticaretinde sıkça kullanılmaktadır.

Gigliato, 1300'lerde Napoli'de Anjou'lu Kral Charles II tarafından bastırılmıştır. Saf bir gümüş para olup, yaklaşık dört gram ağırlığındadır³⁵¹. Bu para Doğu

³⁴⁸ Elizabeth Zachariadou, *Trade and Crusade*, s.160- 161

³⁴⁹ Elizabeth Zachariadou, *Trade and Crusade*, s.171 vd.

³⁵⁰ Mustafa Akdağ, *Türkiye'nin İktisadî ve İctimaî Tarihi*, s.375

³⁵¹ Şerafettin Turan, *Türkiye - İtalya İlişkileri I*, s.187

Akdeniz'in birçok ticarî merkezlerinde kullanılırdı. XIV.yüzyılda Manisa, Ayasulug ve Balat darphanelerinde bastırılan Latince yazılı gümüş sikkeler, Napoli'de bastırılan bu Gigliato ile tamamen aynı tipte idi. Bundan anlaşılıyor ki; Saruhan, Aydın ve Menteşe emirleri uyruklarının İtalyanlarla ticarî işlemlerini kolaylaştırmak için özel sikkeler bastırmışlardır³⁵². Türkler'in Gigliati olarak adlandırdıkları bu para, beyliklerin damgaları da vurularak, ülke içinde kullanılıyordu. XIV.yüzyıl ortalarında bir Ege Bölgesi Gigliatosu 1/9 Florin'e denk geliyordu. Fakat yüzyılın sonlarına doğru muhtemelen bir Sakız adası Gigliatosu 1/7 Florin'e eşitti³⁵³.

Diğer bir para olan Stavraton, John V veya Andronikos IV'ün 1376 yılında veya biraz öncesinde bastırdığı bir Bizans parasıdır. Florin ise bir İtalyan devleti olan Floransa parasıdır. Ancak beylikler ile ilgili belgelerde Venedik dukasının da Florin şeklinde adlandırıldığını görmekteyiz. Nitekim 1370 yılında Candia Düktü ile Ayasulug emiri arasında yapılan bir mektuplaşmada, dükalık, beyliğin 2000 Duka borcu olduğunu ifade ederken, emir bu yükümlülüğü 2000 Florin olarak belirtmektedir³⁵⁴.

Venedik dukası ise, Doğu ticaretinde en çok kullanılan bir paradır. Girit'teki Hyperpyron ile ortak bir geçerlilik içinde olan bu para, XIV.yüzyılın sonlarına doğru, Hyperpyron'un ½'si kadar olmuştur. Venedik Senatosu'nun 1368-1372 yıllarını kapsayan kararları içerisinde, Aydın oğullarına ait darphanede sahte Venedik dukasının bastırılmasını engellemek amacıyla çeşitli önlemler alınmıştır³⁵⁵. Öyle anlaşılıyor ki, Gigliato'dan başka, beylik topraklarında sahte duka da basılmakta idi.

XIV.yüzyıl esnasında ticarete kullanılan bu yabancı paraların yanısıra, uc beyliklerine ait gümüş ve bakırdan yapılmış madeni paralarda bulunmaktadır. Aydın oğullarından Umur Bey, Menteşe oğullarından Ahmet Gazi ve Osmanlılardan

³⁵² W.Heyd, *Yakın-Doğu Ticaret Tarihi*, s.609

³⁵³ Elizabeth Zachariadou, *Trade and Crusade*, s.142

³⁵⁴ Elizabeth Zachariadou, *Aynı eser*, s.141

³⁵⁵ Şerafettin Turan, *Türkiye - İtalya İlişkileri I*, s.179

I.Murad kendi dönemlerinde bakır sikkeler bastırılmışlardır³⁵⁶ . Ayrıca Karesi Oğulları tarafından basılmış, isimsiz bir bakır sikkede vardır³⁵⁷ . Bakır sikkelere başlangıçta mangır denilmekte, hatta mangır kelimesinin Moğol dilinde nakit anlamına gelen Mangun kelimesinden çıktığı sanılmaktadır³⁵⁸ . Bakır paralardan başka; Karesi oğullarından Yahşi Bey, Aydın oğullarından İsa Bey, Menteşe oğullarından Orhan Bey ve Ahmet Gazi, Saruhan Oğullarından Hızır Bey ve Osmanlılar'dan Orhan Bey adına basılmış gümüş sikkelerde mevcuttur³⁵⁹. Belirttiğimiz bu isimlerin dışında diğer beylerinde bakır ve gümüş sikkeleri bulunmaktadır.

Türkmen beyliklerinin Batı Anadolu'da ortaya çıkarak bağımsızlıklarını kazanmalarından önce, Anadolu İlhanlı egemenliğinde olduğundan, kullanılan paralar İlhanlılar'ın paralarına göre ayarlanmakta idi³⁶⁰ . İlhanlı devletinde en çok kullanılan para birimi olan Dinar, Anadolu'da çoğunlukla gümüşten yapılmakta idi³⁶¹. 1294 tarihinde İlhanlı hükümdarı Geyhatu, Chau adı verilen Çin kağıt parasını kendi ülkesinde ve Anadolu topraklarında uygulamak istemiş, ancak başarılı olamamıştır. Gazan Han döneminde ise kağıt para sisteminden tamamen vazgeçilerek, Dinar-ı Rabeah adı verilen yeni bir dinar ortaya çıkarıldı. Bu sikkeler tam kıymet madenden olacaktı³⁶² . Dinar'ın yanında bir de bu paranın altıda biri değerinde Dirhem kullanılıyordu. Ancak Orta ve Doğu Anadolu topraklarında bir zaman kullanılan Dinar ve Dirhem'in uc beyliklerinde çok kullanılan bir para olduğunu söyleyemeyiz.

Para ile ilgili son olarak şunları belirtmemiz gerekir; Uc beylikleri döneminde iç ticarete ekonominin aynî değerler üzerinde seyretmesi paraya

³⁵⁶ Bkz.Himmet Akın, *Aydın Oğulları Tarihi Hakkında Bir Araştırma*, s.155; Paul Wittek, *Menteşe Beyliği*, s.121

³⁵⁷ İbrahim Artuk, "Karesi- Oğulları Adına Basılmış Olan İki Sikke", s.284

³⁵⁸ İbrahim Artuk, "I.Murad'ın Sikkelerine Genel Bir Bakış 761-792 (1359-1389)", *Bellekten*, Cilt XLVI, Sa.184, Ankara, 1983.s.790

³⁵⁹ Bkz.Konstantin Zhukov, "Ottoman, Karasid and Sarukhanid Coinages and The Problem of Currency Community in Turkish Western Anatolia", *T.O.E.*, Crete Universty Press, 1993.s.240 vd.

³⁶⁰ İlhanlılar'da kullanılan paralar hakkında bilgi için bkz.Zeki Velidi Togan, "Moğollar Devrinde Anadolu'nun iktisadî Vaziyeti", s.3 vd; W.Barthold, "İlhanlılar Devrinde Mali Vaziyet", s.144 vd.

³⁶¹ Claude Cahen, *Osmanlılar'dan Önce Anadolu'da Türkler*, s.316

³⁶² Bertold Spuler, *İran Moğolları*, s.320

duyulan ihtiyacı nisbeten çok dar bir alan içerisinde tutmuştur. Bu açıdan da beyliklere ait Türk sikkelerinde tağşişe rastlanmamaktadır. Ancak Avrupa'da ise, ortaçağlar sonunda iktisadî inkişaf neticesinde genişleyen mübadele ihtiyaçlarını, bunun vasıtası olan altın ve gümüş para karşılayamadığı için, kıymetli madenler darlığı kendisini göstermiştir. XIV. asırda para darlığı yüzünden, Fransa kralları gümüş ihracatını menettirmekle kalmayıp, para tağşişi bile yaptırmışlardır³⁶³.

Beyliklerin İtalyan devletleri ile yapmış oldukları antlaşmalardan, bu dönemde ihraç ve ithal edilen mallardan alınan vergi oranlarını da tesbit edebiliriz. Antlaşmalar da, Menteşe ve Aydın oğullarının gümrük ve diğer vergilendirmelerde birbirlerinden farklı uygulamalar izledikleri görülmektedir.

Menteşe Beyliği topraklarında ithalat ve ihracatta, şarap dışında kalan bütün mallardan % 2 oranında bir gümrük vergisi alınmakta idi. Gümrük vergisinden ayrı olarak önemli bazı ihraç malları için de ek bir vergi ödenmesi gerekiyordu. *Commercium* veya *datium* diye adlandırılan gümrük vergisi, tüccarların getirdikleri malları beyliğe ait yerlerde sattıklarında alınır, eğer mallar satılmazsa hiç bir vergi alınmazdı³⁶⁴.

Aydın oğulları beyliğinde ticaretten alınan vergiler, oran olarak Menteşe'dekinden daha yüksekti. Ancak yabancı tüccarların getirip sattıkları mallar arasındaki sabun ve şarap gibi diğer mallardan ithal vergisi alınmazdı. Buna karşılık satılıp götürülen mallar için % 4 gibi yüksek bir oranda ihraç vergisi alınmakta idi. Hatta buğday, şap, pirinç, canlı hayvan ve köle için alınan bu % 4 ihraç vergisinin, bir ara % 6'lara bile çıkarıldığı görülmektedir³⁶⁵. XIV.yüzyılın ortalarına kadar güçlü konumlarını devam ettirerek istedikleri zaman vergi oranlarını arttırabilen Aydın oğulları beyliği, bu tarihten sonra gücünün azalması ile birlikte, gümrük vergilerinde uyguladıkları sistemden vazgeçerek, ithal mallarından % 2 gibi bir vergi alma yoluna gitmiştir. Yalnız şunu belirtmek gerekir ki, bu dönemde Orta Asya'ya uzanan kervan yolunda başlangıç noktası olan Trabzon ve Karadeniz'de

³⁶³ Halil İnalçık, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu ve İnkişafı Devrinde...", s.653

³⁶⁴ Elizabeth Zachariadou, *Trade and Crusade*, s.153

³⁶⁵ Şerafettin Turan, *Türkiye -İtalya İlişkileri I*, s.187

önemli bir ticaret limanı olan Tana'da bile gümrük vergileri oranları, Aydın oğulları topraklarındaki kadar yüksek değildi³⁶⁶. Bu da beylik topraklarında yapılmakta olan ticaretin önemini göstermektedir.

Dış ticaretle ilgili belirtmemiz gereken bir nokta da alış- verişlerde kullanılan ölçü birimleridir. Ortaçağlarda ağırlık ve ölçü birimleri oldukları gibi kalmamıştır. Devletlerin kendi iktisadî vaziyetlerine göre aldıkları kararlarla büyümüşler veya küçülmüşlerdir. Beyliklerin yapmış oldukları antlaşmalarda görülen ölçüler; Modius, Şinik, Seruch, Caretillum, Capsia, veya Cassa ve Batman gibi birimlerdir.

Modius sadece Menteşe antlaşmalarında buğday ve kurutulmuş sebze ölçüsü olarak gözükmektedir. 1331 yılı dışındaki tüm Menteşe antlaşmalarında hububat ölçüsü olarak Şinik (Shinik) kullanılmıştır. Bundan dolayı Modius, Şinik ile aynı ölçü birimi değil, aksine farklı bir ölçü birimidir. Bir de Mısırlı El- Ömerî'nin belirttiği gibi, Anadolu'daki tüm beyliklerin ortak kullandıkları bir ölçü birimi olan mudd vardır³⁶⁷. Ancak Venedikli tüccar Pignol Zucchello, 1336- 1350 dönemi arasındaki yazışmalarında, Balat'taki Modius teriminin El- Ömerî'nin naklettiği mudd terimi ile aynı anlamda olmadığını ortaya koymaktadır. Latin Modius'u Girit'te hububat ölçüsü olarak kullanılmaktadır ve uluslararası bir ölçü birimidir. Bu ölçü birimi sonraları Osmanlılar tarafından Venedikliler ile yapılan ticarî faaliyetlerle Türkler tarafından benimsenmiştir. Hacmi ise yaklaşık 317 litredir³⁶⁸.

Şinik, 1337 Aydın antlaşmasında ve 1331 hariç tüm Menteşe antlaşmalarında görülen bir ölçü birimidir. Balat ve Ayasulug'da buğday için kullanılan bu ölçü birimi, Latince Sinichi şeklinde geçmektedir. Şinik'in XVI.yüzyıl esnasında, Aydın'da tuz ölçü birimi olarak kullanıldığı bile bilinmektedir. Diğer bir ölçü birimi olan Seruch sadece 1337 Aydın antlaşmasında geçiyor. Bu terim Türkçe "çeyrek"e yakındır. Ağırlık, uzunluk ve hacim ölçüsünde kullanılmıştır. 1353 Aydın

³⁶⁶ Elizabeth Zachariadou, *Trade and Crusade*, s.158

³⁶⁷ İslâm ülkelerinde kullanılan mudd ve diğer ölçü birimleri için bkz. Walther Hinz, *İslâm'da Ölçü Sistemleri*, Çev: Acar Sevim, İstanbul, 1990

³⁶⁸ Elizabeth Zachariadou, *Trade and Crusade*, s.146 vd.

antlaşmasında Seruch veya çeyrek terimi kaybolarak Şinik terimi ile karşılaşılmaktadır. Çeyrek ve Şinik muhtemelen benzer hacimlerdedir. (60-62 litre). Öyle anlaşılıyor ki çeyrek, Anadolu mudd'unun dörtte birine denktir³⁶⁹.

Cassa veya Capsia, Latin ülkelerinde ve Karadeniz'de kullanılan sabun varili veya sandığı olarak adlandırılan standart bir ölçü birimi idi. Sabun bu dönemde her iki beylik tarafından satın alınan önemli bir ihtiyaç maddesi olmasına rağmen, sadece Aydın oğulları ile yapılan bir antlaşmada cassa terimine rastlamaktayız. Ancona ve Venedik sabunu, Ayasulug'a cassa ile gönderildi ve 1 cassa yaklaşık 12 batman sabuna eşittir. Pegolotti'nin verdiği bilgilere göre de bu 120 kiloya eşittir. Bu arada Batman'ın da 10-15 kilo arasında olan ve beyliklerin topraklarında en çok kullanılan ağırlık birimi olduğunu da belirtelim³⁷⁰.

Diğer ölçü birimleri olan Caratellum ve Mistato ise şarap ölçümünde kullanılırdı. Ayrıca Vegata ve Butla da, fiçı yerine kullanılan ölçü birimlerindendi.

Beyliklerin topraklarında ticaretin işleyişi ve ölçülerin teftişi için hizmet veren görevliler hakkında ise kısaca şunları söyleyebiliriz. Bu iş ile ilgilenen muhtesipler kadiya bağlı idiler ve çarşılarda ticaretin kamu ahlâkına uygun bir şekilde yürütülmesi için teftişlerde bulunurlardı. Ağırlıkların ve ölçülerin denetlenmesinde görevli olan muhtesipler, ulema üyeleri tarafından seçilirdi. Muhtesipler'in yardımcılarına ise naib adı verilirdi. İhraç ve ithal vergilerini de kontrol etme görevine sahip muhtesiplerin, antlaşmalarda sorumlulukları açıklanmamıştır. Ayrıca Menteşe Beyliği ile yapılan antlaşmalarda muhtesip terimi yerine paşa ünvanı ile karşılaşılmaktadır³⁷¹.

³⁶⁹ Elizabeth Zachariadou, *Aynı eser*, s.148 vd.

³⁷⁰ Elizabeth Zachariadou, *Aynı eser*, s.151 vd.

³⁷¹ Elizabeth Zachariadou, *Aynı eser*, s.138 vd.

SONUÇ

Eskiçağlardan bu yana çeşitli medeniyetlerin hayat sürdüğü Anadolu toprakları, iktisadî açıdan zengin tabii kaynaklara ve sulama havzalarına sahip, Asya'yı Avrupa'ya bağlayan önemli bir transit ticaret bölgesidir. Bu açıdan stratejik vaziyeti ve çok zengin olan madenleri, Anadolu'yu öteden beri bir medeniyet merkezi haline koymuştur.

Haçlı seferlerinden sonra Moğolların istilasına kadar geçen yarım yüzyıllık dönemde, Anadolu'da tarım, sanayi ve ticaret alanında elde edilen gelişmeler büyük bir iktisadî refahı beraberinde getirmiştir. Bu dönem içerisinde üç tarafı denizlerle çevrili olan Anadolu yarımadası, doğu ile batı ticareti yolu üzerinde transit bir bölge olması nedeniyle birçok sayıda ham veya işlenmiş ticarî eşya ihraç etmekteydi. Yabancı tüccarlar tarafından henüz daha kısa ve güvenli bir yol keşfedilmediğinden, tüccar kervanları deniz kenarlarındaki limanlardan içerilere ve içerilerden de sahillere doğru Anadolu'nun her tarafını baştan başa katediyorlardı. Böyle bir durumdan ise Anadolu insanı oldukça kâr ediyor ve toplumsal iktisadî refah giderek artıyordu. Bu esnada Anadolu'ya gelen birçok Türkmen aşireti, Anadolu Selçuklu Devleti'nin izlediği iskân metodu ile Bizans sınırlarına saldırıyorlar, topraklar ve ganimet elde ediyorlardı. Ancak sonradan, Anadolu Selçuklu Devleti'nin çöküşü ile birlikte bağımsız hale gelen bu Türkmen toplulukları, beyleri liderliğinde kendi uc beyliklerini kurdular.

Uc beyliklerinin ortaya çıktığı esnada Anadolu, Moğol istilasını ile enkaz haline gelmiş, Bizans Devleti tamamen kudretten düşmüş, İtalyan devletleri tüccarları ise bu topraklar üzerinde koloniler kurarak başlarına buyruk ticaret yapar vaziyete gelmişlerdi. İşte Doğu ile Batı Dünyası arasındaki transit ticaretin yapıldığı ve Avrupa'nın ihtiyacı olan hammaddelere sahip bu topraklar üzerinde kurulan uc beylikleri, mevcut olan bu siyasî kargaşa neticesinde kısa sürede güçlendiler ve ticarî faaliyetlere ortak oldular. Artık Ege sahillерinden ticarî mallar yüklemek isteyen bütün İtalyan gemileri, uc beylikleri ile karşı karşıya bulunuyorlar ve onlarla

dostane anlaşmalar yapmak zorunda kalıyorlardı. Ticarî menfaatleri bütün amaçlarından önce gelen İtalyan tüccarları, Türkler'in her türlü şartlarını kabul ediyorlardı. Özellikle Venedik ve Ceneviz arasında süre gelen ticarî rekabet, uc beyliklerinin bu devletlerle ittifaklar kurmalarına, dolayısıyla birçok menfaatleri ellerine geçirmelerine imkân sağlıyordu. Böylece Anadolu insanı oldukça kâr ediyor ve bu durum, içerideki iktisadî hayatı da gün geçtikçe refaha götürüyordu.

Şimdi, bu çalışmanın sonunda belirtilmesi gereken birkaç hususa değinelim. Bunlardan birincisi; "XIV.yüzyılda Anadolu'da iktisadî açıdan yoksulluğun ve darlığın olduğu bir hayat mı sürülüyordu, yoksa refahın ve ticarî faaliyetlerin bolca olduğu bir dönem mi yaşıyordu?" sorusuna verilecek cevaptır. Bu konuda İ.Hakkı Uzunçarşılı, F.Köprülü ve H.İnalcık gibi araştırmacılar, kısmen de olsa Moğol istilası sonrası uc beyliklerinin oluşumu ile Anadolu'nun tekrar iktisadî açıdan refaha kavuştuğunu yaptıkları çalışmalarda dile getirirken, M.Akdağ ve H.Sahillioğlu gibi araştırmacılar, İbn Batuta'nın da verdiği bilgilere dayanarak, herşeyin ucuz olması açısından ve bu dönemde paralı askerlik ve ganimet peşinde koşma meselesine duyulan talep sebebiyle, iktisadî bir refahın var olmadığı görüşünü belirtmektedir. İşte burada aydınlanması gereken önemli bir nokta vardır.

Bu çalışmanın sonunda elde edilen bilgilere de dayanarak, bizce, XIV.yüzyıl içerisinde uc beyliklerinde ticarî faaliyetler yoğundur ve iktisadî açıdan da iyi bir hayat yaşanmaktadır. Zira, E.A.Zachariadou ve H.İnalcık başta olmak üzere, bu konuda çalışma yapan birçok araştırmacının eserlerinde belirttikleri ifadeler, bu düşünceyi destekler niteliktedir. Ancak tarihi meselelerde kesin hüküm vermek doğru olmadığından, konu ile ilgili gelecek çalışmaları beklemek daha yararlı olacaktır. Yalnız burada tenkit edilmesi gereken bir mesele vardır ki, bu da belirteceğim ikinci husustur. Yapılan bu çalışmada, özellikle uc beylikleri üzerinde inceleme yaparak çeşitli eserler çıkaran bazı araştırmacıların, uc beyliklerindeki iktisadî hayatla ilgili hiç bilgi vermedikleri gözlemlenmiştir. Bilgi verilen kitaplarda ise, bu konu yüzeysel olarak geçirilmiştir. O halde kaynak

yetersizliğine rağmen, genç araştırmacılara bu alanda daha fazla çalışma görevi düşecektir.

Son olarak diyebiliriz ki, kaynaklarının çokluğu nedeni ile Osmanlı donemi üzerinde fazla çalışıldığından, beylikler ve Selçuklular devri büyük bir ihmale maruz kalmıştır. Ancak son yıllarda bazı yabancı araştırmacıların bu konular üzerindeki çalışmaları ibret verici ve aydınlatıcı niteliktedir. Dileriz ki, bu çalışmalara Türk araştırmacılarımız da ortak olsunlar.

BİBLİYOGRAFYA

I - Türkçe Kaynaklar :

- **Ahmet Tevhid** , “Gazi Çelebi”, *T. O. E. M.*, Cilt II, Sayı 7, İstanbul, 1329.
- -----, “Menteşe Oğulları’ndan Ahmet Gazi Bey’in Hayratı Kitabeleri”, *T. O. E. M.*, Cilt IV., Sayı 18, İstanbul, 1331 .
- -----, “ Rum Selçukî Devleti’nin İnkırazıyla Teşekkül Eden Tevâif-i Mülûk, Sinop’ta Gazi Çelebi”, *T.O.E.M.*, Cilt I, Sayı 5, İstanbul, 1326 .
- -----, “Saruhan ve Aydın Oğulları”, *T.O.E.M.*, Cilt II, Sayı 10 , İstanbul , 1329 .
- **Akdağ Mustafa**, “Ankara Sultan Alaeddin Cami Kapısında Bulunan Hicri 763 Tarihli Bir Kitabenin Tarihî Önemi”, *Tarih Vesikaları*, 1961 .
- -----, “Osmanlı İmparatorluğu’nun Kuruluş ve İnkişafı Devrinde Türkiye’nin İktisadî Vaziyeti “, *Belleten*, Cilt XIV, Sa . 55, T.T.K. Yay ., Ankara, 1950 .
- -----, *Türkiye’nin İktisadi ve İçtimai Tarihi (1243 - 1453)*, Cilt I , Cem Yayınevi , İstanbul , 1995 .
- **Akın Himmet**, *Aydın Oğulları Tarihi Hakkında Bir Araştırma*, 2. Baskı Ankara Üni . Dil ve Tarih - Coğrafya Fak . Yay ., 1968 .
- **Artuk İbrahim**, “I. Murat Sikkelerine Genel Bir Bakış 761 - 792 (1359 - 1389)”, *Belleten* , Cilt XLVI , Sa. 184, T.T.K. Yay., Ankara 1983 .
- -----, “Karesi - Oğulları Adına Basılmış Olan İki Sikke”, *T. D . İstanbul Üni . Ed. Fak. Yay.*, 1982.

- **Âşıkpaşazâde Ahmet Âşıkı** , *Tevârih-i Âl-i Osman*, Düz : Nihal Atsız, *Osmanlı Tarihleri I*, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1947.
- **Ataoğlu Remzi**, “Kayı Boyu Hakkında Bazı Bilgiler”, *Osman Gazi ve Dönemi (Sempozyum Sonuç Bildirileri)* , Bursa Kültür Sanat ve Turizm Vakfı Yay . , 1996 .
- **Ayverdi Ekrem Hakkı** , *Osmanlı Mimârisinin İlk Devri I*, 2.Baskı, İstanbul Fetih Cemiyeti Yay., 1982 .
- **Baer Gabriel**, “Türk Loncalarının Yapısı ve Bu Yapının Osmanlı Sosyal Tarihi İçin Önemi”, Çev : Sami Ferlier , *T. A. D.* , İstanbul , 1970-1974 .
- **Barkan Ömer Lütfi**, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Bir İskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler”, *İstanbul Üni. İktisat Fakültesi Mecmuası* , Cilt XI , Ekim 1949 -Temmuz 1950 .
- -----, “Osmanlı İmparatorluğu ‘nun Teşekkülü Meselesi”, *Siyasal Bilgiler Okul Dergisi* , Cilt I , Sa.2 , 1944.
- -----, *XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Ziraî Ekonominin Hukukî ve Malî Esasları*, Cilt I, *Kanunlar*, İ. Üni. Edebiyat Fak. Türkiyat Enstitüsü Yay., 1943.
- **Barthold W.**, “Ebû Sa’îd” mad.,(Mükrimin Halil Yinanç Tarafından Tamamlanmıştır, *İ.A.*, Cilt IV, İstanbul Üni. Edebiyat Fakültesi Yay., 1988.
- -----, “İlhanlılar Devrinde Malî Vaziyet”, *T.H.İ.T.M.* , Cilt I , İstanbul Darülfünunu Türkiyat Enstitüsü , 1931 .
- **Barthold W. - Köprülü M. Fuad**, *İslâm Medeniyeti Tarihi*, 5. Baskı, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay. , Ankara , 1977 .
- **Bayram Mikâil**, *Ahî Evren ve Ahî Teşkilât'ının Kuruluşu*, Damla Matbaacılık, Konya, 1991 .

- -----, "Anadolu Selçukluları Devrinde Anadolu Bacıları (Bâcîyan-ı Rûm) Örgütünün Kurucusu Fatma Bacı Kimdir ?" *Belleten*, Cilt:XLV / 2 , Sa.180, T.T.K. Yay ., Ankara , 1981 .
- -----, *Bacıyan-ı Rum (Selçuklular Zamanında Genç Kızlar Teşkilâtı)* Gümüş Matbaası , İstanbul .1987 .
- **Braudel Fernand**, *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası* , Çev : M.Ali Kılıçbay Cilt I, Eren Yay ., İstanbul, 1989 .
- **Brockelmann C.**, *İslam Milletleri ve Devletleri Tarihi*, Çev:Neşet Çağatay , Cilt I , 2. Baskı , Ankara Üni . İlahiyat Fak . Yay . , 1964.
- **Buch Wilfried** , " 14. / 15. Yüzyılda Kudüs'e Giden Alman Hacıların Türkiye İzlenimleri" , Çev : Yüksel Beypınar, *Belleten*, Cilt XLV I , Sa . 183 , T.T.K . Yay., Ankara , 1982 .
- **Burmov Aleksandır** , "Türkler Edirne'yi ne Vakit Aldılar?" , Çev: Hasan Eren , *Belleten* , Cilt XIII , Sa . 49 , T.T.K. Yay . , Ankara , 1949 .
- **Cahen Claude** , " İlk Ahîler Hakkında" , Çev : Mürsel Öztürk , *Belleten*, Cilt L, Sa. 197 , T.T.K. Yay. , Ankara, 1986.
- -----, *Osmanlılar'dan Önce Anadolu'da Türkler*, Çev : Yıldız Moran , E Yayınları , İstanbul , 1979 .
- **Carretto Giacomo E.**, *Akdeniz'de Türkler*, Çev : Durdu Kundakçı - Gülbende Kuray , T.T.K. Yay., Ankara , 1992 .
- **Castellan Georges**, *14.- 20. yy. Balkanların Tarihi*, Çev: Ayşegül Yaraman - Başbuğu , Milliyet Yayınları , İstanbul 1993 .
- **Charanis Peter** , "Bizans İmparatorluğu'nun Çöküşündeki Ekonomik Faktörler" , Çev : Melek Delilbaşı , *Belleten* , Cilt XLVIII , Sa . 191 - 192 , T.T.K. Yay., Ankara , 1984 .
- **Clavijo Ruy Gonzalez**, *Timur Devrinde Semarkand'a Seyahat* , Çev:Ö. R. Doğrul, İstanbul , 1975.

- **Çağatay Neşet** , *Bir Türk Kurumu Olan Ahîlik* , T.T.K. Yay., Ankara , 1984 .
- **Çalışkan Yaşar- İkiz M . Lütfi**, *Kültür Sanat ve Medeniyetimizde Ahîlik* , Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1993.
- **Çetin Osman** , “Osmanlı Devleti’nin Kuruluşunda Ahîler”, *Osman Gazi ve Dönemi (Sempozyum Sonuç Bildirileri)* , Bursa Kültür Sanat ve Turizm Vakfı Yay., 1996.
- -----, *Sicillere Göre Bursa’da İhtida Hareketleri ve Sosyal Sonuçları (1472 - 1909)* , T.T.K. Yay., Ankara , 1994 .
- **Darkot Besim**, “Menteşe”, *İ.A .* , Cilt VII , İstanbul Üni. Edebiyat Fakültesi Yay . 1988
- **Dede Abdurrahim** , *Rumeli’de Bırakılanlar*, Otağ Matbaası, İstanbul, 1975.
- **Delilbaşı Melek** , “ Ortaçağ’da Türk Hükümdarları Tarafından Batılılara Ahidnamelerle Verilen İmtiyazlara Genel Bir Bakış ” , *Bellekten* , Cilt XLVII , Sa . 185 , T.T.K . Yay., Ankara .1983 .
- -----, “Selanik ve Yanya’da Osmanlı Egemenliği’nin Kurulması” , *Bellekten* , Cilt LI , Sa . 199 , T.T.K. Yay . , Ankara .1987 .
- **Diehl Charles**, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, Çev: Tevfik Bıyıkhoğlu, Vakit Gazete / Matbaa, İstanbul , 1937 .
- **Duby Georges**, *Ortaçağ İnsanları ve Kültürü*, Çev : M. Ali Kılıçbay , İmge Kitabevi , Ankara , 1990 .
- **Dukas**, *Bizans Tarihi*, Çev : V. L. Mirmiroğlu, İstanbul Fethi Derneği, İstanbul Enstitüsü Yay., 1956.
- **Eflâki al- Ârifî**, *Şems al - Din Ahmet, Manâkıb al - Ârifin*, Haz :Tahsin Yazıcı, 2 .Cilt , T.T.K.Yay., Ankara , 1959 - 61 .

- **Elvan Çelebi**, *Menâkıbu'l - Kudsiyye Fî Menâsibi'l - Ünsiyye* (Baba İlyas-ı Horasâni ve Sülalesinin Menkabevî Tarihi), Haz : İsmail E. Erunsal - Ahmed Yaşar Ocak, T.T.K. Yay., İstanbul, 1988.
- **Ergenç Özer**, *XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya*, (Osmanlı Klasik Dönemi Kent Tarihçiliğine Katkı), Ankara Enstitüsü Vakfı Yay., 1995.
- **Eröz Mehmet**, *Yörükler*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yay . , İstanbul , 1991 .
- **Eyice Semavi**, “Bizans Devrinde Edirne ve Bu Devre Ait Eserler” , *Edirne (Edirne'nin 600. Yıldönümü Armağan Kitabı)*, 2. Baskı, T.T.K.Yay., Ankara, 1993 .
- **Faroqhi Suraiya**, *Osmanlı'da Kentler ve Kentliler*, Çev:Neyyir Kalaycıoğlu, 2.Baskı, Tarih Vakfı Yurt Yay.,İstanbul, 1994.
- **Flemming Barbara** , “Türkler - Anadolu Beylikleri”, *İ.A.*, Cilt XII / 2, İstanbul Üni. Edebiyat Fakültesi Yay., 1988.
- **Giese Fr**, “Osmanlı İmparatorluğu'nun Teşekkülü Meselesi”, *T.M.*, Cilt I, Matbua -i Amire, İstanbul, 1925.
- **Göde Kemal**, *Eretnalılar (1327 -1381)*, T.T.K. Yay., Ankara 1994.
- **Gökbilgin M. Tayyib**, *Rumeli'de Yörükler, Tatarlar ve Evlâd-ı Fatihân*, İstanbul Üni. Edebiyat Fakültesi Yay., 1957.
- **Gölpınarlı Abdülbaki**, *Vilâyet - nâme, Manâkıb - ı Hünkâr Hacı Bektâş -ı Velî*, İnkılab Kitabevi Yay., İstanbul, 1990.
- -----, “İslam ve Türk İllerinde Fütuvvet Teşkilâtı ve Kaynakları”, *İ.F.M.*, XI / 1 - 4 , 1949 - 50.
- -----, *Tasavvuf'tan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri*, İnkılab ve Aka Kitabevleri, İstanbul, 1977.
- **Göyünç Nejat**, “Vakıf Tesisinde Devletin Katkısı”, *Osmanlı Araştırmaları*, XI, İstanbul, 1991.

- **Gülerman Adnan - Taştekil Sevda**, *Ahî Teşkilâtının Türk Toplumunun Sosyal ve Ekonomik Yapısı Üzerindeki Etkileri*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1993.
- **Halaçoğlu Yusuf**, "Tarihî Kaynaklara Göre Osman Gazi'nin Şahsiyeti", *Osman Gazi ve Dönemi (Sempozyum Sonuç Bildirileri)*, Bursa Kültür Sanat ve Turizm Vakfı Yay., 1996.
- **Heyd W.**, *Yakın - Doğu Ticaret Tarihi*, Çev : Enver Ziya Karal, T.T.K. Yay. , Ankara, 1975.
- **Hinz Walther**, *İslâm'da Ölçü Sistemleri*, Çev : Acar Sevim, Marmara Üni. Yay., İstanbul, 1990.
- **İbn Batuta** , *Tuhfetü 'n - Nuzzâr Fi Garaibi 'l -Emsâr* , Terc : Mehmet Şerif, Cilt I., Matbua-i Amire, İstanbul, 1335 .
- **İnalçık Halil**, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş ve İnkişafı Devrinde Türkiye'nin İktisadî Vaziyeti Üzerinde Bir Tetkik Münasebetiyle", *Bellekten*, Cilt XV, Sa .60 , T.T.K. Yay., Ankara, 1951.
- -----, "Stefan Duşan 'dan Osmanlı İmparatorluğuna, XV. Asırda Rumeli'de Hıristiyan Sipahiler ve Menşeleri", *Fuat Köprülü Armağanı*, Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi Yay., İstanbul, 1953.
- **Kara Mustafa**, *Bursa'da Tarikatlar ve Tekkeler I*, Uludağ Yay., Bursa, 1990.
- -----, "XII.- XIV. yy'lardaki Tasavvuf Düşüncesine Genel Bakış", *Osman Gazi ve Dönemi (Sempozyum Sonuç Bildirileri)*, Bursa Kültür Sanat ve Turizm Vakfı Yay., 1996.
- **Kılıçbay M. Ali**, *Feodalite ve Klasik Dönem Osmanlı Üretim Tarzı*, Gazi Üni. Yay., Ankara, 1982.
- **Kitapçı Zekeriya**, *Orta Asya'da İslâmiyet'in Yayılışı ve Türkler*, Selçuk Yay., Konya, 1989.

- **Köprülü M. Fuad**, “Alp”, *İ.A.* Cilt I, İstanbul Üni. Edebiyat Fakültesi Yay., 1986 .
- -----, “Anadolu Selçukluları Tarihi’nin Yerli Kaynakları”, *Bellekten*, Cilt VII., Sa. 27, T.T.K. Yay., Ankara, 1943.
- -----, “Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri Hakkında Bazı Mülâhazalar”, *T.H.İ.T.M.* Cilt I, Evkaf Matbaası, İstanbul, 1931.
- -----, *Edebiyat Araştırmaları 2*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1989.
- -----, *Osmanlı Devleti’nin Kuruluşu*, 3. Baskı, T .T .K .Yay., Ankara, 1988.
- -----, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, 7. Baskı, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara, 1991.
- **Köymen Mehmet Altan**, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, Cilt I, T.T.K. Yay., Ankara, 1989.
- **Mehmet Arif**, “Anadolu Tarihinden ; Hamid Oğulları”, *T.O.E.M.*, Cilt III., Sa. 15., İstanbul, 1330.
- **Mehmet Neşrî**, *Kitâb-ı Cihan-Nümâ, Neşrî Tarihi*, Yay : Faik Reşit Unat - Mehmet Altay Köymen, 3 . Baskı, T.T.K. Yay., Ankara, 1995.
- **Merçil Erdoğan**, *Müslüman - Türk Devletleri Tarihi*, 2. Baskı, T.T.K. Yay., Ankara, 1993.
- **Mirmiroğlu Vladimir** , “Orhan Bey ile Bizans İmparatoru III. Andronikos Arasındaki Pelekanon Muharebesi”, *Bellekten*, Cilt XIII, Sa. 50, T.T.K. Yay. Ankara, 1949.
- **Müneccimbaşı Ahmet b. Lütfullah**, *Camii’ d - Düvel (Osmanlı Tarihi 1299 -1481)*, Haz : Ahmet Ağırakça, İnsan Yay., İstanbul, 1995.
- **Ocak, Ahmet Yaşar**, “Anadolu Sufiliğinde Yesevîlik”, Türk Sufiliğine Bakışlar, İletişim Yay., İstanbul, 1996.

- -----, “Bazı Menakıbnamelere Göre XIII - XV. yy’lardaki İhtidalarda Heterodoks Şeyh ve Dervişlerin Rolü”, *Osmanlı Araştırmaları II*, İstanbul, 1981.
- -----, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Marjinal Sufilik: Kalenderiler (14-17. Yüzyıllar)* T.T.K. Yay., Ankara 1992.
- -----, *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menakıbnameler (Metodolojik Bir Yaklaşım)*, T. T. K. Yay., Ankara, 1992.
- **Oğuzoğlu Yusuf**, “Osman Gazi’yi Tarih Sahnesine Çıkartan Siyasal ve Sosyal Şartlar”, *Osman Gazi ve Dönemi (Sempozyum Sonuç Bildirileri)*, Bursa Kültür Sanat ve Vakfı Yay., 1996.
- **Orhonlu Cengiz**, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Aşiretlerin İskânı*, Eren Yayıncılık, İstanbul, 1987.
- **Ostrogorsky Georg**, *Bizans Devleti Tarihi* , Çev : Fikret İşıltan, 4. Baskı, T.T.K. Yay., Ankara, 1995.
- **Önder Mehmet-Binark İsmet-Sefercioğlu Nejat**, *Mevlâna Bibliyografyası I -II*, Basmalar (Kitap - Makale), Türkiye İş Bankası Kültür Yay., Ankara, 1973 - 1974.
- **Pakalın Mehmet Zeki**, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Cilt III, Milli Eğitim Bakanlığı Yay., Bilim ve Kültür Eserleri Dizisi, İstanbul, 1993.
- **Parmaksızoğlu İsmet**, *Türkler’de Devlet Anlayışı (İmparatorluk Devri 1299-1789)*, Başbakanlık Basımevi Yay., Ankara , 1982.
- **Ramsay W. M.**, *Anadolu’nun Tarihi Coğrafyası*, Çev : Mihri Pektaş, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1960.
- **Refik Ahmet**, *Anadolu’da Türk Aşiretleri (966-1200)*, Devlet Matbaası, İstanbul , 1930.
- **Runciman Steven**, “Anadolu’nun Ortaçağlardaki Rolü”, *Belleten*, Cilt VII, Sa.27, T.T.K. Yay., Ankara, 1943.

- **Sağlam O. Ferit**, “Şimdiye Kadar Görülmeyen Cimri Sikkesi”, *Bellekten*, Cilt IX, Sa .35, T.T.K. Yay., Ankara, 1945.
- **Sahillioğlu Halil**, “Osmanlı Para Tarihinde Dünya Para ve Maden Hareketinin Yeri”, *Türkiye İktisat Tarihi Üzerine Araştırmalar*, ODTÜ Yay., Ankara, 1979.
- **Sayar Ahmet Güner**, *Osmanlı İktisat Düşüncesinin Çağdaşlaşması (Klasik Dönem'den II .Abdülhamid'e)*, Der Yay., İstanbul, 1986.
- **Schiltberger Johannes**, *Türkler ve Tatarlar Arasında (1394-1427)*, Çev: Turgut Akpınar, İletişim Yay., İstanbul, 1995.
- **Sevim Ali**, *Anadolu'nun Fethi, Selçuklular Dönemi (Başlangıçtan 1086 Ya Kadar)*, T.T.K. Yay., Ankara, 1988.
- **Sevim Ali - Yücel Yaşar**, *Türkiye Tarihi I (Fetih ten Osmanlılar 'a Kadar, 1018 - 1300)*, T.T.K. Yay., Ankara, 1990.
- **Sobernheim M.**, “Memlüklüler”, *İ.A.*, Cilt VII, İst. Üni. Ed. Fak. Yay., 1988.
- **Spuler Bertold**, “İlhanlılar”, *İ.A.*, Cilt VII, İst. Üni. Ed. Fak. Yay., 1988.
- -----, *İran Moğolları (Siyaset, İdare ve Kültür, 1220-1350)*, Çev: Cemal Köprülü, 2. Baskı, T.T.K. Yay., Ankara, 1987.
- **Strabon**, *Geographika*, Kitap: XII, XIII, XIV, Çev : Adnan Pekman, İstanbul, 1987.
- **Sümer Faruk** , “Anadolu'da Moğollar”, *S.A.D.*, I, Selçuklu Tarih ve Medeniyeti Enstitüsü, T.T.K. Yay., Ankara, 1970.
- -----, *Oğuzlar (Türkmenler)*, Tarihleri- Boy Teşkilâtı- Destanları 3. Baskı, Ana Yay., İstanbul, 1980.
- **Şeker Mehmet**, *Fetihlerle Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşması*, 3. Baskı, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara, 1991.
- -----, *İbn Batuta'ya Göre Anadolu'nun Siyasal - Kültürel ve İktisadî Hayatı ile Âhilik*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1993.

- **Şikârî**, *Karamanoğulları Tarihi*, Neşr: Mesud Koman, Konya Halkevi Tarih ve Müze Komitesi Yay., Konya, 1946.
- **Tabakoğlu Ahmet**, *Türk İktisat Tarihi*, 2. Baskı, Dergah Yay., İstanbul, 1994.
- **Taeschner Fr.**, “İslam Ortaçağın’da Fütüvve (Fütüvvet Teşkilâtı)”, Terc : Fikret Işıltan, *İ.F.M.*, XV / 1 - 4. 1953 - 1954.
- **Taneri Aydın**, *Osmanlı İmparatorluğu’nun Kuruluş Döneminde Vezir -i Azamlık (1299-1453)*, Dil ve Tarih - Coğrafya Fak. Yay., Ankara, 1974.
- **Tekindağ Şehabettin**, “Teke -Eli ve Teke - Oğulları”, *T.E.D.*, Sa. 7 - 8, İst. Üni .Ed . Fak. Yay., 1977.
- **Tiesenhause W. De**, *Altınordu Devleti Tarihine Ait Metinler*. Cev : İsmail Hakkı İzmirli, Maarif Matbaası, İstanbul, 1941.
- **Todorov Nikolay**, *Bulgaristan Tarihi*, Çev : Veysel Ataman, Öncü Kitabevi Yay., İstanbul, 1979.
- **Togan Zeki Velidî** , “Moğollar Devrinde Anadolu ‘nun İktisadî Vaziyeti” *T. H.İ. T. M.*, Cilt I, İstanbul Darülfünunu Türkiyat Enstitüsü, 1931 .
- -----, *Umumi Türk Tarihine Giriş (En Eski devirlerden 16. Asır’a Kadar)*, cilt I , 3. Baskı, İst. Üni., Ed .Fak. Yay., 1981.
- **Turan Osman**, “İkta”, *İ.A.*, Cilt V / II, İstanbul Üni. Edebiyat Fakültesi Yay., 1988.
- -----, *Selçuklular Zamanında Türkiye, (Siyasî Tarih Alp Arslan’dan Osman Gazi’ye, 1071-1318)* 3. Baskı, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1993 .
- -----, “Selçuklu Kervansarayları”, *Bellekten*, Cilt X, Sa. 39, T.K.K. Yay., Ankara, 1946.
- -----, *Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi*, Cilt II, 6. Baskı, Nakışlar Yayınevi, İstanbul, 1980.

- -----, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar*, Metin Tercüme ve Araştırmalar, 2. Baskı, T.T.K. Yay., Ankara, 1988.
- **Turan Şerafettin**, *Türkiye- İtalya İlişkileri I (Selçuklular'dan Bizans'ın Sona Erişine)*, Metis Yayınları, İstanbul, 1990.
- -----, “Venedik'te Türk Ticaret Merkezi”, *Belleten*, Cilt XXXII , Sa. 126, T.T.K. Yay., Ankara, 1968.
- *Türk Ansiklopedisi*, Cilt I , Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1946 .
- **Uluçay Çağatay**, “Saruhan Oğulları”, *İ.A.*, Cilt X, İstanbul Üni. Edebiyat Fakültesi Yay., 1988.
- *Uluslararası Mevlana Semineri (15-17 Aralık 1973) Bildiriler*, Haz: Mehmet Önder, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., Ankara, 1973.
- **Uzunçarşılı İ. Hakkı**, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu - Karakoyunlu Devletleri* , 4. Baskı , T.T.K. Yay., Ankara, 1988 .
- -----, “Anadolu Türk Tarihinde Üç Mühim Sima”, *T.T.E.M.*, Yeni Seri, Cilt I, Devlet Matbaası, İstanbul, 1931.
- -----, “ Emir Çoban Saldoz ve Demirtaş”, *Belleten* , Cilt XXXI , T.T.K. Yay., Ankara, 1967.
- -----, “Ondört ve Onbeşinci Asırlarda Anadolu Beyliklerinde Toprak ve Halk İdaresi”, *Belleten*, Cilt II, Sa. 5/6, T.T.K. Yay., Ankara, 1938.
- -----, “13 .ve 14 . Asırlarda Anadolu'da Ticaret”, *Ülkü Halkevleri Mecmuası*, Cilt I , Sa . 4 , Hakimiyet -i Milliye Matbaası, 1993.
- -----, *Osmanlı Devleti Teşkilâtına Medhal*, 2.Baskı, T.T.K. Yay., Ankara, 1970.
- -----, *Osmanlı Tarihi*, I.Cilt, 5. Baskı, T.T.K.Yay., Ankara, 1988.
- **Ünver A . Süheyl**,” İlimler Tarihimize Aydınöğlü İsa Bey'le Şahsına Ait Mecmuanın Ehemmiyeti Hakkında”, *Belleten*, Cilt XXIV, Sa. 95, T.T.K. Yay., Ankara, 1960 .

- **Varlık Mustafa Çetin**, *Germiyan -oğulları Tarihi (1300-1429)*, Atatürk Üni Yay, Ankara , 1974 .
- **Vladimirtsov B. Y.**, *Moğollar'ın İçtimâî Teşkilâtı, Moğol Göçebe Feodalizmi*, Çev : Abdülkadir İnan, 2. Baskı, T.T.K. Yay., Ankara, 1987.
- **Witteck Paul**, *Menteşe Beyliği (13. ve 15. Asırda Garbi Küçük Asya Tarihine Ait Tetkik)*, Çev :O. Ş. Gökyay , 2. Baskı, T.T.K Yay., Ankara, 1986.
- -----, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Türk Aşiretlerin Rolü", *T.D.* , Cilt XIII , Sa . 17-18, İstanbul Üni. Ed .Fak. Yay., 1963.
- **Yakubovskiy A. Yu.**, *Altın Ordu ve Çöküşü*, Çev : Hasan Eren, T.T.K. Yay., Ankara, 1992.
- **Yinanç M .Halil**, *Selçuklular Devri Anadolu'nun Fethi*, İ. Üni. Yay., İstanbul, 1944.
- **Yücel Yaşar**, *Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar I*, 2. Baskı T.T.K. Yay., Ankara, 1991.
- -----, *Timur'un Ortadoğu - Anadolu Seferleri ve Sonuçları (1393 - 1402)*, T.T.K. Yay., Ankara, 1989 .

II - Yabancı Dilde Kaynaklar :

- **Bryer Anthony**, "The Structure of The Late Byzantine Town: Diokismos and The Mesoi", *Continuity and Change in Late Byzantine and Early Ottomon Society*, Ed: Anthony Bryer and Heath Lowry, The Dumbarton Oaks Reseach Library and collection, Washington, 1986.
- **Demetriades Vassilis**, " Some Thoughts on The Origins of The Oevşirme", *The Ottoman Emirate 1300-1389*, Ed: Elizabeth Zacharadov, Crete Universty Press, 1993 .

- **Emecen Feridun M.**, “Ottoman Policy of Conquest of The Turcoman Principalities of Western Anatolia with Special Reference to Sarukhan Beyliği”, *The Ottoman Emirate 1300- 1389*, Crete University Press , 1993 .
- **Gibbons H. A.**, *The Foundations of The Ottoman Empire*, London , 1918.
- **Imber Colin**, *The Ottoman Empire 1300-1481*, The Isis Press, İstanbul, 1990.
- **İnalçık Halil**, “ARAB Camel Drivers in Western Anatolia in The Fifteenth Century” , *Revue d' Historie Mahrebine* , X / 32 - 33 , Tunis , 1983.
- -----, “Osman Ghazi’s Siege of Nicaea and The Battle of Bapheus”, *The Ottoman Emirate 1300-1389* , Crete University Press , 1993.
- -----, “Ottoman Methods of Conquest”, *The Ottoman Empire: Conquest, Organization and Economy*, Collected Studies, Variorum Reprints, London, 1978.
- -----, “The Conquest of Edirne (1361)”, *The Ottoman Empire*, collected Studies , London, 1978.
- -----, *The Middle East and The Balkans under The Ottoman Empire*, Indiana University Turkish Studies and Turkish. Ministry of Culture Joint Series, Volume 9, Bloomington, 1993.
- -----, *The Ottoman Empire, The Classical Age 1300-1600*, Praeger Publishers , New York , 1973 .
- -----, “ The Problem of The Relationship Between Byzantine and Ottoman Taxation”, *The Ottoman Empire: Conquest, Organization and Economy*, Collected Studies, Variorum Reprints, London, 1978.
- -----, “The Questions of The Emergence of The Ottoman State”, *Studies in Ottoman Social and Economic History*, Variorum Reprints, London, 1985.

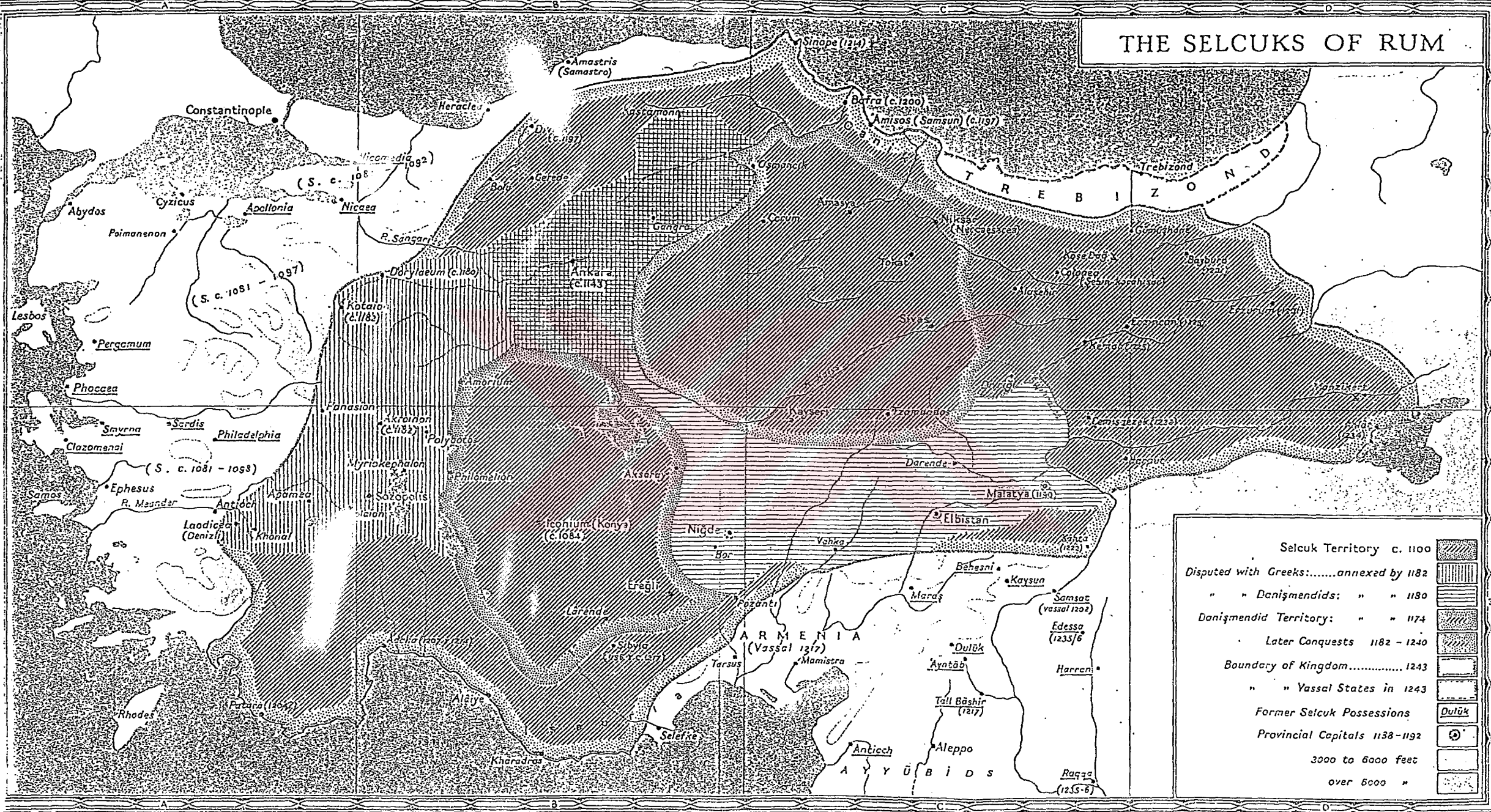
- **İnalçık Halil**, "The Turks and The Balkans", *Turkish Review of Balkan Studies*, Foundation For Middle East and Balkan Studies (OBIV), The Isis Press, İstanbul, 1993 .
- -----, "The Yürüks, Their Origins, Expansion and Economic Role", *Oriental Carpet and Textile Studies*, Eds .R. Pinner and W.Denny, Halı Magazine, London, 1986.
- **Koenigsberger H.G.**, *Medieval Europe (1400-1500)*, A History of Europe, Produced by Longman Group , Hong -kong, 1987.
- **Lapidus Ira M.**, *A History of İslamic Societies*, Cambridge University Press, 1991.
- **Luttrel Anthony**, "Latin Responses to Ottoman Expension before 1389", *The Ottoman Emirate 1300-1389*, Crete University Press, 1993.
- **Mc Gowan Bruce**, *Economic Life in Ottoman Europe, Taxation, Trade and The Struggle for Land*, Cambridge University Press, 1981.
- **Murray John**, *Handbook for Travellers in Constantinople , Bursa and The Troad*, London, 1893.
- **Ocak Ahmet Yaşar** "Les Milieux Soufis Dans Les Territoires Du Beylicat Ottoman Et Le Probleme Des Abdalan - ı Rum", *The Ottoman Emirate 1300-1389*, Crete Univercity Press, 1993.
- **Oikonomides Nicolas**, "The Turks in Europa (1305 -1315) and The Serbs in Asia Minor (1313)", *The Ottoman Emirate 1300 -1389* , Crete University Press, 1993.
- **Pitcher Donald Edger**, *An Historical Geograpy of The Ottoman Empire* , Leiden, Brill, 1972.
- **Reinert Stephen W.**, " From Nıs to Kosova Polje . Reflections on Murad İ's Final Years", *The Ottoman Emirate 1300-1389*, Crete University Press, 1993.

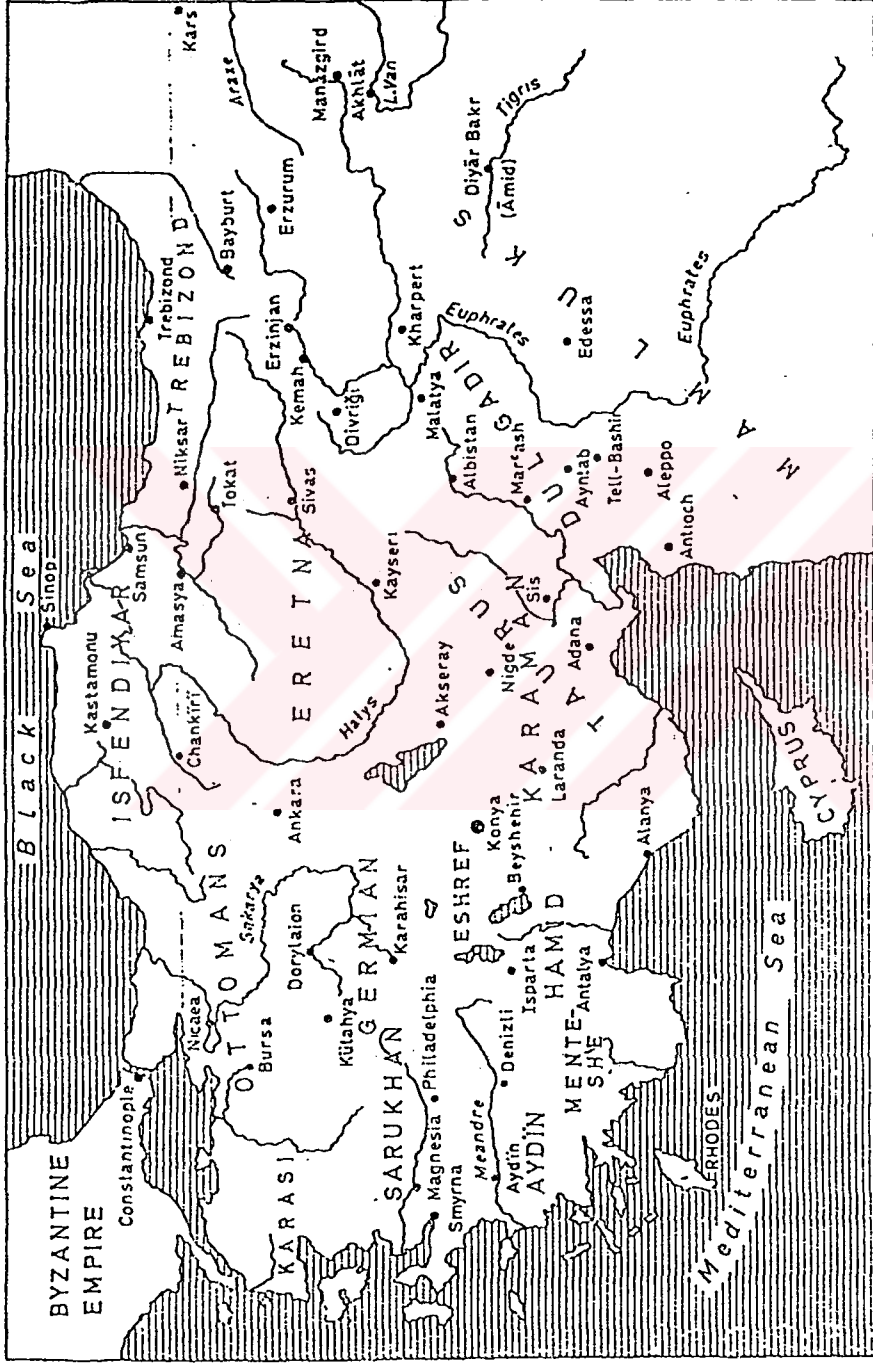
- **Shinder Joel**, "Early Ottoman Administration in The Wilderness: Some Limitson Comparison", *International Journal Middle East Studies*, Great Britain, 1978.
- **Sugar Peter F.**, *South eastern Europe under Ottoman Rule (1354-1804)* A History of East Central Europe, Volume V, University of Washington Press, Seattle and London .
- **Vryonis Jr**, "The Muslim Family in 13th-14th Century Anatolia as Reflected in The Writings of The Mawlowı Dervish Eflaki", *The Ottoman Emirate 1300- 1389*, Crete Univercity Press, 1993.
- **Wittek Paul**, *The Rise of The Ottoman Empire*, Royal Asiatic Society Monograph, London, 1938.
- **Wolf Eric R.**, *Europe and The People Without History*, University of California Press, Berkeley, 1990 .
- **Zachariadou Elizabeth A.**, *Trade and Crusade, Venetian Crete and The Emirates of Mentеше and Aydın (1300 -1415)*, Venice, 1983.
- -----, "The Emirate of Karesi and That of The Ottomans : Two Rival States", *The Ottoman Emirate 1300 - 1380*, Crete University Press , 1993 .
- **Zhukov Konstantin**, "Ottoman Karasid and Sarukhanid Coinages and The Problem of Currency Community in Turkish Western Anatolia", *The Ottoman Emirate 1300- 1389* , Crete University Press, 1993.

EKLER

THE SELCUKS OF RUM

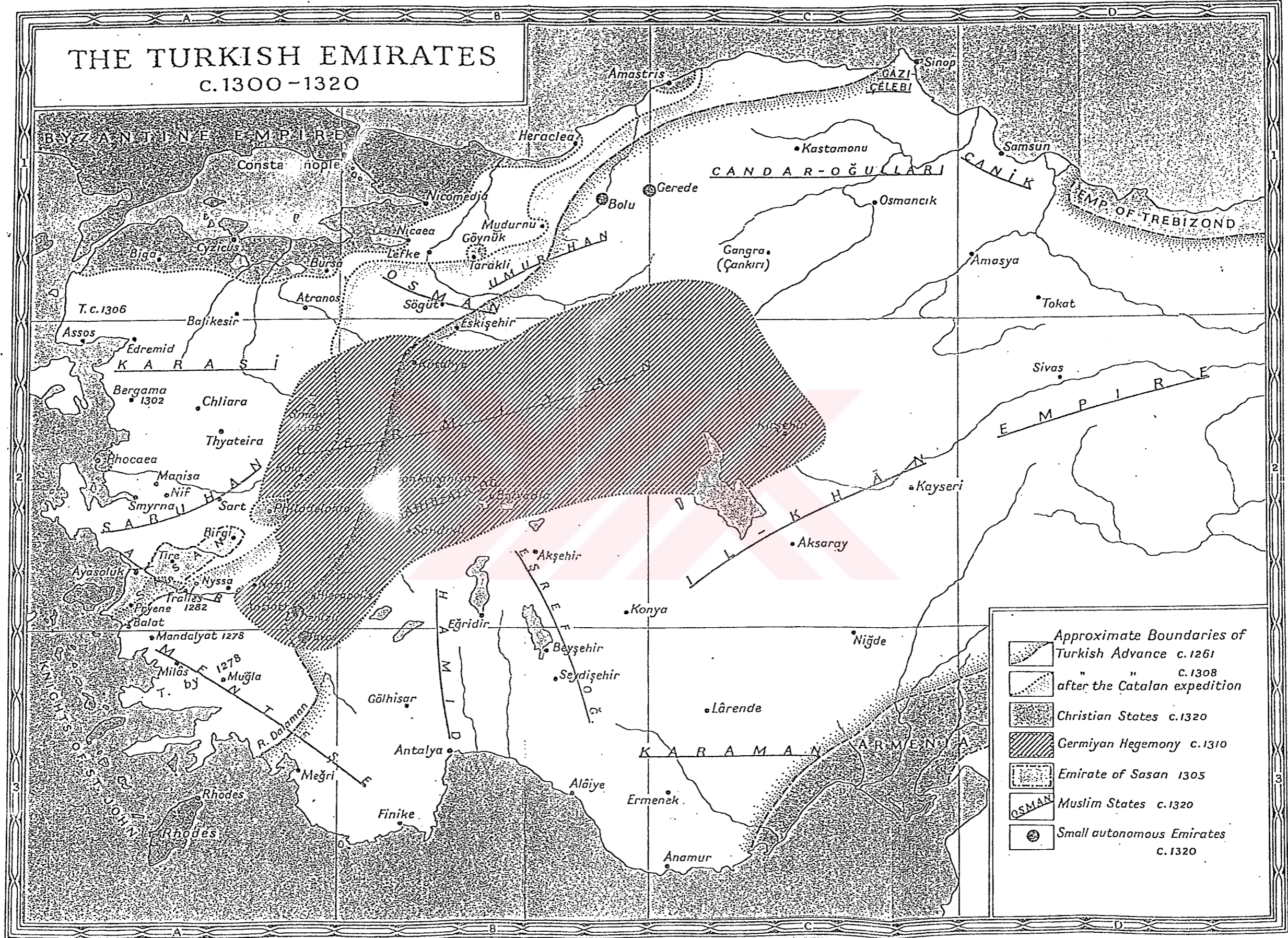

Anatolia towards the middle of the Fourteenth Century

THE TURKISH EMIRATES

c. 1300 - 1320

- Approximate Boundaries of Turkish Advance c. 1261
- " " c. 1308 after the Catalan expedition
- Christian States c. 1320
- Germiyan Hegemony c. 1310
- Emirate of Sasan 1305
- Muslim States c. 1320
- Small autonomous Emirates c. 1320

ASIA MINOR AND THE AEGEAN SEA

c. 1360
showing the conquests of
Osman I and Orhan

I THE OSMANLI TURKS

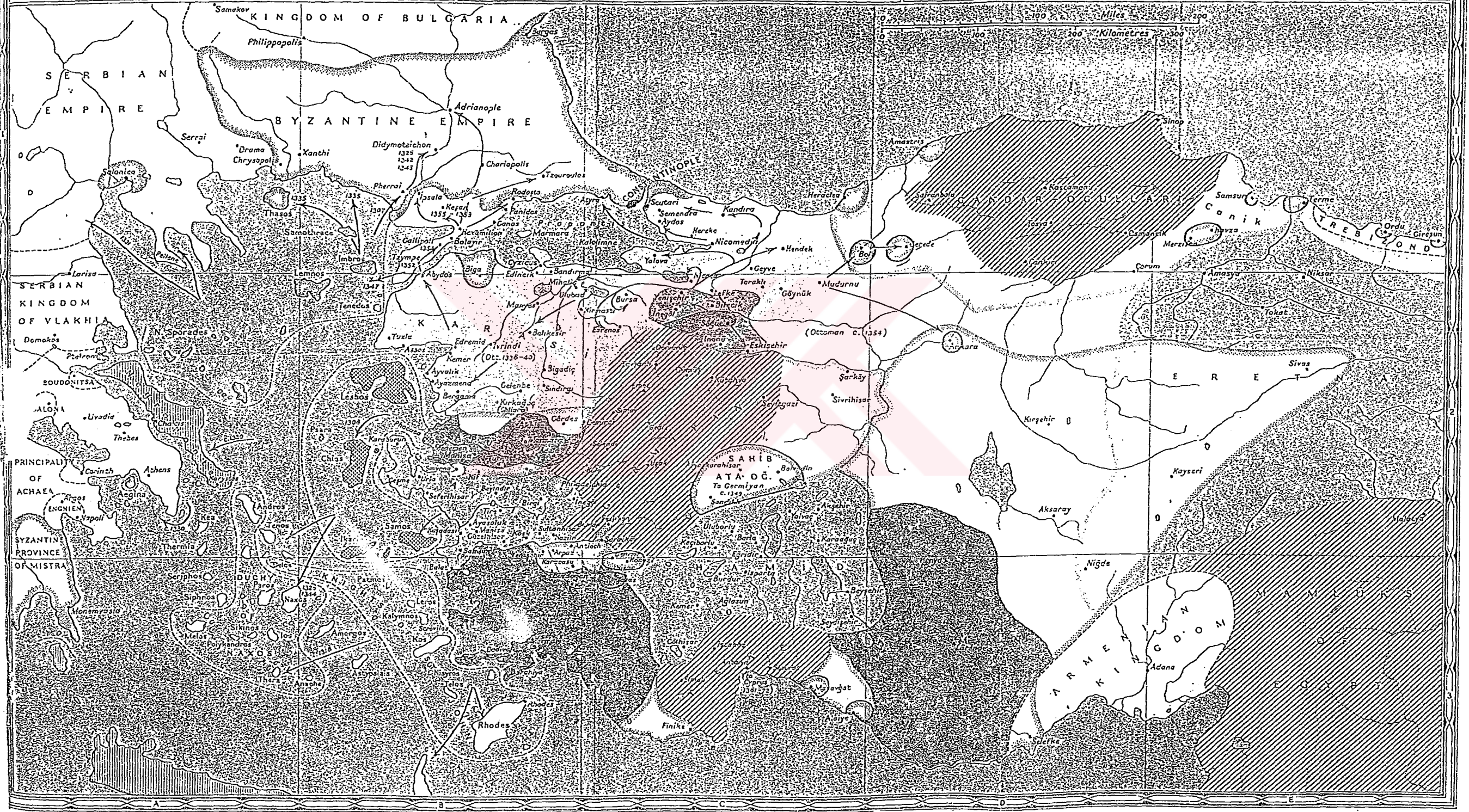
- Traditional Principality of Ertuğrul
- Traditional Conquests of Osman before 1300
- Conquests of Osman 1300-1326
- Conquests of Orhan 1326-62
- Lands probably under Orhan's rule in 1362
- Direction of conquests and raids (with dates)

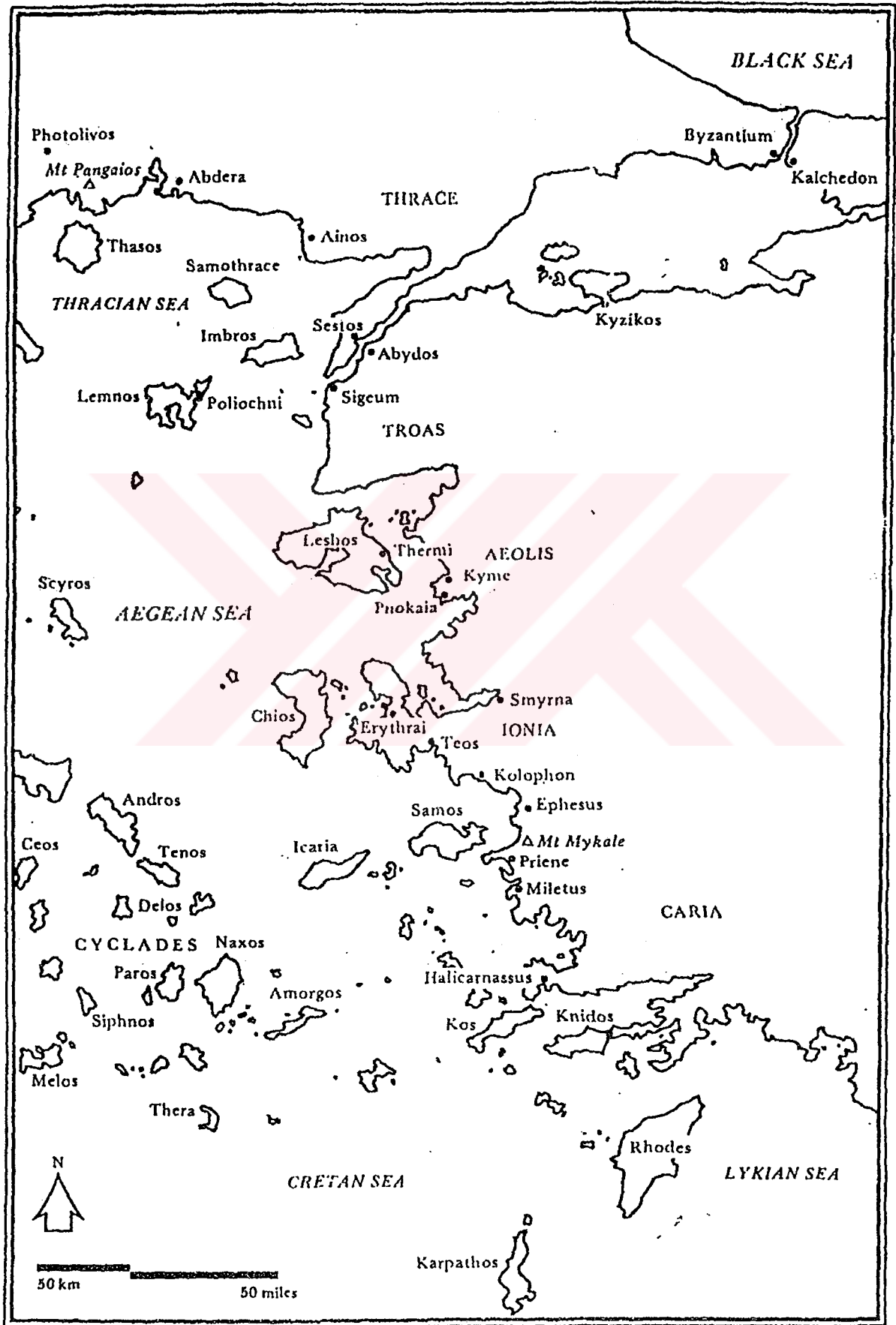
II OTHER ISLAMIC STATES

- Established Domains c. 1360
- Spheres of Influence (often conflicting)
- Small autonomous emirates
- Principal raids of non-Osmanli Turks

III CHRISTIAN STATES

- Byzantine Empire
- Other Christian States
- Genoese Possessions
- Venetian Possessions

The Eastern Aegean and Western Asia Minor